Бр 1

В. С. К.

КОВЧЕЖИЋ

ЗА

ИСТОРИЈУ, ЈЕЗИК И ОБИЧАЈЕ

СРБА СВА ТРИ ЗАКОНА.

MII 177

ЛИТОГ. А. Ђ. Ивановић штампа Г. Бар

РИШЊАНИН

Канц. Шк. Ковачевић Орд. Орд. Ка. В. Кра.
17. фебруара 1901 год.
У Београду.

В. С. К.

КОВЧЕЖИЋ

ЗА

ИСТОРИЈУ, ЈЕЗИК И ОБИЧАЈЕ

СРБА СВА ТРИ ЗАКОНА.

I.

У БЕЧУ
У ШТАМПАРИЈИ ЈЕРМЕНСКОГА МАНАСТИРА
1849.

232571

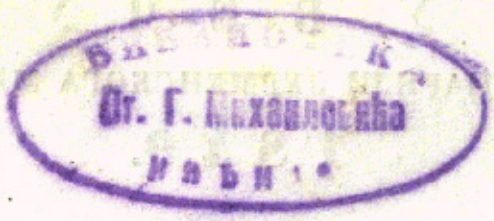

Гдје је што.

I. Срби сви и свуда . . . . . на страни 1
II. Бока Которска . . . . . „ 27
III. Рисански обичаји
1) Женидба . . . . . „ 43
2) Нарицање за мртвима . . . „ 98
IV. Српске здравице . . . . . „ 117

Критика житија Давидовићева и Кара-Ђорђијева за сад се не може наштампати. Ако Бог да живота и здравља, ја сам рад и у напредак још коју од прилике оваку књигу наштампати.

Кад је Бог дао и браћа се потрудила те се оволико пренумеранта скупило, ја њима ову књижицу дајем за 30 крајцара у сребру или за двије цванцике и по.

I.

Срби сви и свуда.

Ово је писано још 1836 године да се штампа пред *Црном гором и Боком Кошорском*, као што ће се видјети на много мјеста, па кад се до сад онако не наштампа, ево га сад само овако.

Заиста се зна да Срби сад живе у данашњој Србији (између Дрине и Тимока, и између Дунава и Старе планине), у Метохији (од Косова преко Старе планине, гдје је Душанова столица Призрен, Српска патриаршија Пећ, и манастир Дечани), у Босни, у Херцеговини, у Зети, у Црној гори, у Банату, у Бачкој, у Сријему, у десном подунављу од више Осијека до Сентандрије, у Славонији, у Хрватској (и Турској и Аустријској крајини), у Далмацији, и у свему Адријатичком приморју готово од Трста до Бојане. За то у почетку рекох *заиста* се зна, јер се управо још не зна докле Срба има у Арнаутској и у Маћедонији. Ја сам се на Цетињу (у Црној гори) разговарао с двојицом људи из Дибре, који су ми казивали да онамо има много „*Српскијех*" села, по којима се говори Српски онако као и они што су говорили, т. ј. између Српскога и Бугарскога, али опет ближе к Српскоме него к правоме Бугарскоме *).

*) Од како сам почео купити наше народности, једнако сам жељео да обиђем ове југоисточне крајеве народа нашега, и Босну и Херцеговину, али се до данас никако не даде, и по свој прилици ћу ову жељу однијети са собом на они свијет.

У поменутијем овдје мјестима биће најмање око пет милиона душа народа, који говори једнијем језиком, али се по закону (религији) дијели на троје: може се од прилике узети да их око три милиона има закона Грчкога, и то: један милион у цијелој Србији (с Метохијом), један милион у Аустријскијем државама (у Банату, у Бачкој, у Сријему, у десном подунављу, у Славонији, Хрватској, Далмацији и Боци), а један милион у Босни, Херцеговини, Зети и Црној гори; од остала два милиона може бити да би се могло узети да су двије трећине закона Турскога (у Босни, Херцеговини, Зети и т. д.), а једна трећина Римскога (у Аустријским државама и у Босни, Херцеговини и нахији Барској). Само прва три милиона зову се *Срби* или *Србљи*, а остали овога имена не ће да приме, него они закона Турскога мисле да су *прави Турци*, и тако се зову, премда ни од стотине један не зна Турски; а они закона Римскога *сами себе* или зову по мјестима у којима живе, н. п. Славонци, Босанци (или Бошњаци), Далматинци, Дубровчани и т. д., или, као што особито чине књижевници, старинскијем али Бог зна чијим именом, *Илири* или *Илирци*; они пак први зову их у Бачкој *Буњевцима*, у Сријему, у Славонији и у Хрватској *Шокцима*, а око Дубровника и по Боци *Лашинима*. *Буњевци* може бити да се зову од Херцеговачке ријеке *Буне*, од које су се, као што се приповиједа, негда амо доселили; а *Шокци* може бити да су прозвани подсмијеха ради (од Талијанске ријечи scioccо?), али данас и они сами реку н. п. „ја сам Шокац," „ја сам Шокица," као и Буњевац, Буњевка. Какогод што они закона Грчкога ове закона Римскога зову Буњевцима и Шокцима, тако

исто и ови закона Римскога и они закона Турскога њих зову ***Власима***, а осим тога још они закона Римскога у Далмацији око Спљета и Сиња и ***Ркаћима*** (или ***Хркаћима***). А у пријатељскоме разговору они закона Грчкога зову ове закона Римскога ***Кршћанима***, а они њих ***Хришћанима***. Кад човјек помисли, н. п. да Мађара има и Римскога и Калвинскога закона, па се сви зову Мађари; или: да Нијемаца има и Римскога и Луторанскога и Калвинскога закона, па се опет сви зову Нијемци; мора се чудити како се барем ови Срби закона Римскога не ће ***Срби*** да зову. Арнаути су у овој ствари за нас још ближи и приличнији примјер него и Мађари и Нијемци: њих (Арнаута) има и Римскога (а може бити гдјешто и Грчкога) закона, па се сви зову Арнаути, и да речемо да се између себе мало мрзе, али према другијем народима живе као и браћа, као да су сви једнога закона, и један би од њих Турскога закона убио десет правијех Турака за једнога Арнаутина макар кога Хришћанског закона, као што би и Арнаутин Римскога закона убио десет Талијанаца за једнога Арнаутина Турскога закона *).

---

*) Године 1813 скриве нешто у Србији на Каравлашкој граници два човјека, па утеку у Каравлашку и отиду у Краљево. Обојица ови били су Срби, али родом један из Ужичке нахије, а други чак од Пећи, и овај је знао Арнаутски, као и Српски. Српска власт пише у Краљево кајмакану да се ови људи похватају и пошаљу у Србију. Кајмакан пошаље пандуре, те их нађу и похватају, али кад их поведу к двору кајмаканову ударе поред неколико Турака Арнаута, који су ондје били бешлије (Турски војни-

Ја ћу огледати еда ли би се могли наћи узроци, за што је код нас мимо остале народе (а особито мимо Арнауте) могла у овоме догађају постати овака мрзост, да народ и на име своје омрзне.

Дубровчани, а може бити и друге гдјекоје приморске Српске општине које су се саме управљале, још од старине бојали су се Српскијех краљева из Херцеговине, да их не би покорили и слободу им одузели; за то су им често и данак плаћали, а и обрану против њих у другијех владалаца тражили. Ко се кога боји, он на њега и мрзи. У народу се нашему још мисли да се сви ратови воде само око закона; али у историји има доста примјера да су у овакијем догађајима државе једнога народа и закона бивале највећи непријатељи између себе (н. п. Спарта и Атина). Кад се цркве раздијеле и постане главна брига и посао ко ће с киме остати, Срби се нађу у сриједи између Рима и Цариграда. Главни дио народа, који је ближе или наручније Цариграду, остане с Грцима, а приморци се прилијепе Римљанима. Готово се друкчије није ни могло чинити него овако; а још кад узмемо да су приморци не само на јачу и силнију браћу своју преко брда мрзили, него и да су, као приморци и сусједи Тали-

---

ци који су по уговорима између Руса и Турака сједила у Влашкој те пазили да Турци у Влашкој не би каково зло учинили), онда онај Србин од Пећи повиче Арнаутски да га не даду, на то Арнаути скоче и отму га од пандура говорећи да он није Србин, него Арнаутин, њихов брат, и да нема посла у Србији кад сам не ће да иде, а ако је онамо коме што крив или дужан, нека дође ондје да га тражи.

јански, могли имати узрока и поносити се од ње (особито Дубровчани), и да онда људи, оставивши наскоро свој стари закон, у Хришћанскоме још овако нијесу били утврђени као данас, може се рећи да су они ово вријеме једва дочекали да се од њих са свијем одвоје, и тако да би то што је могуће више учинили, не само мало по мало приме и Латинска слова, него и само народно име оставе њима. Код онијех Турскога закона још је лакше наћи узрок. Арнаутски је народ и према Српскоме мали, а као брдски народ могао је свагда бити у већој слободи и једнакости између себе, а уз то још не имајући свога писма ни књига на своме језику, ни Хришћански се закон никад међу њима није био укоријенио; тако је ласно могло бити да њихови потурченици остану без и какве разлике од остале браће своје, и да сви више гледају на свој језик и на обичаје, него на закон, за који и данашњи дан слабо мари и један од њих. У Босни је морало бити све друкчије. Срби су с помоћу књига, попова и калуђера, цркава и манастира били и онда много побожнији од Арнаута, а по свој прилици имали су и више господе која се доста разликовала од простога народа. Из историје знамо и видимо да су се у Босни изнајприје истурчила највише господа, од које су гдјекоји и до данас стара презимена своја сачували, као н. п. ***Кулини***, ***Видићи***, ***Љубовићи***, ***Бранковићи***, ***Тодоровићи***, ***Филиповићи*** и т. д. Кад су се господа прије разликовала од свога простога народа, с којим су у једну цркву ишла и из једне се чаше причешћивала, шта је природније него да се сад, примивши и закон не само са свијем друкчији од њиховога, него и на другоме ***језику*** и с другијем ***писмом***, постарају још

већма разликовати се. Тако они дојакошње своје име *Срби*, које је са законом Хришћанскијем и с пређашњијем животом њиховијем врло скопчано било, не само одбаце, него им жао будне и *раја* њихова да се њиме дичи, и назову је *Власима*. Као што су ови потурченици прије у Хришћанскоме закону били побожни, тако исто постану и у Турскоме, и данас може бити да у цијеломе закону Мухамедову нема побожнијих људи од Бошњака: то показује и данашња њихова непокорност Султан-Махмуту и мрзост нањ и на његове нове уредбе и премјене.

Овако ја, од прилике, мислим да су Римски и Турски Срби изгубили своје народно име. Али било то како му драго, сад је мрзост ова попустила. Сви паметни људи и од Грчкијех и од Римскијех Срба признају да су један народ и труде се да би мрзост због закона или са свијем искоријенили или барем умалили што се више може, само је онима Римскога закона још тешко *Србима* назвати се, али ће се по свој прилици и томе мало по мало навикнути; јер ако не ће да су *Срби*, они немају никаквога народнога имена *). Да реку да су једни *Славонци*, други *Далмашинци*, трећи *Дубровчани*, то су све имена од мјеста

*) Да није ове разлике било у имену, него да су се Срби звали и они Римскога закона, онда би народ наш у царству Аустријскоме био много јачи, јер би имао својијех барона, грофова и кнезова, а овако како је који примио Римски закон, не имајући никаквога народног имена, одмах је гледао што прије да се помијеша међу Нијемце или међу Мацаре; али би за закон наш била то велика штета, јер би онда лакше било наше људе обраћати у Римски закон.

у којима живе и не показују никаквога народа. Да реку да су *Славени*, то су и Руси и Пољаци и Чеси и сви остали Славенски народи. Да реку да су *Хрвати*, ја бих рекао да ово име по правди припада најприје само *Чакавцима*, који су по свој прилици остаци Порфирогенитовијех Хрвата и којијех се језик мало разликује од Српскога, али је опет ближи Српскоме него и једноме Славенском нарјечију *); а по том *данашњијем* Хрватима у Загрепској, Вараждинској и Крижевачкој вармеђи, којијех се домовина прозвала *Хрватском* послије Мухачкога боја, који је био године 1526 (а донде се звала *горња Славонија*), и којијех је језик као пријелаз из Крањскога у Српски; али не знам како би се тијем именом могла назвати она браћа наша закона Римскога која живе н. п. у Банату, или у Бачкој, или у Сријему и Славонији, или у Босни и Херцеговини, или у Дубровнику, и говоре онакијем истијем језиком као и Срби **). Ако би ко рекао да се и од њих гдјекоји могу назвати Хрвати по томе што на онијем мјестима гдје је у Славенскоме језику *ѣ* говоре *и*, н. п. *дише*, *вира*, *симе* и т. д.; али како ће Дубровчани, Конављани, Пераштани, Доброћани и остали који ни те разлике немају? А осим тога, кад би ова разлика у говору могла бити довољан узрок да се они који говоре *дише*, *вира*, *симе* не могу звати *Срби*, како би се онда *Чакавци* (који говоре *дише*, *вира*, *симе*) и *Кекавци* (који говоре *деше*, *вера*, *семе*) и мало прије поменути *Штокавци* (који говоре *дијеше*, *вјера*, *сјеме*) сви заједно могли звати

---

*) Гледај на крају овога чланка на страни 16 под бројем 1.
**) Гледај на крају овога чланка на страни 24 под бројем 2.

Хрвати? Да реку да су *Илири* или*рци*, то*л И* је мртво и тамно име, које данас не значи ништа; јер сад сви знатнији историци доказују да стари Илири нијесу били Славени, и тако би се они тијем именом само за то називали што живе у земљи која се *негда* звала Илирик, по чему би се и остали сви народи који у староме Илирику данас живе (н. п. Бугари, Арнаути, Цинцари и т. д.) исто тако звати могли. Ја не знам како је у Аустријске канцеларије прије сто и неколико година ушло ово име Illyrier, illyrisch, али се види да оно показује само *Србе закона Грчкога, који живе у Мацарској*. Особити спомен и похвалу овдје заслужују Мацари: они зову *Рац* (од Rascianus од *Рашке* из *Расије*) свакога онога који Српскијем језиком говори, а ако дознаду да је такови Римскога закона, и ако би хтјели то да покажу, онда веле да је *нашишта Рац*.

Од онијех пак Турскога закона не може се још ни искати да мисле што о овоме сродству; али како се међу њима школе подигну, макар и на *Турскоме језику*, и они ће одмах дознати и признати да нијесу Турци него Срби.

Ко посла овога не разумије, могао би рећи да је и име *Срби* од данашње *Србије*, као н. п. Славонац од Славоније, Херцеговац од Херцеговине, Црногорац од Црне горе и т. д.; али који штогод од Славенске историје управо познаје онај мора знати да су Срби с тијем именом у наше земље дошли, и земља се од њих тако прозвала. Гдје је данашње Србије јужни *крај* (Косово и Метохија) ондје је старе била *сриједа*, а крајеви су јој допирали од Дунава до Архипелага, и од Адријатичкога мора до у Мађедонију И ја мислим

да је ово име *Србија* постало у новија времена, пошто је Српско царство пропало; јер не знам би ли се гдје могло наћи да се који од нашијех краљева или царева звао краљ или цар од *Србије*, него *Србљем*. Добровски и Шафарик доказали су да су се *Срби* негда звали сви Славенски народи, и да је име *Срби* старије него и *Славени* или *Словени*.

Срби су по стању политичкоме још различнији него по закону. У Црној гори сачували су своју слободу до данашњега дана, као што ћемо послије видјети; у царству Аустријскоме једни су граничари и војници без престанка, те чувају границу од царства Турскога; једни уживају са свијем права Мађарска, а једни се (као у Далмацији) управљају по начину Аустријскоме. У царству Турскоме живе опет на различне начине: у двије трећине данашње Србије (од Дрине до Тимока, и од Дунава до близу Новога Пазара) у наше вријеме отели су се с помоћу Руса од Турака, те између себе сами суде и управљају, а Султану плаћају осјеком (око педесет хиљада дуката на годину); у осталој Србији, у Босни, Херцеговини и Зети, сви су раја Турска, само што они око Црне горе живе мало слободније него други, као што ће се послије видјети, а они у Босни горе него и гдје, јер их највише немају ни кућа својијех, већ живе по Турскијем кућама као закупници.

Ово сам ја све напоменуо највише за то, да би и мени и читатељима лакше било кад се стане говорити о Црној гори; тога ради ћу се опет повратити да речем још неколико ријечи о закону с друге стране.

Српска је црква још од старине била под патријаром Цариградскијем. У првој половини XIV вијека Срп-

ски цар Стефан силни (Душан) постави свога митрополита *патријаром Српскијем*. Грци се на то врло расрде, али послије дуге срдње и (по обичају ондашњега времена) анатема признаду Српскога патријара, којега столица остане у Пећи, а влада над Грчком црквом у свему староме *Илирику*. Кад Турци обладају Српскијем царством и народом, патријара и они оставе у пређашњој власти, тако да се и под њима звао и потписивао: „Божіею милостію православный архіепископъ Пекскій и всѣмъ Сръблѥмъ и Бльгаромъ, Поморію, Далматіи, Босни, ѡбоньполъ Дѹнаѩ и цѣлаго Ілирика патріархъ,” и све је ове земље обилазио и по њима владике и митрополите постављао, а њега (као што се приповиједа) постављали су митрополити, који су у патријаршији као синод састављали. Године **1690** патријар Чарнојевић, Арсеније III., на позивање ћесара Леополда I. побуни народ Српски против Турака и преведе у Мађарску **37,000** фамилија; а године **1737** патријар Арсеније IV. на позивање ћесара Карла VI. подигне опет народ да бјежи под Аустријску владу, али Турци некако опазе зарана, и Бог зна колико хиљада народа погубе, а он само с малином једва утече. Турци се по правди на то врло расрде, а Грци у Цариграду то једва дочекају и године **1765** закупе Српску патријаршију (као што свједочи Раић у књ. XI, гл. XIV, §. **17**, за **40** кеса карагроша *). У том је мјесто Арсенија IV за патријара у Пећи био постављен *Василије Бркић*, који кад чује

*) Ако *карагрош* овдје значи Турски грош, онда ово износи **20,000** форинти у сребру; ако ли значи Шпањолски талијер, онда двапут толико.

да је његова патријаршија закупљена, и да је њему одређено негдје заточеније, он побјегне у Црну гору, а оданде 15 октомврија 1779 године са Рускијем кнезом Ј. В. Долгорукијем навезе се у Грбљу на море и отиде пут Русије *). И тако Срби изгубе и ово свештеничко господарство, које је послије царске круне најважније било; и од тога времена стану се из Цариграда слати владике и митрополити по свој Турској Европи.

Језгра овога народа готово су све сами *сељаци* и *тежаци*.

Од онијех закона Турскога врло мало има сељака, него су највише варошани, међу којима има и тежака. Иза овијех у њих иду занатлије и трговци, по том аге и спахије, па онда бегови; тако међу њима има „*виша класа*" народа, али једно за то што се њихова виша класа од простоте не разликује никаквом науком или особитијем знањем, него само богаством и госпоством, а друго што њихов и најпростији сељак и тежак, само ако има откуда, може носити хаљине и оружје, јахати коња, начинити себи кућу и живљети као и највећи ага или бег, и с помоћу јунаштва и разума, особито рјечитости, постати највећи господин, за то њихова виша класа готово нигдје није са свијем одвојена од простоте.

У Дубровнику за времена републике прва господа која су управљала земљом и народом, била су *властела*; не само што су се они и правима и госпоством врло разликовали од свега њима подручнога народа, него су и међу варошанима били *пучани* (као die Bürger), који су се разликовали од мањијех варошана и

*) Вриједно би било дознати да ли је дошао до Русије или је умрио гдје у путу, и гдје му је гроб.

од сељака и тежака. Налик на Дубровачку властелу било је у стара времена господе наше закона Римскога и у Котору, а и у другијем гдјекојијем приморскијем градовима; али је мало по мало то све ишчиљело још прије него у Дубровнику, и сад су мјесто њих само царски чиновници и гдјекоји поталијањеник.

И данашњи Хрвати (у вармеђи Загрепској, Вараждинској и Крижевачкој) имају своју господу, која се од народа простога, а и од варошана који нијесу племићи, врло разликује.

Али у онијех који су Грчкога закона, и који се управо Срби зову, језгра је само сељак и тежак.

У Црној гори нити има града ни вароши, и за то се не може ни мислити да има какијех другијех људи осим сељака и тежака. Међу првијем старјешинама, н. п. сердарима, војводама, кнезовима, којима старјешинства ова остају од оца сину, као и међу осталијем главарима и кућићима много их више има који не знаду читати него који знаду, и ни један се од њих ни одијелом ни живљењем нити и какијем особитијем правом не разликује од осталијех Црногораца, а њихова браћа и синови чувају овце као што се пјева и приповиједа да их је чувао Тројанскога краља син Парис и Душанов нећак Милош Воиновић. И сами свештеници њихови не разликују се од осталога народа никаком другом науком нити знањем (као ни одијелом ни живљењем) осим што знаду кајекако читати и што записати. Западни сусједи Црногорски по селима су као и Црногорци, а и варошани њихови слабо се чим другим од њих разликују осим одијела, кућа и бољега и љепшег живљења, и од њих се ни мало не поносе. Оваки су од прилике Срби и у Далмацији.

У Херцеговини и у Босни од прилике је тако као и у Црној гори. Оно мало варошана и грађана сједе међу Турцима, друкчије се од народа носе и живе, и с њим се не мијешају ни у какијем народнијем пословима; за то се међу народ готово и не броје

У Србији је до нашега времена било као што рекох да је у Босни и у Херцеговини. Сад се тек вароши почињу насељавати и варошани као народ умножавати; али су сељаци једно за то што су они највише данашњу слободу земљи придобили, а друго што их је највише и што највише плаћају и у сваком догађају највише учинити могу, у земљи најпретежнији.

Само у царству Аустријскоме, особито у Мацарској, Срби имају вишу класу или своју господу, која се разликује не само од сељака и од тежака него и између себе. Највећа су им господа владике, које су се до сад по законима Мацарскима слабо бојале и цара. Послије владика су спахије и племићи, који су по законима Мацарскима од осталога народа далеко, што но се у нас рекне, као небо од земље. Међу грађанима и варошанима имају „*пургери*" (die Bürger), који се не само од сељака и тежака него и од осталијех грађана и варошана разликују као што су се разликовали Дубровачки пучани. Између племића су и овијех грађана доктори, адвокати, свештеници, учитељи и сеоскијех општина писари (натароши).

Виша класа у народу ваљало би свој језик љепше и чистије да говори, да је од народа ученија, мудрија, уљуднија, складнија и родољубивија (јер она племенита и чиста или права љубав к народу, по којој човјек воли народ и његову корист и славу него себе и свој живот, и од које су Грци и Римљани оставили

примјере, не рађа се с човјеком, него се добива кроз науку и одгојење); али у наше је више класе то све наопако. Истина да су многи од господе наше учили и знаду неке науке којијех народ прости не зна; али су то они понајвише учили као каке занате, који су многима разуму и срцу учинили више штете него користи; у осталоме пак они су се поред Нијемаца и Мацара понијели и као потуђили од свога народа и од његовијех обичаја; поред туђијех језика на којима науке слушају, којима послове службене раде и у друштвима се разговарају, заборавили су Српски и мислити, и њихов народни језик, којега силу и сладост и богаство они већ и не познају, чини им се прост и сиромашан, за то су га искварили и једнако га кваре. Што су пак они који великијех школа и наука нијесу учили, с господом заједно пали у оваке гријехе против народа својега, узрок ће бити што су се повели по господи, и разум свој као давши господи под закуп више гледају *ко* што ради и говори него *шта* и *како* ради и говори.

Нашијем официрима по граници лакше се може опростити што су за народ свој слабо марили, јер су они царске слуге, који су данас овдје а сјутра Бог зна гдје, а уз то још опажали су да им каштo смета напретку што су Срби; за то су гдјекоји вичући на своју подручну браћу гледали да се удворе Нијемцима, те је тога ради бивало да су људи наши у мјесту своме вољели официра макар од кога другог народа него Србина.

Ја не велим да су сви од наше господе и варошана оваки, него признајем да их има и онакијех који мисле као што треба, али тако мало да се према они-

ма другима слабо смију и показати. Ово се слободно може рећи: што је који богатији и од народа по госпоству своме различнији, онај је и у осталоме свему од народа даље: тако су од свију овијех мајстори и трговци (особито мањи) најближе к народу и највише маре за њега и за његову корист и славу. За чудо је што и они од господе наше који су народ љубили и жељели му добро чинити, понајвише нијесу знали *како* ће, него су радили против своје жеље и намјерења! Ја мислим да овоме није други узрок него што им наука није прицијепљена на здрави народни разум, него су овај науком забунили и оставили га, а праве науке нијесу присвојили. За то се умотворинама народа нашега сва учена Европа чуди и диви, и њих ради народ наш слави и хвали, а умотворине су нашијех ученијех људи понајвише такове да им се свак ко их позна мора смијати и жалити народ што према себи нема ученијех људи. Па још поред свега овога наша *виша класа* мисли и говори да је она према Европскијем народима управо као што треба, а народ прости да је заостао и да не ваља и да га је она Бог зна каком мудрошћу надвисила! Тако н. п. Лукијан Мушицки у „*Гласу народолюбца*" године 1819 каже:

„Свѣтъ хвали вышшу классу нашег' рода,
Ал' на просту баца срамъ."

На ово сам му ја још онда писао: *) „Ово је по „нашој мисли управо *наопако* речено (и истинито).

*) У рецензији о „Гласу народолюбца," која још није штампана, него сам је њему послао у рукопису и писао сам му, ако мисли он да има право, ја ћу рецензију на своју срамоту и у свој одговор штампати, ако ли мисли да ја имам право и да би се он

„*Проста класа* народа нашега (т. ј. она класа која „у данашње вријеме народ саставља) не уступа ни јед„номе од 5 или 6 себи оближњијех народа ни у *ра„зуму* ни у *поштењу*, нити и у каквој другој до„бродјетељи; а *виша класа* онакова је као што се „отхрањује и у каквом стању живи. Ако простој не „чини срамоте, части сувише не чини нигдје."

Да је народ наш барем од педесет година амо у напредак имао према себи људи за управу по данашњему времену, он би већ давно био сам свој, и тај му је недостатак и данас највећа сметња и несрећа, која је за нас с тијем већа што је у уређеној и готовој кући лакше управљати него је изнова начинити и уредити.

1.

По свједочанству Грчкога цара и списатеља К. Порфирогенита (који је умрио 959 године у 54 години својега живота) *Хрвати* су се у наше крајеве доселили од некуда иза Карпатскијех гора у првој половини седмога вијека (кад и Срби у Мађедонију и Илирик). Дошавши амо они су се раздијелили на двоје, па се једни намјестили у данашњој Хрватској граници и у Турској Хрватској и у Далмацији, а други остали у Панонији

осрамотио, не ћу је штампати, али он ваља да отпјева, т. ј. да пореče оно. На то ми је он отписао да ће отпјевати, већ рецензије да не штампам. Др. Ђорђије Мушицки, синовац Лукијана Мушицкога, казивао ми је да му је стриц говорио да ће стихове оне по мојој рецензији поправити и да је нешто поправљао, али колико их је и како поправио ја управо не знам, јер нијесам имао кад поредити их с онима што су послије штампани.

између Драве и Саве. Границе овијех првијех (Далматинскијех) Хрвата назначују се: поред мора к југу ријека Цетина, к Херцеговини Имоски, а к Босни Лијевно, ријека Врбас и град Јајце, а столице њиховијех владалаца биле су Биоград код Задра и Бихаћ више Трогира; за Панонске пак зна се да им је столица била у Сиску, али границе области њихове теже је назначити него онијех првијех.

У Далмацији на сухој земљи (осим самога приморја и острва), гдје је било срце Хрвата, данас нема никакога народа који би се по језику разликовао од Срба, али на острвима и у приморскијем мјестима, из којијех су се људи слабо мијешали с онима са сухе земље (као н. п. у Трогиру и у Омишу), говори се језиком мало друкчијим од Српскога, и ја мислим да су ови приморци и острвљани остаци или потомци старијех Хрвата. Ја ћу се овдје потрудити у кратко да назначим главне *садашње* разлике њиховога језика од Српскога.

1) Мјесто *што* или *шта* они говоре *ча*, према Словачкоме *чо* (по чему их наши онуда зову *Чакавцима*), а по варошима *ца* (према Чешкоме и Пољскоме *цо*).

2) На крају ријечи изговарају *л* мјесто *о*, н. п. *кошал*, *рекал*, *молил* и т. д.

3) Мјесто *ђ* и *љ* говоре *ј*, н. п. *среја*, *меја*, *постеја*, *земја*, *скупје* и т. д.

4) На много мјеста гдје је у нас *ћ* (од *ш*) они говоре *шј*, н. п. *брашја*, *прушје* и т. д. По томе се и у Босни може чути *брашја*, као што има и у првој књизи народнијех пјесама у пјесми 510, а по свој прилици овамо иде и оно што сам ја у Хрватској слушао од нашијех људи *нешјак* мјесто *нећак*, а по некијем мјестима и *шја* мјесто *ћа*.

5) Гдјегод ми *ш* изговарамо *шт*, они говоре *шћ*, н. п. *пришћ*, *огњишће*, *шћап*, и т. д. (али *пошшен*, гдје је *ш* постало од *ч*, и они тако говоре).

БИБЛИОТЕКА МАТИЦЕ СРПСКЕ

6) Свуда изговарају *х* управо као Нијемци *ch*.

7) У род. мн. кажу н. п. *градов*, *жен;* а у сказ. *градових*, *женах* и т. д., откуда се по свој прилици и у Сријему говори: по *кућа*, по *ливада*, по *сели*, на *коли* и т. д.

8) Које се ријечи мушкога рода у Славенскоме језику свршују на *ь*, у онијех они у род. мн. имају на крају *их*, н. п. *голубих*, *прстених*, *пуших* и т. д. Може бити да је и у нас отуда: *црви*, *мрави*, и — у Сријему и у Бачкој — *пуши*.

9) Као што у нас глаголи *могу* и *хоћу*, а и *вељу* и *виђу*, имају на крају *у* мјесто *ем* и *им*, тако се у њих у свима глаголима говори и једно и друго (као и у нас *вељу* и *велим*, *виђу* и *видим*), али опет више на *у*.

10) Накл. неопр. код свију глагола говоре без *и* на крају, н. п. *писат*, *молит*, *вуч* и т. д.

11) Код глагола који се у нас у сад. вр. свршују на *ем* и *им*, у трећему лицу мн. бр. (тога истог времена) имају на крају *ду*, н. п. *пишеду*, *говориду*, *хоћеду*, *молиду* и т. д. И ово је по свој прилици искварено у новија времена, као што су и наши гдјекоји или од њих примили или сами искварили.

12) Мјесто *који* говоре и *ки*, мјесто *које ке*, мјесто *моја ма* и т. д.

13) На крају слога мјесто *м* свагда изговарају *н* (као што је казано за Паштровиће у предговору к Српскијем пословицама (1836. на страни XXXI) н. п. видил *сан* га сто путих.

14) Мјесто *језик* они говоре и *јазик* (од чега је по свој прилици и око Ријеке постало *заик*); тако говоре и *јаш*, *пријаш*, *ујаш*, *јамаш*, *јамање*, *јамашва*, које би ријечи по јужноме Славенском нарјечију морале имати *е* мјесто *а*, као што се даље к југу и говори *јемаши* (брати, н. п. виноград), *јемање* и *јемашва*.

15) Мјесто *гроб* говоре *греб*, мјесто *растем* *рештем*, мјесто *врабац* *вребац*. Све три ове ријечи ја сам овако слушао и у Дубровнику. Може бити да је по њиховоме говору и *ластовица* мјесто *ластавица*, које се говори не само у свему приморју (и код Штокаваца), него и у самој Црној гори.

16) Гдје је год у Славенскоме језику *ѣ*, они говоре *и* (као и Русини а гдјешто и Чеси и Словаци) н. п. *вира*, *диште*, *дид*, *нисам* и т. д. По овоме сад можемо знати како је дошло те се и у нас гдјешто (по сјеверозападнијем крајевима) говори: *нисам* (мјесто *нијесам*, или *несам*), *гди*, *овди*, *онди*, *гњиздо* (мјесто *гнијездо* или *гнездо*), *прид* кућом, *прико* Дунава, *ники* људи и т. д.

17) Осим овијех разлика имају они много и ријечи којијех ми немамо: такова је ријеч и *крух*, која је и у нас позната; тако је и *криж*, откуда и ми кажемо *кришка* и *крижати*; ја мислим да је њихова ријеч и *жудим*, *пожудим* и *пожуда*, од чега сам ја и у Грпњу слушао: *жудан* и гладан.

Свак може видјети да су ове разлике, кад се говори о два различна језика и народа, врло малене; а још кад се узме да их је највише могло и морало постати у нашијем крајевима (пошто су се Срби и Хрвати амо доселили) за хиљаду и двјеста година; тако врло ласно може бити да су Срби и Хрвати, кад су се амо доселили, били један народ под два различна имена, као н. п. сад гдјекоји што говоре и пишу: Срби и Бошњаци, или: Срби и Црногорци, или: Срби и Далматинци, или: Serben und Raizen и т. д.

Да би се још лакше видјети могло да језик овијех Хрвата није ближи никакоме другоме Славенском од Српскога, додаћу овдје што из књиге њиховога списатеља Ивана Иванишевића, која се зове *Кита цвишја разликова* (Kitta cvitya razlikova), и која је наштампана у Млецима 1642.

а) „*Госп. Петру Дујму.*" (Као посвета).

„Она жеља *) велика, којом (вирни и становити пријатељу мој) вазда гораше, и гориш за плодити у крипости, понука тебе већекрат да ме упиташ: како сам се научи **) пети ***). Спомињем се да сам теби одговори: љубећи; јере умити пети крипост је, а крипост свака од љубави исходи; и како говоре мударци стари друго крипост није у животу овому, неголи љубити ча се има љубити. Бог се има љубити, дакле љубити Бога крипост је; искрњи се има љубити, дакле љубити искрњега крипост је; непријатељ се има љубити, дакле љубити непријатеља крипост је; добро свако има се љубити, дакле љубити добро крипост је. Меу осталими добри уминје алити мудрост добро је велико, дакле љубити мудрост крипост је; а тко љуби мудрост труди се свакојако за достигнути ју, каконо ствар коју ишће, коју жели, коју љуби, и коју за то ишће, за то жели, јере љуби; јере оно ча се не љуби нити се жели, нити се ишће; и тако не губећи ****) се упушћа ча се љубећи дотиче. Не знам

---

*) По данашњему Чакавачком говору ваљало би да је *жеја*, и ја управо не знам или су њихови списатељи овако писали по Дубровчанима, или су онда и Чакавци сви овако говорили, па послије *љ* на *ј* промијенили. Тако ваља мислити и за *плодити* м. *плодиш* итд.

**) *Научи* мјесто *научил*, и послије *одговори* мјесто *одговорил* и т. д. ја не знам дали се је кад говорило и дали се и сад говори. Иванишевић има у овакијем догађајима и *о* мјесто *л*, у чему се он по свој прилици повео по Српскоме, особито по Дубровачкијем књигама; а има и *л*, као н. п. у једној строфи *stvorio* и *htil*.

***) *Пети* мјесто *пити* и послије *петје* м. *питје* (и на другоме мјесту *петник* м. *питник*) јамачно ће бити по Дубровачкијем књигама.

****) *Gubechi* да није штампарска погрјешка мјесто *gliubechi*.

јели ови мој одговор био задовољан разбору твојему, за то желећи згодити теби даријем крипости твојој и прикажујем цвит ови, који мише *) науком како сам се научи пети. Прими га весело за зламен и свидочаство виковито моје с тобом становите љубави, држећи га прид очима без пристанка, за доћи (љубећи наук) на крипост од петја, по путу од бдинја, труда и зноја, у којој желим да учиниш они плод како си учини у закони с поштењем великим не само твојим, да и мојим и све твоје куће поштене и града истога. Бог с тобом.

Иван Иванишевић."

б) *„Плач госпоје Каше жене госп. Никуле Вусића у смрти сина свога Јачинша."*

„Може л' бити да зелени
И млад јавор цватућ вене?
Може бити, обој мени!
Јер усахну сада у мене,
И сад ми се искорени,
Несрићници обој мени!

Смрти отровна и немила,
Ради гриха на свит дана,
Ча **) с' ми синка уморила,
Прем у исток липих дана?
И зач ми га искорени?
Несрићници обој мени!

---

*) *Мише* да није штампарска погрјешка мјесто *мирише?*

**) У овој књизи коју ја имам на много је мјеста измијешано *с* (ц) и *ç* (*ч*), а особито мјесто великога *Ç* највише је *С*. Ја сам казао да варошани говоре и *ца* мјесто *ча*, а слушао сам у Сењу гдје се говори и *сенича* мјесто *шеница;* али што су ова слова овдје измијешана, ја мислим да ће највише бити штампарске погрјешке.

Њега небо, земља и море,
Сва господа, људи и виле,
Њега поља, њега горе
Љубиле су и грлиле,
А ти ми га искорени,
Несрићници обој мени!

Цвит младости и исто цвитје
Од липоте у њем бише,
Дичаше се премалитје,
И усрид зиме њиме цватише,
А ти ми га искорени
Несрићници обој мени!

Ча ми из срца срце искиде,
Ча ми из душе душу измаче?
Сви уздишу ки ме виде,
Лебут цвили, слављу плаче,
Јер ми синка искорени!
Несрићници обој мени!" —

Од велике би користи и потребе било кад би се скупило у Чакавачком језику све оно што данас није Српско. Онда би се могло судити које се од овијех разлика слажу с језиком њиховијех западнијех сусједа Крањаца, које ли су саме њихове, и ове с којијем се од Славенскијех нарјечија слажу. А уз ово бисмо ми добили силу чистијех Славенскијех ријечи, које се данас у нас не говоре.

Ја рекох мало прије да села ни општина људи који овијем језиком говоре, нема данас у Далмацији на сухој земљи, а по свој прилици не ће их бити ни у Босни; али их има у Хрватској војничкој крајини како се пријеђе Велебит, и у западној Мацарској и у Аустрији готово до самога Беча! Како их је нестало у Далмацији? Ја мислим да су се од Срба и од Турака разбјегли, а који су ондје остали они се посрбили задржав-

ши само *и* на онијем мјестима гдје је у староме Славенском *ѣ* *). Они пак који сад живе у западној Мацарској и по сусједној Аустрији, и које Нијемци зову *Васер-Кробошен*, јамачно ће бити потомци Панонскијех Хрвата, али откуд овако далеко к сјеверу: или им Порфирогенит мјеста владе није добро назначио, или су и они у новија времена побјегли од Турака?

Из свега овога што је овдје казано види се да се јужни Славени сви осим Бугара по језику дијеле на троје: први су *Срби*, који говоре *што* или *шта* (и по чему се према *Чакавцима* и *Кекавцима* могу назвати *Штокавци*) и на крају слогова имају *о* мјесто *л*; други су *Хрвати*, који мјесто *што* или *шта* говоре *ча* (по чему се зову и *Чакавци*) и на крају слогова не промјењују *л* на *о*, а у осталоме се врло мало разликују од Срба; трећи су *Словенци*, или као што их ми зовемо *Крањци*, који мјесто *што* говоре *кај* (по чему их наши и *Кекавцима* зову), који се и од Срба и од Хрвата по језику много више разликују него Срби и Хрвати између себе, али су опет њима ближи него и једноме другоме Славенском народу. Међу Словенце иду и данашњи Хрвати у вармеђи Загрепској, Вараждинској и Крижевачкој, којијех је језик као пријелаз из Крањскога у Српски; али је за чудо откуд они ондје гдје су сад? Ако је истина што

---

*) Гдјекоји наши људи мисле и говоре да су браћу нашу закона Римскога на ово изговарање *и* наговорили и натјерали њихови свештеници, да би их од нас боље одвојили. Ово ће слабо ко за истину примити; али сватко мора признати да су потомци многијех нашијех људи који су закон Римски примили, навалице оставили пређашњи свој говор и примили овај да би се од пређашње браће своје још више разликовали а међу нову још лакше умијешали. О том би се могло показати примјера и из нашега времена.

Порфирогенит каже да су Панонски Хрвати били између Драве и Саве, и да им је столица била у Сиску, онда би ваљало да су ондје Чакавци а не Кекавци!

Што се тиче броја овијех јужнијех Славена између себе, ја бих рекао да ће Штокаваца бити најмање три пута онолико колико и Кекаваца и Чакаваца заједно, а Кекаваца опет биће много више од Чакаваца.

2.

Многи старији списатељи ове браће наше закона Римскога писали су Српски чистије од нашијех не само својега времена него од многијех и данашњега. Ево на то неколика примјера: *Сатир Рељковића*, који је први пут наштампан (Латинскијем словима) у Дрездену 1761, а овај што га ја имам у Осијеку 1779 (обоје прије прве књиге нашега Доситија), и *Дошенова аждаја седмоглава* прештампане су и Славенскијем словима, прва 1793 године, а друга 1803, али по обичају нашијех списатеља обје су искварене и нагрђене, н. п. у Сатиру први и други стих у оригиналу овако стоји:

Славонијо земљо племенита,
Веле ти си *) липо узорита,

а нашијем је словима прештампано овако:

Сла́вонїе зе́мле пле́менита,
Ве́сма ты́си ле́пѡ ꙋ҆зо́рыта.

Таковијех и још горијех погрјешака пуне су ове обје књиге, али ћу ја само напоменути још што Рељковић у почетку другога дијела каже „Baron Ljubibratich od Tribinja," а Стефан Раић, *којијем* је, као што он

*) У овој књизи што је у мене мјесто *си* стоји *се*, које ће јамачно бити штампарска погрјешка.

вели, Сатир „преве́денъ на простый-Се́рбскій е́зыкъ," ово је прештампао овако: „Ба́ронъ Любибратичь ѿ Тре́бинѣ." Ово је управо као што неки данашњи наши књижевници (још и у Србији!) пишу *Ужица* мјесто *Ужице*! И опет се наши књижевници срде кад им се рече да кваре језик!

Осим ова поменута два списатеља додаћу овдје још неколико стихова из *Roxalie Antuna Kanislicha*, која је штампана у Бечу 1780 године (дакле опет три године прије прве књиге Доситијеве). Ево:

За тим ја зазивах зору, како рекох,
Јер још не просива будући далеко.
Сини зоро, сини; кад ме бижи санак,
Ти ми мрак измини водећ били данак.
Тако ти сунашца и данка, о зоро!
Немој ми срдашца кинит, сини скоро.
Једа те сан тавни, да на ружа *) спава,
Он мој злотвор главни, јоштер задржава?
Тако ти сунашца и данка, о зоро!
Немој ми срдашца кинит, сини скоро.
Једа се одиваш и китиш за гором,
Или се умиваш румениме мором?
Што ми се умиваш? липа си и чиста,
Што ми не просиваш? о липото иста!
Тако ти сунашца и данка, о зоро!
Немој ми срдашца кинит, сини скоро.
Ах! устани гори, и за свитлост танку
Јутрња отвори враца малом данку.
Тако ти сунашца, отвори, о зоро!
Немој ми срдашца кинит, сини скоро.

Ова су сва три поменута списатеља Славонци; ево ћу још додати пошљедњу пјесму (икони мајке Бо-

*) Овако управо без *х*.

жије у Сињу) Далматинскога Фратра Петра Кнежевића из његове књиге: „Pisme duhovne razlike," која је наштампана у Млецима 1765 (дакле опет прије прве књиге нашега Доситија). Ево те пјесме:

Уресу Сињски, и мајко чудеса,
Краљице земље и свију небеса,
Прими труд ови, кога дуг мој нови
Поклања теби.

Сву помњу моју ставио сам био,
Потпуно да би тебе пофалио,
И да сва твоја каже слабост моја
Изврсна чуда.

А тко ће чуда сва сказати твоја,
Кад су толика да им није броја?
Свак дан се чују, и свуд прогласују
Милости нове.

Нека ји кажу који боље знају
И нек ти дужне пофалности дају,
Јер моје знање и слабо слагање
Задоста није.

А и ја пака, кад би милост крио,
Коју ми даде, нехаран би био,
Јер слип будући, а тебе зовући,
Ево сад видим.

Задости видим, и фалу ти дајем,
И колик могу, фалит не пристајем,
А ти ми прости, ак' од тебе дости
Рекао нисам.

Молим те да труд ови благосовиш,
И сврху мене благослов поновиш,
Да сина твога спасителя мога
Из срца љубим.

Да га повољно нигда не вридим,
А посли смрти да г' у рају видим,
Гди шњим прибиваш, и сидеђ уживаш
Раскошја вичња.

II.

Бока Которска.

И ово је писано 1836 године да се дода пред *Црну гору*, као што ће се видјети на много мјеста. Послије овога времена наштампано је у Грлици Г. Милаковића за годину 1838 врло лијепо *„Кратко географическо-статистическо описаніе Боке Которске"*; али ја опет ово своје штампам сад онако просто као што сам га онда написао.

Да би се Црна гора лакше могла описати и познати, најприје ћемо казати што о Боци Которској, која њу од мора раставља. А да би сви наши читатељи лакше себи могли представити гдје је Бока, побројићемо најприје сва знатнија приморска мјеста на западној страни њезиној, којијех су имена даље у народу нашему позната.

Трст је најзападнија приморска општина народа нашега (по броју душа може бити и најмања, али по богатству прва у свему народу). Одавде је к југу око мала два дана хода *Ријека* (*Сењска*). Између Ријеке

и Трста је полуострво ***Истрија***, у којој се по приморскијем мјестима говори највише Талијански, а сељаци унутра говоре језиком између Крањскога и Српскога. Истријанци су сви закона Римскога, само су у селу ***Пероју*** код Поле (унутра накрај полуострва) закона Грчкога, за које се приповиједа да су се негда из Црне горе ондје доселили, као што им и данашњи језик њихов свједочи. Иза Ријеке је даље ***Сењ***, који је из пјесама по свему народу нашему познат. Иза Сења настаје Далмација, у којој су најзнатнији приморски градови: ***Задар***, ***Шибеник*** и ***Сиљеш***. Иза Сиљета даље поред мора настаје Херцеговина, у којој је најзнатније приморско мјесто ***Дубровник***, из кога се (к истоку у суху земљу) за по дана може доћи у ***Требиње***. Гдје се на јужној страни свршује Дубровачка држава, ондје се од мора одваја у суху земљу залив (који се онуда зове ***канал*** и ***конао***) готово свуда шири од Дунава ниже Биограда, и кривудајући између превеликијех каменитијех гора отеже се к југоистоку око шест сахата хода до под саму Црну гору (али вода у овоме заливу није све морска, него је има много слатке, која извире испод Црногорскијех гора, па од успора морскога нарасла; пред сјевернијем вратима Которскијем извире у прољеће ријека, на којој би могло мљети педесет камена; а пред јужнијем вратима види се у свако доба године како вода у виру извире из дубине). Како се с мора уђе у залив, одмах је с десне стране под брдом до саме воде десетак кућа, које се зову ***Рôсе***: ту је царина и стража од залива, и когод уњ улази или из њега излази, ваља ондје да се пријави, и да каже одакле је, куда иде, и шта носи. Према Росама је на лијевој

страни, на врло лијепоме и од воде поузвишеноме мјесту *Нòвû*, град стари готово разваљен, и више њега на брду новији и тврђи. Близу Новога је лијеп и велики манастир *Сàвина*, за који се приповиједа да је у стара времена у њему сједио владика Херцеговачки. Од Новога око три сахата на оној је страни, али тако у куту да се са сриједе залива не може видјети, *Рѝсан* (варош — од 250 кућа и 1300 душа — и зидине од старијех градова, и на бријегу и на води), за који се ондје приповиједа да је у њему живљела Илирска краљица *Теока*. Више Рисна је на планини кнежина *Кривòшије* (250 кућа и око 1200 душа) са још двије мале кнежинице, од којијех се једна зове *Ȕбли* (*доњи* и *горњи*, од 90 кућа и 550 душа) а друга *Ледѐнице* (40 кућа и 256 душа). Од Рисна идући уза залив око једнога сахата је варош и више ње градић *Пѐрасш* (око 200 кућа, међу којима је 26 закона Грчкога). Према Перасту је на другој страни *Сшòлив* (око 120 кућа, међу којима су Грчкога закона само три) неколико кућа крај воде, а остале су горе под самијем врхом од брда. Даље идући уза залив око по сахата од Пераста неколико растрканијех кућа зову се *Дра̀жев врш*, у којему на самој води има стара зидина, за коју се приповиједа да је била кула Лима харамбаше; а на другој страни према Дражеву врту за једну кућерину надно *Маркова врша* говори се да је била кућа Баја Пивљанина Око по доброга сахата од Дражева врта почиње се варош *Дòброша* (280 кућа) и отеже се поред воде испод брда око читав сахат хода, а према Доброти на десној страни исто тако стоји *Пр̀чањ*. Више Доброте се залив свршује, и на десној страни свршетка његова стоји *Кòшор*, велики стари град

на води, а мањи и може бити новији горе на стијенама; са зидова обадва ова града може се добацити из пушке на Црногорску границу *). А и осим овијех *главнијех* мјеста с обје стране су залива од мора до Котора, гдје мало раздаље, гдје у ближе све велике прекрасне куће, као најљепши двори господски; *села* пак око залива има највише између Рисна и Новога. Једно мјесто у Заливу ниже Рисна, гдје су горе с обје стране залив врло стијесниле, зове се *Вѐриге*, за које се приповиједа да су се на њему негда запињале вериге (синцир, ланац), да бродови непријатељски не би горе проћи могли; и зидине од стражара са обје стране залива још се виде. — Између мора и залива су двије општине или капетаније: *Лу̂шшица* и *Кр̂шоле*.

Сву ову земљу око залива, од Котора па доље до мора, звали су Млечићи *Боке ди Кашаро*, Bocche di Cattaro (ушће Которско), откуда је и међу нашијем народом онуда постало име *Бока*, или, као што говоре Дубровчани у мн. броју (управо по Талијанскоме) *Боке*. Ришњани приповиједају да је на овоме заливу било негда главно мјесто Рисан (као што је сад Котор), и да се онда ово није звало *Боке ди Кашаро*, него *Боке ди Ризано*, па кад је доњи Рисански град пропао у море (као што се и данас познаје), онда је *код шора* (гдје су се овце држале) постављен темељ *Кошору*. Више Котора у каменитој гори види се некака велика јама, као пећина: онуда се приповиједа да је ону пећину био почео копати силни Цар Стефан, да ондје гради град Котор, па му казала вила да то не

*) Тако је било онда кад је ово писано, а послије је граница Црногорска одмакнута даље.

чини, јер му ондје у оној врлети нема ни *броду пристаништа*, ни *коњу поигришта*, већ нека га гради даље крај залива. Цар послуша вилу, и с помоћу њезином начини град Котор, и довршивши га са свијем, позове на част многу господу и вилу. Кад се цар пред господом стане хвалити какав је лијеп град начинио, вила га прекори да он то без ње не би могао учинити, цару на тај укор буде тако жао да удари вилу шаком по образу, а она се на то расрди, те све изворе и студенце по Котору отрује, и све госте цареве полуди. Кад цар ту освету види он стане вилу молити, и једва је којекако намоли те му госте поврати од лудила и очисти му од отрова само један извор иза јужнијех врата градскијех. И од тога кажу да је остало те су и сад, особито љети кад је суша, све воде по Котору мало *слане*, осим онога извора иза града на јужној страни. Казивали су ми у Котору да има и пјесма о овоме свему догађају, али ја нијесам могао никога наћи ко је зна. Овако се приповиједа и пјева да је Котор постао; али се мисли да су име ово ондје донијели некакви Бошњаци који су се доселили из мјеста које се звало *Кошор*.

Од Котора к југу око по дана хода сухијем путем на мору је мали градић *Бу̂два*. Између Котора и Будве онај комад земље зове се *Гр̀бал*, у коме су четири кнежине: *Лаза̂ревићи*, *Бо̂јковићи*, *Ту̂јковићи* и *Љу̀бановићи* (прве су двије између мора и пута којим се иде из Котора у Будву, а друге двије између пута и Црногорске планине *Ло̂вћена*). Између Будве и Црне горе у Брдима су три мале кнежине или општине: *Ма̀ине*, *По̀бори* и *Бра̀ићи*; а мало више Будве поред мора (к југу) почиње се кнежина *Па̀ш-*

штровићи (или *Паштројевићи*), и отеже се између мора и планина које је растављају од Црне горе, око шест сахата хода, до брда *Дубовице* и *Цмилове улице*, која њу раздвајају од нахије Барске, а државу Аустријску од Турске Арбаније (Арнаутске). У Паштровићима има око 40 села (у којима ће бити око 3000 душа и око 700 пушака), која су раздијељена на 12 племена.

Сав овај комад земље, који од југозапада граничи с морем, од сјевера с (Турском) Херцеговином *), од сјевероистока опет с Херцеговином (до више Рисна), од правога истока с Црном гором (од више Рисна до Цмилове улице), а од југоистока с Турском Арбанијом, звао се отприје, док су Млечићи њиме владали, *Млетачка Арбанија*, као и сад Њемачки што се зове *Аусшријска Арбанија;* а наши многи људи, особито који оданде даље к сјеверу живе, у говору узимају ово све за Боку као и ја овдје што узимам.

Земља је ова готово сва врло врлетна и каменита. Највише су у њој равнине у Грбљу *Солиоско* и *Мрчево* поље, и око Будве, такођер и у Паштровићима до саме Турске Арбаније има крај мора лијепа рав-

---

*) Ваљало би овдје да граничи с Дубровачком државом; али су Дубровчани негда молили Турке да их раздвоје од Млетачке државе, и тако су Турци у Карловачкоме миру (1699 године) узели и од ове стране и од Далмације по комад земље до мора, па тако остало и до данас (те се ни из Далмације у Дубровник, ни из Дубровника у Нови по суху друкчије не може отићи, него с пратиоцима од лазарета *преко Турске земље!*). С јужне стране овај комад зове се *Сушорина* (и управо узевши није шири од једнога сахата), а онај са сјеверне *Клек*.

ница; а по осталијем мјестима палучци, као у нас конопљишта, или као добро гумно, држе се за њиве и ливаде; по многијем су мјестима преко каменитијех страна подзидане *међе* све једна изнад друге, па одозго нанесена земља, те посађени виногради или друго што. Ограде су највише од камена, без креча и земље, које се онуда, као и у Црној гори зову *међа*. Бока је земља *здрава*, какогод Херцеговина; и као приморје врло је жупна: у њој расту лимуни, наранче, шипци (Granatäpfel), смокве и маслине, као код нас шљиве и јабуке. Снијег се само може видјети по Ловћену и по другијем високијем планинама, а доље усред зиме иде киша мјесто њега, и по гдјекојим мјестима о божићу жуте се наранче на дрветима, црвене се руже (*бокељке*, Monathrosen) по вртовима, а у мјесецу Јануарију бадеми почињу цвјетати.

У цијелој Боци има око тридесет и три хиљаде душа, све правијех Срба, какови и гдје бити могу; једна четврт од овога биће закона Римскога, а остало је све Грчкога. У Новоме, Котору и Будви измијешани су људи од обадва закона; у Рисну има само једна кућа закона Римскога; у Перасту као што је напоменуто има само 26 кућа закона Грчкога, у Прчању биће их мало повише, у Столиву само двије (доље код воде), а у Доброти нема ни једне; и Луштици и у Кртолама има неколико кућа и закона Римскога, а по Кривошијама, Ублима, Леденицама, Грбљу, Маинама, Поборима, Браићима и Паштровићима, као и по свима осталијем селима која су од воде мало даље, све је закона Грчкога. Истина да у Рисну нема до само једна кућа закона Римскога, али је опет уз Грчку цркву с десне стране призидан Римски олтар, у који се не може друкчије

ући него на црквена врата, и ту сваке недјеље и празника долази Римски поп из Пераста, те прије Грчке службе служи службу по своме закону. Али је овдје барем олтар призидан уз цркву, и из цркве се може затворити; а у Котору је Римски олтар био управо у цркви нашој с десне стране, па кад се 1810 године потуже Которани закона Грчкога Француске Маршалу *Мармонту*, да је њих више него Римљана, па Римљани имају више од 10 цркава, а они само једну мању него и једна од Римскијех, и опет у њој Римски олтар; онда он не само заповједи да се Римски олтар из њихове цркве изнесе, него им још каже да и од Римскијех цркава узму себи једну којугод хоће, осим светога Трифуна (која је ондје прва и као саборна), и они узму светога Николу, за коју се мисли да је и од старине Грчка била (јер је на исток обрнута). И то све тако остане и под Аустријском владом.

Приповиједа се да је готово до свршетка XV. вијека у Боци био и митрополит закона Грчкога, који је сједио у манастиру на Превлаци (надно Грбаљскога поља на маломе острву које је врло мало водом одвојено од сухе земље), па Которани (Римскога закона) отровали и њега и 72 калуђера; те по том манастир опустио, а народ Грчкога закона у црквенијем или свештеничкијем стварима остао под митрополитом Црногорскијем, под којим је био до 1809 године, а од тога је времена под владиком Далматинскијем. У Паштровићима имају само четири попа, него им попују калуђери из 4 манастира (из Прасквице, Дуљева, Градишта и Режевића), код којијех се и укопавају сви. Паштровскијех поскурица нема нигдје у народу нашему: свака имућнија кућа сваке суботе, а особито

уочи празника, шаље своме манастиру по поскурицу, која није мања од 2 оке, а гдјекоје бивају и од 5 ока: и тако се калуђери не само хране поскурицама, него их и суше, те продају на море као пексимет.

Може бити да никакво мјесто у народу нашему није тако важно и знатно за *језик* наш као права Бока (око залива). Не само што се ондје може чути мноштво правијех Славенскијех ријечи, које се амо у нашијем крајевима нигдје не говоре, и што они закона Римскога не говоре (као н. п. по Славонији, по Далмацији, по Босни) *вира*, *лито*, *дите*, *дид*, већ (као и они закона Грчкога) *вјера*, *лијето*, *дијете*, *ђед* и т. д., него се и у свакоме мјесту *друкчије* говори: Доброта се почиње од самога Котора, тако да човјек који није оданде, не може знати које су куће Добротске, које ли су Которске, па Доброћани говоре са свијем друкчије него Которани; из Пераста у Рисан нема више од једнога сахата, а у говору је већа разлика између Ришњана и Пераштана него између Неготинаца и Требињана; Прчањане и Доброћане раздваја само залив, преко кога се може дозвати, и у Котору се сваки други дан на пазару мијешају, па опет вјешт човјек свакога од њих, док проговори, може познати из кога је мјеста. Могло би се рећи да је, н. п. између Ришњана и Пераштана, узрок ове разлике што су Ришњани закона Грчкога, и што су отприје дуго времена били под Турцима и мијешали се више с Херцеговцима него с Бокељима, а Пераштани закона Римскога и били јоште од неколике стотине година једнако под Млечићима; али између Пераштана и (н. п.) Доброћана нема ни једнога од овијех узрока, и опет се у говору разликују! Тако бих ја рекао да је највећи узрок овоме што су ова мје-

ста које водом које камењацима тако затворена да се из њих без невоље никуд маћи не може, па се становници њихови (а особито жене и ђеца, који домаћи језик највише и чувају) слабо мијешају с околнијем сусједима својијем, него проводе вијек свако у своме мјесту: тако н. п. у Перасту има жена од 60 година које се оданде никуд нијесу макле. — А какогод што су поменута мјеста поред залива важна за језик, исто је тако сав онај крај за народне *обичаје*, као што ће се послије видјети.

За времена Српскијех краљева и царева овај је сав крај био под владом њиховом. За Котор се приповиједа да им је плаћао одређени данак, а сам да се управљао и себи судио. Ја сам у Тршићу слушао пјесму (која је и наштампана сад у другој књизи по броју 37 на страни 211 — 214) како је кнез Лазар послао зета свога Милоша Обилића у *Лашине* да купи хараче, па се опклади с Латинском господом у хиљаду жутијех дуката да ће им буздованом пребацити цркву Димитрију, и пребацивши је, буздуван на другој страни удари у банове дворе, те полупа срчали чардаке, и убије два банова сина и четири морска ценерала и дванаест великих властела. У Котору се приповиједа да се то ондје догодило, и још се показује мјесто гдје је била она кућа у коју је буздован ударио.

Кад Турци Српском земљом обладају, ови крајеви дођу под Млечиће, а што они с мора нијесу могли бранити оно им послије одузму Турци. Али и Млечићи никад ове земље нијесу управљали са свим по своме начину, него су само држали Котор и Будву, а народ се управљао по своме обичају, и Млечићи од њега веће користи нијесу тражили, нити су имати могли, него да им чува

крајину од Турака. И под Млечићима је, као и данас под ћесаром, била Бока под губернатором од Далмације, који је сједио у Задру и звао се proveditore generale. У Боци је био највећи поглавица *сопра провидур* (proveditore estraordinario), који је сједио у Котору, а у Новоме и у Будви били су провидури, и то су били главни чиновници Млетачки; а земаљски или домаћи, за које се управо може рећи да су народом управљали, били су са свијем други. Котор је (може бити још од времена Српскијех краљева) имао племенито друштво (*властела Которскијех* — corpo nobile), које је у свој ред могло примити кога је год хтјело. У Новоме, у Рисну, у Перасту, у Прчању и у Грбљу биле су *комуништаде*, у којима је било по 6 чланова, т. ј. капетан, 4 суђе и писар, које су све избирале општине сваке године; они су пресуђивали све цивилне распре по својим обичајима (а за криминалне судили су провидури), и све послове своје писали су *Српски;* ко с њиховијем судом није био задовољан, могао је даље тражити суда у Задру. Тако су и у Луштици и у Кртолама били по капетан и по четири суђе, а у Маинама, Поборима и Браићима уједно. Капетани су имали на годину по 10 дуката плате, али су је слабо који хтјели примати, него су поклањали писарима, а остали ни један није имао ништа. Осим овијех чиновника, који су као судије сједили на једноме мјесту, међу народом су били *сердари*, *кнезови*, *војводе* и *харамбаше*. У све четири Грбаљске кнежине били су *нашљедни* кнезови, за које се говорило да би и дужд Млетачки пред њима устао на ноге кад би их видио како су лијепо одјевени и наоружани. Паштровићи су по особитим привилегијама имали 4 суђе, 2 војводе, 12 вла-

стела и 6 старјешина, који су сви сједили у граду светоме Шћепану (на мору) и судили и управљали земљом и народом; и њих је народ избирао из племена редом сваке године, и сви су имали од Млечића по нешто плате на годину. Паштровићи приповиједају много и о другијем различнијем привилегијама, којима се и данас диче и поносе; тако се, н. п. приповиједа да су још од Римскијех царева имали привилегије (које су послије потврђивали сви Грчки и Српски цареви и краљеви и Млетачки дужди) да из њиховијех 12 племена може бити цар, *ако га* изберу; а још се за истинитије говори да су од Млечића имали привилегије да се Паштровић може оженити првом Млетачком властеоком, а Паштровка да може поћи за свакога властелина Млетачкога.

Паштровићи кажу да под Млечићима нијесу давали данка никаквога; а око залива плаћало се по нешто на земљу, али врло мало; а правитељство је давало на сваку душу по четврт стара *) соли, за коју се плаћало три газете (крајцаре). На војску су били дужни сви ићи, кад би их год правитељство позвало, и онда су војници сви имали плату уредно; а крајине су своје чували и бранили од Турака без престанка.

У познија времена притисну Турци готово сву Боку, осим Котора, Пераста и Будве. Нови и Рисан били су прави Турски градови готово до свршетка XVII. вијека, а и на јужној страни Грбаљ, Луштица, Крто-ле, Маине, Побори, Браићи, све је Турцима харач плаћало, само се Паштровићи диче и поносе да то нигда

*) Стâр, мјера, која узима 40 ока жита.

нијесу чинили, него да су се и у та времена с оружјем отимали и бранили. Маине, Побори, и Браићи често су се под владом Турском прибијали уз Црногорце и с њима заједно бранили се од Турака; за то се и сад говори да су те три општине састављале пету Црногорску нахију.

Пошто Млетачка република (1797) пропадне, у Боци се за неколико година измијене и Аустријанци и Руси и Французи и Англези, док најпослије опет 1813 године не припадне са свијем Аустрији, и не састави се с губернијом Далматинском. Сад је у Котору *окружни капетан* (Kreishauptmann) као главни старјешина од све Боке; у Новоме и у Будви су *претуре*, а за општинске (домаће) послове *потесте* (капетан и писар); у Рисну, Перасту, Доброти и Прчању имају и сад капетани, које избира општина; кнезови се још чују само у Кривошијама, Ублима и Леденицама, а по осталијем су мјестима мјесто њих и мјесто свију пређашњијех народнијех чиновника *шиндици* (од syndicus), које правитељство поставља, и који од прилике имају онаку власт као у Србији главни кметови. Сердари су ондје сад пандурске старјешине (као буљубаше), који тјерају рђаве људе, а под њима су мањи чиновници *харамбаше*.

Колико се од камена може, Бокељи раде и земљу, али ни вина ни жита не могу имати колико им свима треба за цијелу годину, него се прво доноси из Далмације, а друго из Италије или црнога мора; гдјекоји узму по коју крајцару и за смокве; али од свега што љетина доноси, највећи добитак имају од уља (зеитина); и стоке држе доста, особито коза и оваца; Которани и други варошани тргују и раде различне за-

нате; али узевши једно с другијем може се рећи да Бока живи највише од *мора*: у њој се броји до 250 *шашенштанијех* бродова, који иду по *свему свијету*: за то мало Бокеља има око залива који нијесу били у Измирној, Александрији, Цариграду, Одесу, а многи су били и у Америци и т. д. Гдјекоји се завезу у море, па по десет година кући не дођу. Бокељи обично говоре: „Свуд ваља ићи те новце тећи, па их донијети у Боку те трошити" (јер се ондје живи јефтиније него на многоме другом мјесту, н. п. ока је меса слабо кад скупља од 10 крајцара; двије се кокоши могу у пазарни дан купити за 12 до 15 крајцара, по 30 осушенијех смокава продају се зими за крајцару, вино је око 5 крајцара ока; хљеб мало ће што бити скупљи него у Мађарској; а кафа, шећер, пиринач и много друго којешта много је јефтиније). Гдјекоји Кривошијани, који су понајвише ускоци из Херцеговине, и четују кашто по Херцеговини као и Црногорци, то јест: убијају и харају Турке. Истина да правитељство то забрањује, али они опет чине, и у разговору о томе рече се у Боци: „Да није Ришњана и Кривошијана, Бока би харач Турцима плаћала."

У Боци је одијело готово тако различно као и говор. Ја ћу овдје назначити само оно што је најзнатније и најразличније од одијела по нашијем крајевима. Прави Бокељ носи бијеле и тијесне чарапе до кољена, доље преко њих црне цревље (ципеле), а од кољена горе од црна платна или од свиле поширокe *гаће* (као кратке и поуске димије), које покривају кољена и крајеве од чарапа; горе по кошуљи има од црне свите (чохе) прслук, који они зову *крӯжа̂ш*: прслук је овај горе изрезан, а доље се пресамити као премитача (ца-

мадан), и с обје стране (доста по раздалеко) низањ висе о сребрнијем синцирићима мајсторски начињена сребрна пуца; гдје су гаће свезане преко прслука онуда се опаше црвенијем или од каке друге боје појасом; преко кружата је од црне или каке друге црњкасте свите *кòреш* (кратка и тијесна хаљина с рукавима, која је како спријед тако и остраг по шавовима извезена свиленијем или златнијем гајтанима, а на рукавима има колчаке — на лактовима као дугуљасте закрпе —, око којијех је такођер извезено гајтанима), који се не спучава. Код господе је мјесто корета стајаћа хаљина од црне свите *долама*, до ниже кољена, на којој остраг према појасу висе двије златне или свилене ките. На врату гдјекоји носе бијеле или црне мараме, а гдјекоји иду и гола врата; Бокељска је капа као повисок фес, изнутра је од просте свите, а споља је постављена црном свилом, која је горе насред врха (гдје је у феса кита) тако смрскана да је остала јама мало већа од цванцике: у ову јаму гдјекоји подметну црвене или зелене кадифе извезене златом. Ово је право Бокељско одијело, које се и данас око залива највише носи. Рипњани имају своје особито одијело, које би може бити било најприличније за народно господско одијело свију Срба: они носе бијеле гаће и преко њих кошуљу до кољена (многи сад преко овога и Бокељске гаће), по кошуљи ђечерму с токама, по њој тијесну зелену доламу до сниже кољена с великијем сребрнијем пуцима низ прси, преко доламе црвен или шарен појас, а по долами опет ђечерму црвену (или од каке друге боје) са сребрнијем, а и позлаћенијем токама и пуцима; на ногама су бијеле чарапе, преко њих доље црвене цревље, а горе црвене докољенице са сре-

брнијем и позлаћенијем низ листове плочама и ковчама; на глави сад многи носе Бокељске капе, а гдјекоји фесове (с плаветном свиленом или са златном китом), а гдјекоји још и шал око феса замотају; али кажу да је за времена Млетачке владе како у Рисну, тако и доље свуда око залива (код Срба закона Грчкога) стајаћа капа била од самура или од куне *калпак*. К цијеломе Рисанском одијелу иду још за појас двије мале пушке и велики нож (или мјесто њега о бедрици сабља), све у сребро оковато и позлаћено, и у руку исто тако окован џефердан у Босанскоме или у Арнаутском кундаку. Јанковић је Стојан, кад га је нашао Лички Мустај-бег гдје спава под јелом, осим капе био одјевен управо као данашњи Ришњанин, а и други јунаци наши у народнијем пјесмама понајвише се у оваковоме одијелу пјевају. — Кривошијани, Убљани, Леденичани, Грбљани, Побори, Маинци и Браићи, а готово и Луштичани и Кртољани носе се какогод и Црногорци, о којих ћемо одијелу послије говорити. Паштровићи имају нешто и од Рисанскога и од Црногорскога. — Женско одијело по варошима не разликује се много од одијела по Сријему и по Бачкој.

Бокељи сви, осим грађана, носе оружје без престанка: с пиштољем и с ножем за појасом и послови се домаћи сви раде, а како се најмање куд од куће пође, и дуга се пушка о рамену објеси или на рамо заметне. У Рисну млади момци с пиштољима за појасом сједе по дућанима те продају којешта, а у свакога о зиду виси дуга пушка пуна. Узроци овога боље ће се познати кад станемо код Црногораца о овоме говорити.

III.

Рисански обичаји *).

1. Женидба.

У Рисну, као и у Дубровнику и по другијем онамо мјестима, мјесто *исиросити* дјевојку каже се *вјерити* или *вјерити се*, н. п. он је *вјерио* дјевојку, или: он се *вјерио* с њоме, или она с њиме. По томе се заручница зове *вјереница* и заручник *вјереник*, а просидба *вјеридба* и *вјера*, н. п. отишли на *вјеридбу* или на *вјеру*; дјевојка стајала под *вјером* три године. На ово је налик и оно што је Будимска краљица казала Јакшићу Тодору:

Јеси ли се море оженио,
Јал' ђевојци дао *вјеру* тврду —

И у Рисну је био обичај до скора, као што је у Црној гори а може бити и гдје на другом мјесту и данас, да два човјека који се пазе а имају један мушко један женско дијете, вјере дјецу још у колијевци. Говори се да су гдјекоји још док су им жене биле трудне уговарали ако једна роди мушко а друга женско да ће се опријатељити, и такови су се уговори држали као и права просидба или вјеридба. Али су ови обичаји ондје већ прошли, и слабо се у којој кући задржава још и онај да отац сину дјевојку тражи и избира, него је син избира сам, а отац иде те проси.

---

*) За ове обичаје, као и за много друго којешта из онијех крајева, ја захваљујем пријатељу своме попу *Вуку Поповићу* из Рисна.

Дошавши просац у кућу дјевојачку рече дјевојачкоме оцу од прилике овако: „Пријатељу, помага ти „Бог! Дошао сам с добријем часом да с тобом проговорим нешто насамо. Ја имам сина, кога са срећом мислим вјеривати, а ти имаш кћер (поименце ту и ту), „која је њему и свима нама мила, па сам дошао к тебе, „као ње најбољему пријатељу, да те питам хоћеш ли „ми је дати за њега."

Кад дјевојачки отац мисли дати дјевојку он одговори овако: „Фала ти, брате, на твоје лијепо притељство, које имаш спрам мене и моје сиромашке куће, „и опрости ми што ти не могу сад одговор дати, јер „имам браће и остале својте, да им кажем и упитам, „и најдаље молим за осам дана да ме причекаш, „да ти одговорим на поштено твоје питање." Ако ли је не мисли дати, он му опет захвали, па му онда лијепијем начином каже да од тога не може бити ништа изговарајући се или да је дјевојка обречена, или да још није спремљена за удају, или да је још млада и т. д.

Кад дође одређени дан да дјевојачки отац одговори оцу момачкоме, он сазове у кућу своју браћу, ако их има, и осталу ближу родбину, а момачки отац узевши тако кога од своје родбине иде онамо као на поуздано да дјевојку прстенује. Пошто се поздраве и за здравље распитају, отац момачки држећи прстен у десној руци рече: „Ево, браћо, у име Божје иштем „кћер (поименце) нашега брата (тога и тога) за мога „сина (поименце), и ако га љуби, дат' нам је ево обиљежје као залог вјере пред вама да прими с добријем часом и добром срећом, ако Бог да." Отац дјевојачки већ се прије разговорио и договорио са својима,

а и кћер је на то приправио преко матере јој или сестре, али их сад опет упита: „Шта велите ви, браћо моја?" А они му одговоре: „Ми велимо што и ти." Онда он рече: „Дакле ја је дајем, и Бог дао добар час!" Па узме прстен од оца момачкога, и да га жени на оставу до свадбе. По том пију ракије, и тако је вјеридба свршена.

Послије тога отиде к вјереници вјереников отац и брат који ће на свадби бити ручни дјевер, и понесу јој на дар лијепу хаљину и свилену мараму, а осталоме женскињу у кући по комад сапуна; а они њима у трпези даду за то уздарје: свекру у марами завијену сашивену кошуљу, а дјеверу личњак и бјечве (пешкир и чарапе) у марами завијене. На походу пред кућом вјереница дарује особито свекру личњак, а он њојзи уклопи у руку цекин; дјеверу лијепу с китама дуванкесу, а он њој талијер.

Други или трећи дан иде вјереник к вјереници са својијем стрицем, и понесе пуници свилену мараму, комад сапуна, и у њему засађен цекин; тасту нове чизме, шуревима по чревље, свастима по чревље и свилену мараму, и свима кућанима по штогод. Обичај је да се вјереница крије од вјереника управо до вјенчања; али овда послије велике молбе допусте му да је види, и дошавши к њој загрли је и као на силу пољуби; по том јој у руке утисне цекин, а на прст натакне прстен. Она се од свега тога брани, и гдјекоја јака истргне се од њега и побјегне и дарови му попадају по земљи. На поласку пуница дарује зету у свиленој марами кошуљу, гаће бијеле с везенијем гатњиком, бјечве и подвезе са четири златне ките. Тако му и остало све жескиње које је он даривао даде по нешто уздарја.

Доклегод дјевојка стоји под вјером, вјереник ваља да јој се стара за обућу, и за то јој често шаље цревље; а она њему и његовој кући свакога свеца и недјеље по позлаћен (фараклеисан) цвијет.

Од прије је био обичај да вјереник кад вјереница дуго стоји под вјером не иде к њој више до два пута у години, и то на Божиј дан и на уставке њезинога крсног имена.

Послије вјереника иде му мати са кћери својом да види вјереницу, и понесу јој на дар хаљину и лијепу мараму, плетивачу, игленицу и напрстак, и то све троје од сребра; а пријатељицама по траверсу (кецељу), пријатељу личњак или везену мараму, а осталима од рода по комад сапуна. Отац вјереничин у трпези да пријатељици цекин, а његова жена кошуљу у свиленој марами; тако и остале које је она даровала дају јој по нешто уздарја. На походу даде свекрва својој снаси прстен.

На недјељу дана пред свадбу изиђу на *ђјацу* отац вјерениковн вјереничин са својим пријатељима и осталијем знатнијим људима из мјеста, и ондје их отац вјерениковн части све ракијом. Најприје он узме у десну руку боцу ракије, на којој је јабука и у јабуци цекин, па стане овако говорити: „Помага вам Бог, поштена „браћо и господо моја! Ево с добријем часом испросио „сам кћер (по имену ту и ту) брата нашега (тога и „тога) за свога сина (поименце), и призвао сам вас да „пијемо по чашицу ракије, и да речете и ви да им Бог „да добар час и добру срећу" (па пруживши боцу оцу вјереничину) „и пријатељу мој сретни да ти је час!" Отац вјереничин примивши боцу, узме с ње јабуку с цекином, а боцу да најстаријему њиховом поглавару или

попу, који узевши је напије овако: „Боже благослови! „што радили и углавили, сретно било и дуговјечно по „једну страну и по другу!" Остали повичу у глас: „авива," а једни и: „амин Боже дај!" Пошто се он напије, да боцу другоме који је на реду, те се сви обреде напијајући како који зна. Одмах послије тога одвоје се пријатељи са својом родбином на страну и уговоре кад ће бити свадба, колико ће бити свата, и т. д. Ови дан вјереник пошље боцу ракије и у тазбину да се и они код куће провеселе као и ови у пјаци. Али му се боца одонуд не врати празна, него опет наново напуњена и још одозго са шипком (Granatapfel) и с китом позлаћена цвијећа. Онај цекин што вјереничин отац узме с боце у јабуци, не даје он вјеренници, него га узме управо себи (*у кућу*); за то се обично каже: продаде кћер за цекин.

Од тога дана одмах се код вјереникове куће почиње веселе, пјевање, играње и гошћење. Најприје се пошиље неколико момака који су намијењени за сватове да из цркве донесу барјак, а у том дјевојке од рода вјереникова ухвате пред кућом коло те играју и пјевају. Овијех момака који иду по барјак ваља свагда да буде лихо (н. п. 5 или 7); идући од цркве с барјаком барјактар пјева иза гласа а остали међу пушке. Дошавши пред кућу поиграју по два и два испред кола, које води вјереникова мати или сестра, а барјактар с барјаком вијући с њиме на све стране. По том пошто барјак привежу на једноме од највишијех кућнијех прозора да се од свакуд видјети може, посједају за трпезу и стану пити и јести. Кад се донесе барјак из цркве, дјевојке у колу обично пјевају ову пјесму:

У име Бога у час добар сунце истече,
Честито ти, домаћине, у двор весеље!
Одлећеше, долећеше сиви соколи,
Донијеше домаћину киту маслине *);
Честито ти, домаћине, у двор весеље! —
Фала тебе, сив соколе, био са срећом!

Иза ове пјесме наставе и друге различне, као н. п.

У име Бога у час добар!
Све нам било у час добар!
А ово саде у најбоље!
Време нам се веселити,
Млада Коста оженити. —
Косто ми Стани поручи
По оној златној јабуци:
„О Стане, моја душице!
„Чуо сам да си срдита,
„Срдита и огњевита.
„Нег' Стане, моја душице,
„Остави срдост у мајке,
„А живи огањ у браће,
„Не нос' га мене у дворе,
„Не омрази ме са мајком."
А Стане Косту поручи
По оном сивом соколу:
„О Косто, срећо весела!
„Ако ти будем срдита,
„Срдита и огњевита,

*) Приповиједа се да је у Рисну од прије био обичај у сватове мјесто барјака носити грану маслине; али се сад то само онда чини кад је младожењина или дјевојачка кућа у жалости.

„Направи златну шибику,
„Па мене шибај у дворе
„По оном скуцу свилену.”

Три су ми горе високе,
Једна је гора највиша,
По њој ми Косто лов лови,
Стане му коња приводи,
Приводи да га напоји.
Дава му зобат' бисера
Из свога скуца свилена,
Дава му пити водице
Из своје руке деснице.
Ту ми је млада заспала,
Повиче стража са града:
„Чија је мома заспала?”
То зачу Косто у лову:
„Моја је, не будите је;
„Ја ћу је и сам будити,
„Када се врнем из лова.”
Доигра Косто из лова,
И убра стручак ружице
Да бије Стану по лицу:
„Устани Стане душице,
„Да ли се ниси наспала
„Све дуго вр'еме у мајке?”
Кад чула Стане ђевојка,
Она се од сна разабра,
Весело скочи на ноге.
Кад виђе Косто делија,
Свога ми коња оседла,
Весело скочи на коња,

И узе Стану за руку,
Метну је за се на коња,
Весело двору одигра,
Кад дође Косто пред дворе,
Своју ми мајку дозивље:
„Изађи мајко пред дворе,
„Ево ти водим снашицу.”
Кад Коста мајка разумје,
Весело пред двор изађе,
Па љуби своје снашице,
И стаде Бога фалити:
„Фала ми Богу миломе,
„Ево ми у двор одмјене!”

Играло је Влашко коло и Арбанашко,
У то коло ђевојчица вила бијела,
На њој су ми три кавада од сува злата,
Око ње су три ћемера сребра бијела,
А на грло три ђердана дробна бисера,
А у уши трој' менђуше од сува злата,
На глави јој три вијенца од жарка сунца.
Отуд иде Турско момче из Турске земље,
Под њиме је вранац коњиц рода вилина,
А на коњу бојно седло рога јелена,
А за седлом мала узда зуба змијина;
А на њему дуг' долама дуга до земље,
А о пасу танка сабља су три гајтана,
На гајтану три камена сва три драгана,
На глави му самур-капа од веље свите,
А за капом паун-перо пало на раме,
Те му лице заклоњаше од жарка сунца.
Све се коло уставило те га гледаху.

Ма говори Турско момче из Турске земље:
„Играј коло наоколо, не гледај на ме,
„Нисам дош'о да устављам коло ђевојак',
„Нег' да просим ђевојчицу вилу бијелу,
„На којој су три кавада од сува злата,
„И око ње три ћемера сребра бијела,
„А на грло три ђердана дробна бисера,
„А у уши трој' менђуше од сува злата,
„И на глави три вијенца од жарка сунца."
Ма говори ђевојчица вила бијела:
„Ход' отоле Турско момче из Турске земље!
„Не просе се ђевојчице у ово коло,
„Но се просе ђевојчице у свога баба."

На неколика дана пред свадбу отиде к вјеренници брат младожењин са својом сестром или другом каком дјевојком или женом која зна процијенити женске хаљине и остале ствари. Дјевер овда понесе снаси махач (лепезе), цревље и бјечве, лијепо огледало и у њему ријетки чешаљ, гурђела (пантљика), шпиода (чиода) и различнога начињеног цвијећа, а уз то и матери јој цревље. Пред обједом процијене дјевојачке хаљине и остале све ствари што она мисли са собом понијети, од најмањега до највећега; и кад ствари ове сложе у скрињу (ковчег), свак баци у њу по какав новац или друго што. Пошто се скриња затвори, кључ узме дјевер, и заповједи да је носе кући младожењиној; али брат дјевојчин сједе на скрињу, и не да је с мјеста кренути док му дјевер не поклони талијер или најмање једну форинту. На обједу дарују дјевера личњаком а сестру му бијелом марамом. На поласку дјевер дарује вјеренници највише форинту, а она њему бијеле бјечве.

Који су позвати у сватове или на свадбу они уочи свадбе пошаљу вјерениковој кући по брава одерана с главом, који у устима држи гранчицу ловорикову, по велики *самун* круха искићен позлаћенијем цвијећем и барјачићима, и по двије боце вина. Ако вјереник има удату сестру, она му донесе сашивену кошуљу. А к вјереничиној кући шаљу званице по боцу ракије, по лијеп крух и по мараму, а жене нека хаљину, нека траверсу, нека фацулет. И ово је управо све за дјевојку, али гдјекоја мати устави што и за себе. Овај дан пред сами мрак скупе се позвани сватови код вјереникове куће, и сваки кад дође избаци пред кућом пушку. Пошто посједају за трпезу, домаћин одреди шта ће који од сватова бити, и ово одређивање он почне овако: „Добро „вече, браћо и господо моја! Ево с миром Божијем и „часом добријем сабрао сам вас у ови сиромашки свој „дом, не да вас почастим, него да вас потрудим до „оне наше сретне пријатељске куће да пођете сјутра „и ону нашу сретну невјесту у ови наш дом за мојега „сина да доведете. Знам лијепо да сјутра поштена она „браћа и наши пријатељи вама се радосно надају, и „настојаће вам колико срдачну љубав у дочеку прика„зати, толико с људскијем говором свакоме почаст да„ти. За то ја да би сваки своје име и дужност сватов„ску знао, и с имењаком својим тамо разговор прово„дио, именујем с добријем часом: 1) за првијенца пои„менце тога и тога (обично ујака младожењина), „2) барјактара тога и тога (од кака јуначког рода), „3) старог свата тога и тога, 4) домаћина од сватова „тога и тога (којега од рода), 5) сретнога кума тога „и тога, 6) ђевера тога и тога (свога другог сина), „7) муштулугџију тога и тога (кога од своје даље

„родбине), 8) војводу тога и тога (зета од куће).” Кад има сватова много онда се поставе и по двојица од свију овијех, и они се између себе договоре кад ће и како који свој посао извршивати. По том стану пити ракију и гдјекоји по два и два пјевати:

Цв'јетак паде на трпезу,
А с трпезе на сватове;
Стари свате, добре ти сиједе,
добре ти сиједе!

И овако једни друге све припијевају. Кад дође на кума онда се рече:

Сретни куме, добре ти сиједе,
добре ти сиједе!

а муштулугџијама:

На муштулук браћо наша
добре ви сиједе!

А пошто сватове овако обреде, онда припијевају и остале званице и пирнице овако:

Цв'јетак паде на трпезу,
А с трпезе на сватове;
Све пирнице и званице,
Добре ви сиједе,
Добре ви сиједе!

Кад се год ко припјева он избаци пушку и тијем као захваљује. По том се стане доносити јело на трпезу. Док ови једу и пију, дјевојке и невјесте ухвате коло те играју и пјевају као н. п.

Дивно ти је под ноћ погледати
Ђе господа за софром сјеђаху,
И црвено вино испијаху.

Ко најљепше за софром сјећаше
И мудрије вино испијаше?
Стари свате најљепше сјећаше,
Најмудрије вино испијаше.

А кад тако припјевају све сватове редом, онда наставе и ове друге пјесме:

Дивно ти је под ноћ погледати
Ђе сватови за софром сјећаху
И црвено вино испијаху,
Јеленко им уз трпезу шета,
Те им чаше прислужује вина,
На рамену славје грло јасно,
А на друго паун-перо златно,
Па говори паун-перо златно:
„О тако ми славје грло јасно,
„Да је моје тако грло јасно,
„Ја бих моје грло прогладио,
„Сву господу редом припјевао."
Ал' говори славје грло јасно:
„А тако ми паун-перо златно,
„Да су мене тако пера златна,
„Ја бих моја пера поскубао,
„Све бих свате редом даровао."

Млада Стане Косту поручује
По зелену струку каранфила:
„О ти Косто, мила срећо моја!
„Мене мајка и бије и кара
„А ни с каква худа ђела мога,
„Него с твога честа дохођења."
Кад је Косто Стану разумио,
Упут ми је њојзи поручио

По лијепој руменој ружици:
„О ти Стане, драга душо моја!
„Моли Бога да дође нећеља,
„Скупићу ти господу сватове,
„Све сватове прије нежењене,
„Вране коње прије неседлане,
„Бритке сабље прије непасане,
„Самур-капе прије неметане,
„Брата мога на моме коњицу,
„У мом руху, у оћелу моме,
„И мојему свијетлу оружју,
„Да ме прије ти упознаш, душо."
Брзо дође и нећеља дана,
Скупи Косто господу сватове,
Све сватове прије нежењене,
Вране коње прије неседлане,
Бритке сабље прије непасане,
Самур-капе прије неметане,
Брата свога на свога коњица,
У Костову руху и оћелу,
И Костову свијетлу оружју.

Лов ловио млади Косто звијер планином,
Из лова му жарко сунце лице догори,
Тражи Косто мало лада да се заклони,
И он нађе мало лада близу језера,
Ту је Косто починуо санка трудахна,
А када се разабрао санка весела,
На руци му млада Стане скоро вјерена.
Ма говори млади Косто добра делија:
„А тако ти, млада Стане, скоро вјерена!
„Али си ми с росом пала из ведра неба,

„Или си ми путем дошла сама ђевојка?"
Млада Стане проговара тихо смјерено:
„А тако ми млади Косто, срећо весела!
„Нијесам ти с росом пала из ведра неба,
„Него сам ти путем дошла млада ђевојка."

Ја усадих виту јелу,
А до јеле танку лозу,
И до лозе струк босиља,
До босиља дробне руже,
А до руже наранчице;
И наврнух живу воду,
А оставих ђевојчицу,
Ни малену ни велику,
Б'јела лица и румена,
Танка струка и висока,
Да ми чува живе воде;
И оседлах коња мога,
Па одиграх моме двору.
И прође ми једно љето,
Па ми прође баш и друго,
Кад обрну треће љето,
Наканих се и отидох,
И заиграх врана коња,
И припасах бритку сабљу,
И накривих самур-капу;
Кад ја бијах преко поља,
Ма не могах приступити
Од висине вите јеле,
Од ширине танке лозе,
Од мириса босиока
И лијепе дробне руже

И ширине наранчице
И љепоте ђевојачке
И велике живе воде.

Пошто сватови вечерају и устану, онда играчице и пјевачице посједају за вечеру, а стари сват рече сватовима да се хватају у коло и да пјевају који су за то. Ово коло води сам стари сват, а пјесме почиње који је највјештији међу њима. Ево и њихове прве пјесме:

Скочи коло да скочимо,
Да би нама у час добар,
Нашем брату домаћину,
Са свом браћом наоколо! —
Сабљу паше Стар Новаче
По Мисиру бијеломе,
Ниско сабљу припасује.
Сусрете га Турско момче,
Стар-Новаку бесједило:
„А тако ти, Стар Новаче,
„Откуд тебе сабља моја,
„Сабља моја, баба мога?"
Одговара Стар Новаче:
„Ход' отоле Турско момче!
„Није ово сабља твоја,
„Нит' је сабља баба твога,
„Нег' је ово сабља моја:
„Ја сам сабљу саковао
„У Мисиру бијеломе
„У Николе кујунџије;
„Ако ли ми не вјерујеш,
„Извешћу ти три свједока:

„Радојицу и Груицу
„И Николу кујунџију
„Што је сабљу саковао.”

А кад престану играти и уморни посједају, отпјева се гдјекоја пјесма и уз гусле, а играју се и игре свакојаке. Па онда већ од неко доба ноћи иде сваки својој кући избацујући сваки по пушку као и кад су дошли.

Као што домаћин од вјереникове куће одреди који ће што бити у сватовима, тако се постави и код куће дјевојачке, и ово се зове н. п. *стари сват од дома*, а оно прво *стари сват од свата*, и т. д.

У јутру кад зора забијели, пукну код младожењине куће три топа. На овај глас сватови устају и облаче се у своје најљепше стајаће одијело. Кад се скупе сви код младожењине куће, стари сват заповједи да сви посједају око стола на преглед, и кад види да су сви на број и да је сваки спреман као што треба, онда им рече: „Видим, господо моја, фала Богу и Богородици! „да смо сви сад који смо синоћ од нашега брата дома„ћина били именовати на искупу, и сви здрави и наки„ћени, весела лица и срца; него препоручујем свакоме: „кад будемо сад на сретни пут кренути и оној прија„тељској кући доћи, да пази сваки свој ред, своју част, „своју дужност и образ; нико никога ничим да не уври„једи, него сваки свакога братски да сретне и поздра„ви, и сваки свакоме да да мирно и љубазно што је за „кога; тако ће и нама свијема бити све људски и по„штено.” На овијем ријечима захвале староме свату сви поклонима. По том стану пити ракију, кафу, и јести слаткиша којекаквијех. У том коло млади и дјевојака

већ пред двором игра, и између осталијех пјесама пјевају и ове:

У име Бога у час добар!
Сватови се искупише,
И дивно се накитише,
Вране коње оседлаше,
Бритке сабље припасаше,
Самур-капе накривише,
Брзе коње заиграше,
У ђевојке одиграше.

Стане ми се сватовима нада
У неђељу која прва дође,
По путу је босиље садила,
Покрај пута руже и виоле,
Око двора ситну мачурану,
А пред дворе зелену наранчу.
Кад се бјеху свати подигнули,
Не умију двору пута наћи
Од мириса рана босиока,
Од љепоте руже и виоле,
Од честине ситне мачуране,
Од ширине зелене наранче,
Од трепета сивијех сокола.
Ма говори прелијепа Стане:
„А за Бога моје другарице!
„Пуштите ме на пенцер од двора,
„Да ја вићу кићене сватове.”
Она узе перо од пауна,
И њиме ми ману пут сватова:
„Првијенче, дико од сватова!
„Ви од паса сабља извадите,

„Покосите ситну мачурану,
„Поткрешите зелену наранчу,
„Накитите себе и коњице,
„Уљезите мене у дворове."

Млада Стане сунце заклињаше:
„О тако ти моје сунце жарко!
„Тако сјало, никад не тамњело!
„Јеси л' данас преко Рисна сјало?
„Јеси л' Косту дворе обасјало?
„Виђе ли ми свекра и свекрву?
„Жуде л' довест' у двору одмјену?
„Виђе ли ми моје ђеверове?
„Виђе ли ми моје заовице?
„Виђе ли ми Коста вјереника?
„Јели здраво и јели весело?
„Јесу ли му на искуп сватови?
„Вије ли му барјак на дворове?
„Води ли му коло стара мајка?
„А сестрице пјесме зачињу ли?"
Жарко сунце Стани одговара:
„О Бога ми, прелијепа Стане!
„Кад ме питаш, да ти право кажем.
„Ја сам данас преко Рисна сјало,
„И Костове дворе обасјало,
„Виђело сам свекра и свекрву,
„Жуде довест' у двору одмјену;
„Виђело сам све твоје ђевере,
„Сви ти кују злаћене прстене;
„Виђело сам твоје заовице,
„Све ти кују сребрне цвјетове;
„Виђело сам Коста вјереника,

„Он је здраво, и он је весело,
„Њему вије барјак на дворове,
„И води му коло стара мајка,
„Све сестрице коло зачињаху,
„И њему су на искуп сватови,
„Одиста ће по те полазити."

Пошто се свати почасте ракијом, кафом и слаткишима, стану се спремати на пут (ако ли је дјевојачка кућа тако далеко да се до обједа не могу натраг вратити, онда овдје доручкују а онамо обједују), а коло им стане припијевати овако:

У име Бога, у час добар сунце истече!
Хајд' из двора, стари свате, бријеме ти је.
Коњи су ви оседлани, те вас чекају,
А јунаци оружани, те вас гледају.
Сусрела вас добра срећа, и Господин Бог,
Свети Петар и Никола, Божји анђели!
Тко ви стио наудити не дао му Бог!

И тако остале редом.

Кад се сватови крену од куће по дјевојку, избаце се по неколика топа. Они путем иду као што су именовани један за другијем око три корака раздалеко. Барјактар једнако барјаком вија на све стране, а остали редом међу пушке, особито кад кога иза гласа припјева изабрани пјевач, н. п.

Да си здраво бане првијенче!

Кога год путем сретну, нуде га и часте ракијом, а из кућа поред којијех пролазе износе им се здравице: боца ракије или вина, а на њој шипак или јабука с позлаћенијем цвијећем, која се из десне руке даде пр-

вијенцу с ријечима: „Господине првијенче, да ти је част!" А он примивши је у десну руку напије другу до себе овако: „Окле ова здравица излазила, све му здра-„во и весело било! Да Бог да да излази за много љета „а сретних година, имала окле а имала и пред кога, „ако Бог да!" На овај начин напијајући сви редом пију, и на свакој изнесеној здравици по један из пушке захваљује. Обичај је да сватови ни путем ни у трпези кад коме на чему захваљују капе не скидају.

Кад је сватова мање од седам онда не носе барјака.

Код младожењине куће дјевојке и невјесте доклегод сватове назиру, једнако пјевају различне пјесме и у њима припијевају вјереника и вјереницу, као н. п.

Провехла је јасна зора
Изнад мјеста б'јела Рисна.
То не била јасна зора,
Но то била млада Стане,
У руци јој два славића,
Славићима говорила:
„О тако ви! два славића,
„Полетните на дворове
„Драгу Косту на прозоре,
„И реците Косту моме:
„„Виђели смо младу Стану,
„„Лијепо је нарешена,
„„Нарешена, накићена,
„„Танка струка и висока,
„„Б'јела лица и румена,
„„Твоја слика и прилика.""

Ливада се уресила
Све цвијећем бијелијем,

Бијелијем, црвенијем,
Усред тога зелен боре,
А под бором млада Стане,
Она вије два вијенца,
Један себе, други Косту;
Који Косту намјењује,
Уњ ми здравља принижује,
Који л' себе намјењује,
Уњ бисера прикићује.

Невен сади млада Стане,
С невеном се разговара:
„Ој невене, мој невене,
„Благо оном ко т' узбере!
„И ја бих те млада брала,
„Него саде немам каде,
„Идем дворит' Косту дворе,
„Косту дворе како моје."

Кад сватови буду близу дјевојачке куће, стари сват пошаље муштулугџију да трчи дјевојачкој кући да однесе поздрав од њега староме свату од дома, и да јави да сватови весело иду и да су близу. Стари сват весело муштулугџију дочека, захвали на поздраву, понуди га да сједне и пружи му здравицу. Муштулугџија ваља да пази да не би узео здравице без *покривача* (без мараме или пешкира на њему) и да не сједе, него стојке у брзо да напије и к сватовима да се врати. Иначе ако се превари те узме здравицу без покривача, или га задрже с разговором, те се одоцни изићи пред сватове, онда му се сви смију и стари га сват прекори. Муштулугџија трчећи и отуд и одовуд пјева и меће пушке и из цице (чутуре) коју

уза се носи, части ракијом или вином свакога кога сретне.

И код дјевојачке је куће о свадби доста весело, али није онако као код младожење, јер ондје младе и дјевојчице, које би ваљало да играју и пјевају, баве се око дјевојке и њу разговарају, од плача тјеше, уче је ходити, међу дјеверима стајати, поклоњати се и т. д., и ваља их силом на пјевање и играње нагонити; а код младожење пјевајући и играјући заборавe и јести и пити и спавати. И овдје као и код младожење скупе се младе и невјесте од својте и родбине, те се веселе и пјевају различне пјесме.

Кад сватови дођу дјевојачкој кући, поздраве их пуцњавом из топова, а они одговоре из пушака; по том запјевају:

У име Бога у час добар!
Све нам било у час добар!

А од кола које игра пред кућом запјева се:

Првијенче господине, добро дошао!
С вама дошла свака срећа и сам Господ Бог!
Тко ви стио наудити, не дао му Бог!

И припјевавши овако све свате редом наставе још и ове пјесмице:

Дворе ми сунце огрија,
Стани ми ђевер доигра.
Стане ми се роду моли:
Мили роде мој!
Немојте ми забранити
Куд ја хоћу пођ',
Да ја виђу б'јеле дворе
Коста делије.

Сунце ми је на истоку, хоће да дође,
Млада Стане на походу, хоће да пође,
Бабо јој се смјерно моли: „Не иди Стане!"
Млада Стане одговора тихо смјерено:
„Богме хоћу мој бабајко, бријеме ми је,
„И тамо ми баба кажу, колик да си ти."

И овако јој припијевају и мајку и браћу и сестру да је моле да не иде.

Кад сватови пред кућом избаце пушке, притрчи један момак од дома те им прими дуге пушке, ишчисти их, напуни домаћиновијем прахом, па остави на одређеноме мјесту. А барјактар поскочивши с барјаком неколика пута испред кола и тамо и амо намјести барјак да се вије на високу мјесту. По том им се поспе те умију руке, па онда улазе у кућу те сједају за трпезу с десне стране сваки код свога сватовског имењака. А дјевер пође к вјеренници и обрнувши је унаколо три пута пут истока (као што сунце иде, с лијеве стране на десну), она му се поклони и с њим пољуби, и она се више ни с ким не љуби до вјенчања. Говори се да је од прије био обичај да овда дјевер своју снаху и мушким пасом опаше по кошуљи, да би мушку дјецу рађала. Али је ово сад престало.

Кад посједају за трпезу, прије него и ко што прихвати или рече, почну се два стара свата разговарати овако:

Стари сваш од дома: Господине стари свате, добре ти сиједе! Ви сте данас из далека ходили, чело ознојили, а ноге утрудили, Бог зна јесте ли ђе отпочинули, и од кога коју здравицу примили. А мене ево, зафалит' ми милом Богу, свашто овђе запало да владам и владах, да заповиједам и заповиједах; и сад ми

рекоше да ја све поздраво предам тебе да ти владаш и заповиједаш на мјесто моје.

Стари сват од сватова: Фала друже, мили имењаче! ја за тога посла и госпоства нијесам; него кад си владао и заповиједао до сад, владај и заповиједај и по сад.

Ст. св. од до. (ударајући га руком пријатељски по рамену): Богме да ти нијеси за тога посла и госпоства, не би те браћа ни звала, нит' би им био глава, ни би овђе био, ни код мене сједио.

Ст. св. од св.: Стари свате господине! кад ми тако велиш, хоћу какогод било, само нека ми буде све право и поштено (прими од њега бардак *) пун вина без дара који би ваљало да је на њему, и настави даље). Стари свате господине! ово је био мал твој, а сада је дар мој, да нијеси доста мала имао, не би мене оволики дар дао; но се не могу начудити: будли оволики мал се поарчи, и оволико чуда (пића) набави, како се заборави још овђе мало поарчити и нешто набавити; па много хоћаше бити љепше и поштеније!

Ст. св. од до.: Ми штогод смо мала имали, нијесмо жалили поарчити да вас боље дочекамо, и по обичају угостимо и даруј емо.

Ст. св. од св.: А да мој стари свате, јеси ли виђео кад се гради брод на мору или град на пољу? Брод не може по мору ходити ни на мору ништа добити прије него се на њему арбуо (катарка) побије, и по њему платно се развије, па ти тек онда хитро језди

---

*) *Бардак* се онамо зове бијел и шарен суд (као што је Сријему *бокал*) који се у Србији зове *бокар* и *милојка*, а у Паштровићима *мајулика* (од majolica).

и напредује. Град на пољу кад је тврд и уредан, па кад ти изађе какав душманин да га на силу узме, ваља тада град затворит', топ намјестит', и на град барјак поперит', и овим огласит' да су браћа сложна под барјак скупљена, весело пију и барјак вију. Али овђе данас код тебе видим град без барјака, видим брод без једара.

Сш. св. од до.: Богме стари свате опет да ти речем: штогод смо имали све смо ту поарчили, и немој ме више хитрином твојом варати.

Сш. св. од св.: Кад мислиш да те желим хитрином преварит', а ти ми кажи, мој стари свате господине: јеси ли кад путем ходио и собом коња водио, јели на њему седло било, и јеси л' носио ћебе и мутап, да покријеш на коњу твоју торбицу ил' коњску зобницу, или кад ће уморан сједнеш да пода се метнеш? Сад ми кажи и одговори: или си туткун собом (који не зна) или зуђур с ћесом (немалац)?

Сш. св. од до. (видећи да га не може говором никако придобити, и они дар заштећети изнесе лијепу мараму и покрије бардак пун вина говорећи): Ево ти и то, о стари свате! Иштеш ли још штогод од мене?

Сш. св. од св.: Стари свате господине, сад ти лијепа фала! (поклони се и захвали на дару). А да стари свате господине, виђе ли ти, кад ко иште и да му се, ко куца и отвори му се, ко тражи и нађе, и ко људи пита не залази с пута? Сад питам ја тебе: што би ти рекао мене: што ћу ја сад од овога твога мала, а мојега лијепога дара, или ћу га с тобом на ово мјесто арчити, или ћу га по коме на дом справити, ил' коме брату овђе дати, али кудгод у вилает послати, не ћу л' с њиме штогод више стећи и боље добити?

Ст. св. од до.: Ај фала Богу и Богородици! сад ми је мило да си ми весео и довољан од мене. А што ме питаш за мал твој, ја бих ти рекао, ако бегенишеш, биће најбоље да поарчимо овђе.

Ст. св. од св.: Чујем, чујем те стари свате, а чуо сам и од старијех људи да си добар пријатељ за себе; него опет тебе висока фала на лијепом друштву и разговору! (па онда зовне свога војводу) Ој војводо мој!

Војвода: Чујем те, и видим те брате и дико наша стари свате!

Ст. св. од св.: Добро те чуло и виђело са свом дружином наоколо! А да чу ли и виђе ли што учини ови наш брат и од дома стари сват? Какав ми даде дар, њему Бог дао поштен глас и свијетли образ међу својом браћом и туђом крајином! А спомињеш ли се, брате, кад нас срете данас у путу они глас за овога нашега брата и од дома старог свата да нас чека овђе и нама се нада, како се бјесмо од њега препали и страх од њега узели, и како друг с другом збораше и из срца сваки мишљаше да нам не ће дати ни из кутла воде, а камо ли вина и ракије; па га сад виђи како ни би, како Господ Бог обил га учини и с крстом га на опослом обрну: док се с њиме састасмо и очима виђесмо, поче нам давати једном, њему Бог дао објема! па нам примаче по двије, да му Бог душмане подвије! сад нам даде по три, да му Бог душмане потре, а повиси и поживи њега, и његову ђецу, и све његове кумове и пријатеље, и свијех који смо данас овђе! Него мајчин сине а сиви соколе, кад нам је овако Бог дао, и ови домаћин дотекао, а ови пријатељ стари сват допустио, добро ми се окроти, и около себе дружину осло-

боди; није мала ни у барјелу вина; него данас лијепо отпочинимо да коње прекујемо *), па сјутра нови дан и нова навака, да идемо пјевајући и лубардајући.

Војвода: Тако мој брате, стари свате! сви ми то бегенишемо.

Војводе свуда сједају у засједу, у дно трпезе, и свака здравица ваља да се наздрави војводи, а војвода ономе у чије се здравље пије, н. п. стари сват напијајући за здравље првијенца овако рече к војводи: „Здрав си ми, војводо! за здравље нашега брата првијенца!" Пошто стари сват чашу попије, војвода напивши такођер наздрави првијенцу, па пошто војвода попије онда првијенац захваливши на здравици пије **).

По том почну пити ракију и залагати којекакијем слаткишима (или и обједовати).

Многи од слаткиша с трпезе помећу и у своје чпагове, те путем кад пођу с дјевојком дају дјевојкама које сретну, да би се прије поудавале.

Ако се ондје обједује, онда у брзо напијају ***у добри час*** и ***у бољи од обједа***. Кад дођу до здравице треће, ***домаћинове***, узме стари сват од сватова пун бардак вина и напије старом свату од дома овако: „Стари свате господине, добре ти сиједе! Кадгод је од

---

*) Овђе се коњи спомињу на више мјеста, а сватови свагда пјешице иду, и у цијеломе Рисну не знам имају ли сад два коња за јахање. Ово показује да су ови обичаји од онијех мјеста гдје сватови на коњма иду.

**) Овако је и у Србији, кад се напија, трећа чаша онога у чије се здравље пије, и још најпослије дода онај који најприје напије: „Твоја је трећа, од Бога ти добра срећа!"

„бремена доброћа, све трчи чела на љепоту цвијећа,
„тако и ја све тебе те тебе. Ја идох по свијету ка' и че-
„ла по цвијету и тражих не ћу ли наћи бољег од тебе, а
„ја не могах ни ка' тебе, а камо л' бољег од тебе, кад је
„мене свако добро код тебе. — Сад да си ми поздраво
„здрав, каконо бих и сам себе рад! Писмо најприје у
„добри час, помогао Бог и добри час! писмо другу и у
„бољи час, помогао Бог и у најбољи час! а ево сад тре-
„ћом и најбољом срећом, с молбом пресвете мајке Бого-
„родице, која стоји на пријестолу небеском, те се моли
„Богу за прави род Ришћански, молитва јој у Бога по-
„слушна, а ми од Бога и Богородице помиловани! По-
„миловао Бог вас род Ришћански, а најбоље нас који
„смо овђе данас! За здравље оба брата домаћина, и на-
„шега и вашега! весеље им ово сретно и честито било!
„И за здравље свијех нас који смо се овђе састали да-
„нас у ови поштени дом, а под кућни кров! била нам
„срећа на састанку како Ристу и Јовану на уранку на
„води Јордану! вазда се састајали и вазда се љубили!
„И за здравље оба племена, и нашега и вашега! да Бог
„да да наше и ваше племе буде племенито, на далеко
„гласито, од рода родно, а од Бога сретно и честито!
„Бог и у наше и у ваше племе удијелио у свачем срећу
„и беријет, како у права и сретна мјеста Ришћанска!
„За здравље нашијех племеника и договорника! да Бог
„да да буду међу својом браћом и туђом крајином вазда
„стимани, а у господе на дивану призвани и прибрани,
„а од Бога помиловани и поњеговани! никоме се не мо-
„лили, но свакоме јуначки одговорили, на дивану јези-
„ком из уста, душманину оружјем из рука, оштром саб-
„љом, јаком мишком, и добром згодом, а све с помоћу
„Божјом! — И здрав си ми брате! за здравље нашега

„кола и поља! да Бог да да нам коло води а поље роди, „поље нам родило вином и шеницом, наше коло мушком „ђечицом, планине урдом и тјеницом *), наше зграде „и ливаде опсом и купусом, наше стране и главице ме„дом и маслом и сваком живом имовином, од Бога благо„словеном! наше сестре и невјесте из дома ходиле, а „коло водиле, по колу се гиздале, свијем колом њиале, „све оглавља бијела **), образа свијетла и гласа поште„на! у колу веселе биле, играјући скакале, и својему „дому ишле играјући и пјевајући, мушка чеда грлећи, „у наручја носећи, и на лијеп род Ришћански гледају„ћи, за своја чеда Бога молећи Богу се умолиле, чеда „одгојиле, с оружјем их саставиле, душе им мјеста уфа„тиле! И опет ти фала, мој бане стари свате, и спаси „те Ристос и Богородица!"

Послије ове здравице стари сват од сватова проговори своме војводи овако: „Чуј ме, о војводо мој! „добро те свако чуло и виђело! Ево ми овамо почесмо „нешто трговати и трговасмо, и фајду дијелисмо, од „које и вама доље дијел учинисмо; него гледајте и ви „вашу кад станете дијелити, немојте нас заборавити „како и ми што нијесмо вас, него (као пруживши му „руку с бардаком) да те чујем соколе!"

Тада и војвода с пуним бардаком у руци напије старом свату од дома: „Здрав си ми бане стари свате! „за нашега доброга и сретнога дошанства, и вашега до„брога и честитог нашанства! да Бог да и лијепа ми„лост Божја да данас буде дошла с нама а к вама

---

*) Тјеница овдје значи скоруп (кајмак). Гдјекоји послије ове ријечи додаду: „и овцом бјелицом!"

**) Да не би нигда биле у жалости и у *црнијем* хаљинама.

„свака добра и честита срећа, која ће нас по адету сло-
„жити и смирити, рукама загрлити и братски ижљу-
„бити! Да Бог да ови лијепи и честити састанак наш да
„буде срећан и честит за све нас, да се ми вама вазда
„фалимо и подичимо, а ви нама не похудите, и Бог дао
„нама на нашем одласку добар час а вама весели оста-
„нак! и благодаримо господине стари свате на ва-
„шему лијепоме друштву, поштеном разговору, часној
„софри, и свој красној и честитој господи, и весело
„док се опет састанемо!"

Војвода од дома мјесто свога старога свата одго-
вори на ову здравицу овако: „Фала друже десни, а у
„Бога сретни! вазда здрав био и у сватове ходио, с
„десне стране сједио, весело био и дружину јуначио како
„прави брат и врсни сват! За здравље оба стара свата,
„и нашега и вашега, да да Бог да буду вазда стари сва-
„тови, а господски банови, братски цвјетови, а земаљ-
„ски кметови! *) да Бог да да здраво буду до старе
„старости, у бистрој памети, и да вазда сједе и под
„косе сиједе, у богату селу а трпези у челу, господа их
„звала, крајина им у очи гледала, бесједу им слушала,
„и била им послушна међу браћом и туђом крајином, а
„они били од Господа Бога умудрени и пољеговани! По-
„миловао Бог њих и њихов род и њихов дом и свијех нас
„који смо овђе данас! И за здравље домаћиновијех пир-
„ница и узорница, којигод се јунак данас овђе при-
„брао, свакога Бог помогао, и у напријед помакао, ко-
„лико је воља и милост његова! Здрав си, о барјактару!
„здраво ми ходио, вазда барјак носио, барјак ти трep-
„тио, а ти под њим како пеливан летио, здраво ми био,

*) Судије.

„јуначки га вио како бих сам хтио и желио! — Први-
„јенче брате! здрав си ми и ти, мој брате мили! вазда
„ми први ходио, и за собом поштену дружину водио,
„здраво их дома доводио, а на дому здраво и весело
„находио! здраво ми био како бих и себи пожелио, и
„кад ти дође ова чашица и ова здравица, пригни сједе-
„ћи а одмакни стојећи, коња уздај, и више се у пиће
„не уздај, но на ноге, соколе, пут крчи, а сватове
„вичи!"

Сад који од свата позове дјевере овако: „О ђевери!" Они одговоре: „Ево нас." — „А јесте ли здраво тамо и весели?" — „Јесмо, фала Богу! што смо тражили то смо и нашли, што смо жељели то смо и добили."

Онда војвода од сватова одговори војводи од дома: „Фала, друже, фала, врсни витеже! Штогод смо „досад радили и диванили и за чије здравље вино испи-
„јали, Бог све услишио, и лијепа милост Божја помо-
„гла и сваком у свачем прискочила! А сад, брате мили
„и витеже Српски, здрав си ми, здрав! за здравље на-
„шијех дика, окићенијех ђевера, да им Бог да да вазда
„на пут иду, и с пута окићени и богати се враћају! И
„за здравље брата нашега суђенога милога сретнога и
„честитога друга новога кога смо сада с нама придру-
„жили и у своју руку узели! да Бог да и лијепа милост
„Божја, кад кренула из свог рода, да крене у добри
„час, а кад дође к своме дому, у бољи час! да Бог да
„да угоди своме дому како би јој било мило своме ро-
„ду! да Бог да да излази међу друге оглавља бијела,
„образа лијепа, гласа поштена, каконо срећне и че-
„стите шћери Ришћанске, и да јој Бог да лијепу

„чест *) и синова шест, и шћери двије, да је жеља ми-
„не, и здрав!"

Разговори се ови проводе и здравице наздрављају било на обједу или само уз ракију и слаткише. И овдје попијевају и сватове и остале госте припијевају:

Цв'јетак паде на трпезу,
А с трпезе на сватове;
Стари свате, добре ти сиједе,
Добре ти сиједе! и т. д.

Кад буде већ вријеме да се сватови на пут спремају, домаћин изнесе дарове те их све дарује: најприје из десне руке да свакоме по позлаћен цвијет, који сваки задијева себи за ухо или на прси, по том свакоме на лијево рамо метне по мараму говорећи, н. п. староме свату, коме најприје даје: „Господине, стари свате, да ти је част!" Стари је сват од сватова дужан пазити да се сваки од сватова дарује, а уз то још да не би заборавио узети мараму за другога старога свата од свата, који је остао код момачкога дома да наређује и приправља којешта за свадбу, и за попа који ће младијенце вјенчати; а барјактар ваља да иште по мараму за барјак на цркву и за дијете које ће се изнијети пред дјевојку кад у кућу дође.

Кад се дарови дијеле, младе и дјевојке пјевају ову пјесмицу:

Рисну граде наш лијепо стање!
На тебе ми троја врата сташе:

---

*) *Чест* овдје може значити и *част* (die Ehre) и *срећу* (од чега је и *честит* и *честитати* и т. д.); ако значи прво, онда је узето од скора према *шест*,

Једна врата жарко сунце сјаше,
А на друга жива вода враше,
А на трећа Костови сватови,
Међу њима ђевер и ђевојка,
Те чекају дара од ђевојке,
Станина се хитра нађе мајка,
Изнијела господске дарове,
Да дарива све редом сватове;
Домаћин је дара узимао
Све сватове редом даровао,
Сваком дава који за што бјеше,
А ђеверу коња и ђевојку,
И Станин је бабо излазио,
И ђеверу аманат задав'о:
„Чувај мене прелијепу Стану
„Од мојега до Костова двора."

По том стари сват од сватова позове дјевере да дјевојку изведу из камаре к трпези *на добру молитву*. Онда је брат и један од дјевера поведу држећи је брат за десну и дјевер за лијеву руку. Кад је тако изведу, сватови сазову дјевојачке родитеље (или оне од кућана који су јој мјесто њих) и осталу родбину да јој даду добру молитву, па узевши велики колач, или, као што ондје кажу, *самун*, и на њему, на мјесту за то у мијешењу начињеноме, сребрну чашицу вина, даду га најприје оцу, који сједавши на столицу зовне дјевере и запита их: „Шта иштете од мене грјешника?" А они му одговоре: „Ми иштемо од такога „бана да речеш добру ријеч своме ђетету, тако и тебе „Бог дао свако добро које у њега пожуђео!" Онда он држећи у руци колач с чашом рече овако: „Шћерце! да „ти Бог да сваку добру срећу и свако добро, како бих и

„сам себе рад!" Изговоривши ово сркне мало вина из чаше, и пјевачи онда запјевају:

Добар чоече!
Добро ти рече!
Добро ти рече!
Брзо се стече!
У добре часе,
Под пуне чаше
Свему роду и племену на велику част,
А нашијем млад'јенцима у најбољи час!
А свак реци и помисли: да је добар час!
Тако вама и Бог дао вазда добар час!

По том се од прилике с онакијем ријечима даде колач матери, која је благослови од прилике овако: „Шћерце! Боже ти дај добру срећу! колико шкрока по„ступила од свога рода до свога дома, толико ти Бог „дао добријех и сретнијех часа!" А тако од прилике и остала родбина. Пјевачи послије свакога припијевају као и горе послије оца, само што се имена мијењају, н. п. мјесто: *добар чоече*, матери се рече: *добра мајчице*, стрини: *добра баница*, а брату: *добар брате*. Невјеста се уза сваки припјев поклоња, само уз онај: *а нашијем млад'јенцима* не, него са стидом гледа преда се. Пошто се сврши добра молитва, дјевер пусти дјевојку те остане опет у брата, а муштулугџија узме *молитвени самун* и понесе га на вјенчање а онамо га послије да попу. Тако дјевер узме и остави чашу; а пошто се из ње онда младијенци запоје вином, да се невјести те је остави за спомен *).

*) Ја сам у Тршићу од свога оца слушао како се у народној пјесми (*диоба Јакшића*, у II. књ.

Кад по том стари сват заповједи да сватови устају и да се спремају за пут, онај који им је примио дуге пушке изнесе их пуне и да свакоме своју, а дјевојке и младе у колу запјевају:

У име Бога, у час добар сунце истече,
Хајд' из двора, стари свате, бријеме ти је,
Коњи су ти оселдани, те те чекају,
А јунаци оружани, те те гледају.

И овако припијевају све сватове редом. По том кад сватови већ полазе, наставе и ове пјесмице:

Одвила се златна жица од ведра неба,
То не била златна жица од ведра неба,
Но то била златна Стане од добра рода,
Завила се барјактару око барјака.

Одби се Стане од рода
Каконо чела од роја,
Приви се к милом ђеверу
Каконо злато к јумаку.

Црљена свила по мору плила:
Црљена свило, не окваси се,
Стане сестрице, не омрази се,
Тебе је ласно, роду је часно.

нар. пјес. 98 на страни 626) каже за љубу Дмитра Јакшића:

Она оде у подруме доње,
Те узима *чашу молитвену*
Саковану од сувога злата
Што је она од оца донела —

Али сад управо не знам дали се у Србији зна по чему се зове *молитвена чаша.*

Брат сестру држи једнако и не пушта је дјеверу док не дођу на авлијска врата, па му ондје рече: „Позлати ђевере, ако хоћеш да ти дам оваку бани-„цу," и послије дугога таковог препирања дјевер му што (талијер или најмање форинту) поклони, а он преда дјевојку.

Кад се сватови крену с дјевојком, избаце се топови као и кад су дошли. Пошто се мало одмакну од куће, зовне отац дјевојку да би се обрнула, да би јој се пород уметнуо на њезин род. Ако ли сватови мисле да је младожењин род знатнији од дјевојчиног, онда дјевери чувају да се она не би обрнула. А и пријатељи дозивају сватове њиховијем сватовскијем именима и желе им срећан пут, н. п. „О бане првијенче!" — „Ај." — „Хајде с Богом и да ти је добра срећа!" па избаци пушку а онај му исто тако одговори. И овако се дозивају докле се год могу чути и разумјети, па најпослије сви сватови у један пут опале пушке, и тако им захвале на љубави и на дочеку.

Невјеста се путем често поклања, а особито кад кога сретну, али у руку не љуби никога.

Сватови с дјевојком иду управо к цркви: и кад буду близу ње пошаљу напријед неколика свата по младожењу; он прије него пође од куће у цркву, иште благослов од својијех родитеља и пољуби их у руку. Кад од куће пође у цркву, мати му, баш ако ће и стара бити, излети пред кућу у коло, и с невјестама и дјевојкама стане пјевати:

Косто мајци десну руку љуби,
А она му добре часе даје,
Часе добре од Бога, најбоље.

Овако припијевају и стрица и браћу и сестре и тетке и осталу родбину како справљају Коста на вјенчање.

По свршетку вјенчања поп заповједи младијенцима да се ондје одмах пољубе. Ако младожења није врло стидљив и узда се да ће изненада моћи уграбити те дјевојку пољубити, он послуша попа. Ако ли се стиди или се боји да то не ће моћи учинити и тако да ће се осрамотити, они обоје као стидећи се не послушају га. Кад на свршетку младијенци и сватови цјелују крст, онда се мође нањ по штогод попу за вјенчање.

Гдјекоје грозничаве невјесте и дјевојке дођу у цркву те послије вјенчања питају невјесту кад ће их пустити грозница, мислећи, као што се и говори, да ће их заиста онда пустити кад она рекне; гдјекоји пак говоре да дјевојке питајући *кад ће их пустити грозница* мисле *кад ће се удати*; и за то им невјеста према томе одређује што је могуће краћи рок.

Док се младијенци у цркви вјенчавају, сватови пред црквом ухвате коло и играјући пјевају различне играчке пјесме као н. п. из књиге I. пјесму **259**, **260**, **266**.

По вјенчању младожењу пријатељи отпрате кући, а сватови с дјевојком заостану пред црквом. Кад већ мисле да је младожења кући приспио, онда и они избацивши ондје сви у глас по једну пушку, пођу пут куће младожењине, и кад се прикуче око једнога пушкомета, пошаљу муштулугџију напријед те јави да сватови с дјевојком сретно иду. Онамо га дочекају с бардаком вина и с марамом на њему. По том се врати сватовима на сусрет. Кад сватови с дјевојком буду близу куће, младе и дјевојке пред кућом у колу пјевају ове пјесме:

Одлећеше, долећеше сиви соколи,
Донијеше добре гласе од све господе

Што се сјаше преко Рисна града?
Ал' је сунце, ал' је јасан мјесец?
Ал' је саја међу терзијама?
Ал' је злато међу златарима?
Ал' је ђерђев међу везиљама?
Ал' јабука од сувога злата?
Ил' су оно два камена драга?
Нит' је сунце, нит' је јасан мјесец,
Нит' је саја међу терзијама,
Нит' је злато међу златарима,
Нит' је ђерђев међу везиљама,
Ни јабука од сувога злата,
Нит' су оно два камена драга,
Нег' је снаха међу ђеверима;
Колико је дивна и лијепа,
Чело јој је висока планина,
У лицу је б'јела и румена,
Из далека двору свјетлост дава.

Дурмиторе висока планино,
С тебе ми се био град виђаше,
Иза града три сунца гријаху:
Прво сунце вас Рисан гријаше,
Друго сунце свате огријало,
Треће сунце дворе огријало;
Које сунце Рисан огријало
То је сунце првијенац с кумом,
Које сунце свате огријало
То је сунце стари сват од свата,

Које сунце дворе огријало
То је сунце ђевер уз ђевојку.

А кад већ дођу пред кућу, онда загрме топови, а они сви опале из пушака а младе и дјевојке у колу припијевају их све редом овако:

Стари свате господине, добро дошао!
С вама дошла добра срећа и господин Бог!
Тко ви стио наудити, не дао му Бог!

У кућу дјевојка ваља да уђе преко простртога ћилима под којијем је мушки гатњик и мали ножић црнијех корица, да би мушку дјецу и јунаке рађала. На кућноме прагу сретне свекрва своју невјесту и заложи је три пута медом из ожице, али не кад она зине, него је као заварује па јој изненада ожицу тури у уста; по том јој да од рода како мушко дијете, те га по трипут подижући од земље пољуби па му онда дарује мараму која је за то од куће спремљена *). По том јој да у руке пјат шенице, те њоме из руке поспе на све стране. Кад по том ступи десном ногом у кућу, пјева се ова пјесмица:

Наша снаха честита ти дође,
У дворе је срећу донијела:
За косом јој огријало сунце,
У рукама сивога сокола,
А у срцу мира и погодбе,
У устима меда и погаче.
Кад је снаха у двор улазила,
По двору је срећу дијелила:
Свекровима хитро послушање,

*) Дијете се ово у Србији зове *накоњче*, јер се дјевојци даје на коња, а у Рисну нема имена никакога.

Ђеверима брзо сусретање,
Заовама дивно дочекање,
Јетрвама миле договоре,
Ђувегији премило грљење.

Пошто уђе са дјевером у своју камару, долазе из куће и из родбине дјевојке и невјесте те се љубе с њоме. По том сватови посједају за трпезу гдје је мјесто коме, и стану пити ракију разговарајући се и хвалећи се домаћину и осталима како су их код дјевојачке куће лијепо дочекали.

Ту стари сват преда дар што је донио другоме старом свату.

У том се стане и јело доносити. Обична су јела ондје на свадби ова: 1) ориз (принач кухан густо готово као у нас пилав), 2) кухано говеђе и кокошиње месо, 3) пршути (свињски) кухани и некухани, 4) печење, понајвише овчје, 5) сир. Онуда по околини код људи који живе даље од мора одмах се послије ориза донесе печење па онда остало што има *). Ту се пије и уза свако јело напија и војводама наздравља као и прије, а осим тога још напија се и у славу Божију. Око половине јела приступе к трпези младе и дјевојке

*) У нас се приповиједа да Турци најприје једу месо па онда чорбу, и по томе обичају на частима и код нашијех људи у Турској каштo се изнесе чорба послије свију јела, и говоре да је *чорба канџија*, т. ј. да нема ништа више, него како она дође ваља устајати иза трпезе. Наши људи у шали приповиједају да су негда Турци почевши јести појели чорбу, па онда стигне од некуд Краљевић Марко те им поједе месо; за то они од онда уреде да једу најприје месо, па он ако би опет дошао, на част му чорба.

те стану припијевати сватове почевши од попа, ако је у трпези, овако:

Жарко сунце на истоку сјаше,
Кроз пенцере у софру гријаше,
Све је свате редом огријало.
Бисерна брада, сребрна чаша,
Бисер се руни, у чашу пада,
Свакога глава дуката ваља,
Попова глава три града ваља.
Част да ти је, свештениче,
И црвено вино!
Попиј и ту и другу,
Да ти обје пробуду!

Жарки кове и сребрни, да дивно ти сјаш!
Домаћине мудра главо, да много ти знаш!
У тебе су златни ножи и свилени пас;
Више ваља, домаћине, твој поштени глас
Него твоји златни ножи и свилени пас.
Част да ти је, домаћине,
И црвено вино!
Попиј и ту и другу,
Да ти обје пробуду!

И тако од прилике свима редом. Иза тога почну и мушкарци сједећи за трпезом овако припијевати:

Што се ово мукло пије вино?
Није ово вино украдено,
Нег' је ово вино куповано
За бијеле гроше и дукате.

Кад се жени бан војвода Јанко,
Јанко триста свата сакупио,

Па је Јанко свате разредио:
Првијенца два Јакшића млада —
Да си здраво бане првијенче!
Барјактара Рељу Бошњанина —
Да си здраво вило барјактаре!
Старог свата старину Новака —
Да си здраво бане стари свате!
А за кума млада Маријана —
Да си здраво наш високи куме!
На муштулук Новаковић Грија —
Да сте здраво на муштулук браћо!
За војводу Обилић Милоша —
Војеводе здраво и весело!

При јелу сватови често довикују дјевере како су, јесу ли с невјестом весели и с јелом и пићем задовољни.

Кад се донесе печење на трпезу, стари сват зовне дјевере да доведу невјесту к трпези на добру молитву. Дјевери доведавши снаху намјесте је у чело трпезе с младожењом у поредо, и превјесе их обадвоје преко глава једним личњаком, те тако стоје докле им сви редом не даду добру молитву од прилике онако као и код куће дјевојачке. По том дјевер узме опет снаху за руку, а сватови устају пјевајући:

Тврда ти је војводина засједа, засједа,
Не би му је мутна вода занесла, занесла,
А некмоли Турска буса разбила, разбила.

Док се ово неколико пута испјева, невјеста над умиваоницом *) пољева сватовима и свима који су за

*) У Србији се по варошима умива над *леђеном* а по селима над каквом карлицом, у Рисну пак, као и у свему приморју *умиваоница* је (као бијела округла

трпезом били, те умивају руке, а дјевер поред ње држи личњак те се отиру. Сваки пошто руке умије баци у воду какав новац или друго што од сребра или злата. И ово је све невјестино (и по другијем крајевима зове се *пољевачина*). Пошто се умију, запале сватови на дугијем чибуцима луле, па онако ухвативши се у коло играју пјевајући два и два:

Скочи коло да скочимо,
Да би нама у час добар
Нашем брату домаћину
С свом господом наоколо! —
У Вукића Бранковића
Вранац коњиц без биљега,
На чело му сјајан мјесец,
А у гриви видра игра,
Из копита огањ дава.
За њега му нико не зна,
Него сестра Видосава,
Која му је зоб давала
Из леђена сребрнога;
С Вукићем се посвадила,
Цару га је повиђела:
„Султан-царе господаре,
„У Вукића брата мога
„Вранац коњиц без биљега,
„На чело му сјајан мјесец,
„А у гриви видра игра,
„Из копита огањ дава.”
Кад је царе разумио,

чинија) понајвише намјештена на три дрвене ноге тако високо да се човјек може умити над њом не сагињући се

Цар Вукићу поручује:
„О Вукићу слуго моја,
„Пошљи мене коња твога,
„Ја ћу тебе и два моја,
„И два града невардана
„И дв'је моме нељубљене."
Кад је Вукић разумио,
Вукић цару поручује:
„Султан-царе господаре,
„Не дам тебе коња мога
„Да ми даваш и три твоја
„И три града невардана
„И три моме нељубљене.
„Здраво била глава моја,
„А под њоме вранац коњиц,
„Коње ћу ти отимати,
„Градове ти освојити,
„Хоћу моме обљубити." —
А сад скочи да скочимо,
Да видимо ко ће боље,
Ко л' ће боље, ко ли горе,
А ја вићу ко не море,
Ко се скоро оженио,
Сваког добра пожељео,
И у село јараница,
И везених марамица.
Коловођа дико наша,
Оком трени, колом крени,
Што л' ти коло задр'емало
Али ти се уморило?

Док мушкарци овако играју и пјевају, женскиње обједује, па онда опет ухвате и оне коло те играјући пје-

вају двије и двије различне пјесме, а особито ову, којом и невјесту у коло позивају:

У име Бога, у час добар, сунце истече,
Ход' у коло, снахо наша, бријеме ти је,
Свекрови ти редом сједе, дара чекају.
Буди, снахо, собом добра, то су дарови.

И овако редом припијевају да свекрва, заове, јетрве, ђевери сједе и дара чекају. И пошто је дјевери изведу у коло, пјевају различне пјесме, а особито ову:

Петар се граду фалио:
„Не љепше љуби од моје,
„Ни б'јеле виле од горе."
Зачу га вила из горе,
Панула Петру на дворе,
Дозивље Петра именом:
„Изиди амо, делијо!
„Изведи твоју љубовцу,
„Која је љепша од мене,
„Од мене виле од горе."
Када је Петар зачуо,
Уфати љуби за руку,
Дивно је Петар ођеде:
Ма јој је свила до земље,
А руса коса до бедре,
А дробни бисер до паса,
У уши златне брњице;
Изведе љуби пред дворе,
Трипут је љепша од виле.
Кад виђе вила истину,
Онда му вила говори:
„Мала ти фала, делијо!

„Ако т' је љепша љубовца
„Од мене ѣиле од горе,
„А њу је мајка родила,
„У свилен повој повила,
„Мајчиним мл'јеком дојила;
„А мене вилу од горе,
„Мене је гора родила,
„У зелен листак повила;
„Јутрења роса падала,
„Мене је вилу дојила;
„Од горе вјетриц пувао,
„Мене је вилу шикао,
„То су ми биле дадије."

Иза овога играња и пјевања стари сват заповједи да се носи барјак у цркву, који барјактар узевши пођу сви пут цркве, а дјевојке и младе испрате их мало пјевајући.

Кад сватови барјак и мараму коју су за цркву понијели од куће дјевојачке однесу у цркву, они пред црквом ухвате коло, а младожења пошље за њима вина да пију и они и остали људи који се обично скупе као да гледају. Ондје сватови играјући пјевају између осталијех и ову пјесму:

Вино пише три делије
У стојноме Цариграду
У ѣевојке крчмарице,
Вино пише, не платише,
Што не пише то пролише.
Пошто виђе крчмарица,
Она цару на плач пође:
„Султан-царе господаре,
„Дођоше ми три делије

„Баш у мене крчмарице,
„Вино пише, неплатише,
„Што не пише то пролише.”
Кад је царе разумио,
Крчмарици бесједио:
„Крчмарице, јадна била!
„Какве бјеху те делије?”
Крчмарица одговара:
„Једно бјеше тај делија
„С’једе браде до појаса,
„Друго бјеше тај делија
„Црна брка до рамена,
„Треће бјеше тај делија
„Младо момче голобраче.”
Кад је царе разумио,
Крчмарици бесједио:
„Што је био тај делија
„С’једе браде до појаса,
„То је био Угрин Јанко;
„Што је био тај делија
„Црна брка до рамена,
„То је био Краљић Марко;
Што л’ је био тај делија
„Младо момче голобраче,
„То је био бан Секуле.
„Нег’ чу ли ме крчмарице,
„Кад ти дођу те делије,
„Подај њима пити вина,
„Вина доста изобила,
„Не ишт’ паре ни динара;
„Дођи мене на диване,
„Ја ћу тебе платит’ вино.”

Враћајући се испред цркве к младожењи на вечеру кад буду преко пјаце, барјактар ваља све сватове из своје кесе да части какијем пићем, вином или ракијом, ко што хоће.

Готово на свршетку вечере поваде дјевери с дјевојком из скриње све дарове које је она из рода донијела, и донесавши их к трпези, стане их она раздавати: куму у марами завијену сашивену кошуљу и личњак с цвијећем, свекру и свекрви у марами по кошуљу несашивену, дјеверима и младожењи у марами по кошуљу сашивену, јетрвама и заовама по бијелу мараму или по шарену траверсу, а малијем дјевојчицама од куће и родбине црвене гурђеле, а осталијем сватовима по позлаћен цвијет. Кад кум свој дар прими, он даде куми на бардаку вина кришку хљеба и у њој забоден цекин или два, или према томе златан прстен, за које му кума поклонивши се пољуби руку и донесе му онај исти бардак другога вина и на њему шипак.

Пошто се дарови тако раздијеле, стари сват напије здравицу *за цвјешова и дарова*: „За здравље овијех „ћетова и дарова! вазда се у здрављу састајали, у љу„бави живљели, даровима се даривали, а ћетовима ки„тили, ми и наша ђеца, ако Бог да!"

По вечери играју се игре свакојаке, па тек око поноћи одлазе кућама осим онијех који су од ближе родбине или који су са стране дошли у пријатеље. На поласку пуца се опет из пушака, а невјеста испративши мало кума дарује му мараму и тоболац са златнијем китицама, а он њој цекин или најмање талијер; а кад се сјутридан кумовски дар пошаље за њим, он опет пошаље натраг двије боце вина, самун круха и рамо печеног меса.

Кад буде вријеме за спавање, свекрва и њезина кћи у невјестиној камари легну с невјестом да спавају, па кад опазе да је невјеста заспала, оне се полако извуку и мјесто себе пошаљу младожењу.

Од прије је и у Рисну био обичај да три прве ноћи дјевери спавају с невјестом, али тога сад већ нема.

Ујутру невјеста устане прије свију и почевши од свекра и свекрве свима још у постељи назове добро јутро; по том наложи ватру и пристави кафу, и приправи воду за умивање, по том са својом заовом или јетрвом намјести све постеље осим своје, а њезину ваља да намјести свекрва или заове саме. Кад буде кафа готова, она је да свакоме осим свога мужа, а њему као од стида не да.

Који су од сватова заноћили код младожење, они ујутру иду с дјеверима и с невјестом и још с другијем дјевојкама на најљепшу живу воду. Путем момци пуцају из пушака а дјевојке пјевају различне пјесме, као н. пр.

Снаха наша рано подранила
С ђеверима на воду студену,
Сусрели је два сокола сива,
Два сокола од бабова двора,
Виђела их наша снаха драга,
Виђела их па их познавала,
Сокол'ма се смјерно поклањаше.
Кад виђеше два сокола сива,
Један граје, други проговара,
Снахи нашој ријеч говораху:
„Ој тако ти, прелијепа Стане!
„Твоја те је мајка поздравила,
„Послала је да те упитамо
„Јел' т' у Коста слично и обично,"

Млада Стане ријеч проговара:
„О тако ми, два сокола сива!
„Поздравите моју милу мајку,
„Право ћете њојзи казивати,
„У Коста м' је слично и обично,
„Слично ми је, све ми сретно било!"
Кад дођу на воду, пјева се ова пјесмица:
На језеро ладна вода
Ђе невјесте све доходе
Све невјесте и ђевојке,
Међу њима снаха наша,
На глави јој златна круна,
Двије грање од бисера
И два прама сува злата
И два пера чанбелова;
Над водом се надазрела,
У воду јој круна пала
И дв'је грање од бисера
И два прама сува злата
И два пера чанбелова.
Кад то виђе снаха наша,
Брже браћу дозивала:
„Штитом воду исекајте,
„Мачем траву окосите."
Кад су снаху браћа чула,
Штитом воду исекаше,
Мачем траву раскосише,
Златну круну извадише,
Двије грање од бисера
И два прама сува злата
И два пера чанбелова,
Снахи нашој дароваше.

На води снаха наточи бардак воде и даје онима који хоће да пију, а дјевер је трипут прсне водом по прсима. По том пију ракију коју су понијели, и невјеста се љуби са свима. Кад се врате с воде, невјеста носи бардак пун воде, а дјевојке пјевају:

Снаха наша рано подранила
С ђеверима на воду студену
Да донесе у двор воде ладне.
Кад је Стане у двор се вратила,
У двору је срећу дијелила:
Свекровима далеко праћење,
Свекрвама неодговарање,
Ђеверима хитро послушање,
Јетрвама дивно миловање,
Заовама дивно дочекање.

Млади Косто дворе саградио,
А пред дворе зелене наранче,
И у дворе софре поставио,
И за софре столе намјестио,
А на софре златне гвантијере,
На њу меће купе и финчане,
А у купе кафе и ракије,
А на дворе ступце позлаћене,
А на ступце свилене сагове,
А на њима румене ружице.
Што с' у дворе софре позлаћене
И за софре столи постављени,
Што на софру златне гвантијере,
То су снахи мила браћа дошла;
Што л' на дворе ступци позлаћени,
То су снахи од дома свекрови;

Што л' на ступце свилени сагови,
То су снахи милане свекрве;
Што л' на сагу румене ружице,
То су снахи милани ђевери;
Што л' пред дворе зелене наранче,
То су снахи милане заове;
Што л' је оно кафа и ракија,
То су снахи милане јетрве.

Ову горњу пјесмицу пјевају и кад дођу невјести из рода у походе ови исти дан.

Полећела два сокола сива
Од Станина мила рода свога.
Ма се Стане упознала у ње,
Са сузама њима проговара:
„О Бога ви, два сокола сива!
„Јесте л' сада од бабова двора?
„Виђесте ли оца ми и мајку?
„Јесу л' своје сузе отирали
„Што су за ме јучер исплакали?"
А соколи Стани говораху:
„О Бога ни, прелијепа Стане,
„Ми смо сада од бабова двора
„Од бабова двора бијелога;
„Нас је посла' и отац и мајка,
„И тебе су, Стане, поздрављали,
„Још да бисмо тебе упитали
„Јел' т' у Коста слично и обично."
Тако она њима одговара:
„Пођите с Богом два сива сокола,
„Поздрав'те ми и баба и мајку,
„И овако њима говорите:

„У Коста је слично и обично,
„Тек да Бог да да ми буде сретно.”

По другијем крајевима народа нашега, особито у нас, у *походе* се иде послије неколико дана, а гдјешто и недјеља; али у Рисну први дан послије свадбе иде се од рода дјевојачкога невјести у *походе*, а сјутрадан од куће младожењине тазбини у *првичје*.

У *походе* иде невјестин отац, мати, брат, ујак и који рођак. Они обучени у стајаће хаљине идући не пјевају, него међу пушке од своје куће до зетове Осим осталијех дарова похођани носе велики колач круха, и некухан пршут. Кад дођу онамо, пуница дарује оца младожењина личњаком, његову жену бијелом марамом, зета кошуљом сашивеном, брата му везеном марамом, рођацима да по дуванкесу, сестрама по траверсу, женскињу из родбине по комад сапуна, а малијем дјевојчицама по гурђелу на гранчици од наранче, а најпослије својој кћери лијепу навезену кошуљу, коју јој је тајно приправила за овда. Пошто се ови дарови раздаду, онда почну пити ракију, јести слаткиша, а по том и обједовати. Као што је по свему народу нашему обичај да се пријатељи и гости на јелу нуде, тако и овдје за обједом домаћин нуди похођане, а особито невјеста оца и мајку. По обједу невјеста опет над умиваоницом пољева те умивају руке, и свако од њих ваља опет да јој баци што у воду. За вечером, која се почиње како се смркне, зет дарује пуници комад сапуна и у њему задјевен дукат, а отац негов осталијем похођанима по везену мараму и по гранчицу цвијећа.

На поласку сваки од похођана даде невјести што

у новцу, а мати јој златан прстен натакне на руку, и пошто се тако с пуцњавом пушака растану, дозивају их докле се год могу чути и разумјети, и из пушака поздрављају. За похођанима зет одмах пошаље самун круха, рамо печено с неколико шипака, наранча и којекакијех слаткиша.

У *првичје* иде младожења с невјестом, са својијем оцем, с матером, ујаком, с братом и другом ближом родбином. Дјевер не води невјесте за руку, него сама иде најзадња иза свију поклањајући се према свакоме кога сретну. И онамо се часте и дарују и испраћају од прилике као и у походима, само што се на растанку не дарују.

Иза свега овога ваља још невјесту у прву недјељу или на какав празник послије свадбе водити у цркву, и ово је посао само женски, а мушкарци се ни од једне стране уњ не мијешају. Свекрва објави напријед на један или два дана родбини својој и невјестиној у који ће се дан невјеста водити у цркву. Онај дан ујутру искупе се све позвате жене у стајаће хаљине обучене и накићене код невјесте, а њу заова и још каква у том послу вјешта жена обуку у најљепше хаљине као што су и вјенчане: на главу јој начине *кукуљицу* (од њезине косе, у коју се позадијева око 200 игала са шупљијем од сребра испле-тенијем и позлаћенијем главама), у уши брњице с бисером, за уши два цвијета од срме, о врату *кордун* (златан синцирић који је завијен око врата неколико пута и по том са златном колајном виси низ прси до појаса), на плећи *камижолу* или корет од црвене кадифе са 6 сребрнијех а и позлаћенијех путаца низ прси, а са 12 на рукавима, сврх тога *бран*

(дугачку хаљину) и по овој одозго златом везену мараму преко плећа, доље *траверсу*, око себе *ћемер* (појас од сребрнијех и позлаћенијех плоча, о којему на сребрну синцирићу виси бритва с десне стране до сниже кољена); *срдашце* (исплетено од сребра и искићено бисером које с наличја има двије куке те се њима спучи кошуља на прсима); с обје стране прсију *амбреше* (четири сребрне и позлаћене плоче колико талијер, које су између себе биочузима састављене, а крајње имају по куку те се за хаљину припну); на ноге *бјечве* од црвене свиле и *цревље* црвене.

Пошто је овако обуку, упуте се по двије поредо пред летурђију к цркви: напријед иду најстарије, а остале по реду за њима, а невјеста са заовом у сриједи држећи се за руке. Когагод путем сретну сваком се обје поклоне, и са женскињем по три пута пољубе. У цркви најприје цјелују иконе, и невјеста на црквени пјат метне талијер или најмање форинту, по том се и ондје с поклонима невјеста и заова ижљубе са свима женама које застану или које дођу до летурђије.

Послије летурђије невјеста и заова стану код врата црквенијех те се мушкарцима поклањају, и љубе са женама и дјевојкама с којијем прије нијесу. Младожења од куће или с пјаце пошље ракије те се њом и слаткишима, који се понесу од обје стране, почасте пред црквом и оне и остале све жене које се с њима помијешају. Кад се из цркве врате к младожењиној кући, и ондје их дочекају наново с ракијом и са слаткишима. По том гдјекоје отиду кући а својте и ближа родбина остану на обједу, за којијем невје-

ста дарује заови лијепу траверсу, а оној која је помагала облачити је лијепу бијелу мараму.

Обично се мисли да је невјеста до овога дана још једнако дјевојка, а послије тога тек да ће престати бити; и за то сјутрадан већ не носи вијенаца и не поклања се до земље.

2. *Нарицање за мртвима.*

У Српскоме рјечнику код ријечи *тужити* споменуто је како се у народу нашему нариче за мртвима. У најновијој првој књизи нашијех народнијех пјесама од стране 89 до 97 казано је како се нариче у Паштровићима и у Кастелима. Сад ево и Рисанскога нарицања *на стихове*. Оно Паштровско нарицање послао ми је ***Вук Врчевић***, родом Ришњанин, којега сам споменуо у предговору к првој књизи народнијех пјесама на страни **VII**, а ово Рисанско, као што сам мало прије споменуо, поп ***Вук Поповић***, опет Ришњанин. Чељад она која за мртвима жале и наричу зову се по онијем крајевима *покајнице*. Ја сам ову ријеч најприје чуо и покајнице видио у Црној гори. Осим кућана и оближње родбине покојникове, покајнице се ондје зову и његова даља родбина, пријатељи и познаници, који из другијех села или први дан на погреб, или и други и трећи иду кући његовој *на по̀кајâне*, те га жале. Кад из другијех мјеста иду мушкарци на покајање, они се поређају један за другијем заметнувши на рамо пушке наопако, а једнога између себе изберу те нариче и јауче иза гласа; кад се прикуче близу гробља или куће покојникове, онда потрче сви без реда и зајаучу у глас

како који може. Код куће покојникове изнесу му хаљине и оружје те се над тијем тужи*). Кад се покајнице врате с гробља, код куће покојникове *даје се шриеза* (као дађа). Треће јутро иду оближње покајнице на гроб, гдје се послије плача и јаукања такођер пије и једе.

Што је у народу нашему мало нарицања на стихове томе је узрок што се и у свакој кући за свакијем мртвацем друкчије нариче, па што данас једна покајница смисли и намјести, оно се сјутра заборави, а слабо ко и мари да памти запијевке у којима нема ништа до тужења и жалости; само се по народу разишло оно што је поред осталијех догађаја ушло у народне пјесме, н. п.

Мој Дамљане, моје јарко сунце!
Л'јепо ти ме бјеше обасјало!
Ал' ми брже за горицу зађе!

Јаој Андро, моје чисто злато!
Ако би те у рукаве везла,
Рукав ће се одма издерати,
Па ће твоје име погинути;
Ако би те у песму певала,
Песма иде од уста до уста,
Па ће доћи у погана уста;
Ако би те у књигу писала,
Књига иде од руке до руке,
Па ће доћи у погане руке!

---

*) У Малесији тако исто раде и Арнаути (по селима и Турскога закона), гдјекоји још узму по једну клепку у руке, те се њоме бију у прси.

О ђевере мој злаћен прстене!
Скоро ти ми на прсту бијаше,
Скоро бјеше, па некуд отиде!
Што ли си се на ме наљутио,
Те м' не водиш за бијелу руку,
Да дворимо кићене сватове?

Ао куме, моје јарко сунце!
Добро ти ме бјеше огријало,
Па ми опет за горицу зађе!
А што си се на ме њаљутио,
Те не држиш в'јенце и обоце,
Те не вјенчаш твоју милу куму?

А давори! да мој господару!
Ја што си се на ме наљутио?
Чарне очи, што ме не гледате?
Б'јеле руке, што ме не грлите?
Медна уста, што ме не љубите?
Што ли сте се на ме наљутила?

Истина да нарицања у стиховима има од 10 слогова (као што је овдје 1. 4. 5. 6. 7. 8. 10. 11. 12.) и од 8 (као што је оно Паштровско и овдје 14.), али је прави његов размјер од 8 слогова и уза њих 4 као припјев, као што су овдје 2. 3. 9. 13.

1. Маши над сином.

Што сам јадна мајка дочекала
е јаох! *)
Да ја чиним начин сину своме,

---

*) Ово се додаје послије сваке врсте овога размјера

Што се јадна ја не надах мајка
Да ћу ово нигда дочекати!
Мили Боже, нек је тебе фала!
Што м' овако јадну уцвијели,
Да ја кукам срећу од напретка,
Од напретка, од срца својега!

2. *Друге као тјешећи мајку.*

Ја сам ти се потежила,
сестро јадна!
Љуто си ме убољела
од жалости;
Јер си ово дочекала,
много јадна!
Да ти кукаш срећу твоју
од напретка,
Од срчана срца твога,
била јадна!
Која рана лијек нема?
вила у јад!
Свака рана лијек има,
сестро јадна!
А срчана лијек нема
вила у јад!

3. *Опет тако.*

Не могу се начудити,
брате, тебе!
Ђе одуста мајку твоју,
много јадну,

И одуста дом и кућу,
дому куку!
И жалосну владу твоју,
с јадом влада!
У највише небријеме,
била јадна!
Ѣе остаде много млада,
прекукала!
И с нејаком ђецом твојом,
рано јака!
Ко ће ђецу подигнути?
била јадна!
Ко ли ће их подранити?
рано љута!
Ко ли школи научити?
много јадна!
Сиротиња често плаче,
прекукала!
Често плаче, брзо расте,
то мој јаде!

4. *Двије и двије.*

Стан'те, друге, да се послушамо,
Да о овом јаду говоримо.
Јокица се на пут оправљаше,
За њим тамна мајка пристајаше,
Тамна мајка и браћа жалосна,
И љубовца много жалостива,
И овако вели своја мајка:
„Куд си ми се опремио, синко?"
Браћа веле: „Куд ћеш наша дико?"

Своја љуби: „Ђе ћеш господаре,
„На том тамо путу далекоме
„Оклено се никад не долази?
„С ким ћеш мене јадну оставити?"
Јокица се њима обрташе,
И жалосну ријеч говораше:
„Немој за мном, мајко, пристајати,
„Мајко моја, и браћо рођена,
„И љубовца моја премилосна!
„Не могу се натраг дома вратит',
„Е ја одох овој грађевини,
„Нађ' ћу тамо три града царева,
„У првоме жарка сунца нема,
„У другоме љети воде нема,
„У трећему зими огња нема,
„Ту ћу вама вијек вјековати."
Ох Јокица, жалосна ти мајка!
Мајка твоја и браћа рођена!
И љубовца много жалостива!

5. *Опет тако.*

Одметну се кућни старјешина
Из овога дома жалоснога,
За њим стара мајка пристајаше,
Те га с јадом она заклињаше
Да не иде тамо на те путе,
И овако њему говораше:
„О Јокица, синко, добро моје!
„Ком остављаш твоју јадну мајку
„И жалосну вјерену љубовцу,

„Уцвјељену браћу и сестрице
„И несрећну ђецу твоју луду?"
Он се њојзи с јадом обрташе,
И овако мајци говораше:
„О тако ми, моја стара мајко!
„Теб' остављам твојој ђеци милој,
„А љубовцу милој ђеци својој,
„Моју браћу бијеломе данку
„А сестрице у своје домове.
„Мене ваља тамо путовати,
„Тамо мене бољег добра кажу,
„Кажу тамо до три б'јела града:
„У једноме жарко сунце сјаје,
„То је мене данас потамњело;
„У другоме љута гуја спава,
„Која ће ми попит' очи црне;
„У трећему црну зиму кажу,
„У томе ћу вазда зимовати,
„У студеној води огрезнути."
По сад овом дому на весеље!

6. Опет тако.

Просуо се бисер по грохоту,
Ма се саже Јокичина мајка,
Јадна мајка и тамна љубовца,
Да покупе бисер по грохоту;
Из грохота удари их змија,
Која им је очи извадила
И Јокицу с смрти саставила.
Кад Јокицу ране допануше,

Тамној мајци очи испануше,
А љубовци срце извадише,
Браћи својој крила обломише.
Аох Јокица, жалосна ти мајка!
И љубовца у јад останула!
Која ће ти тамњет' у тамнину
Пријед, брате, реда и бремена.

7. *Опет шако.*

Бојно копље у планини сташе,
Сва планина од њега се сјаше,
Ту Јокица болан боловаше;
К њем' долази сура тица вране,
И у кљун му воде доношаше,
Те му смртна уста квасијаше;
Јокица га Богом заклињаше:
„Е за Бога, сура тица вране!
„Ти полети до двора мојега,
„Те ти реци јадној мојој мајци,
„Јадној мајци, и браћи жалосној,
„И љубовци мојој ојађелој,
„Да су мене ране допануле,
„Да ме друго причекати не ће,
„Ни да ће ме очима виђети."
Послуша га сура тица вране,
И она је за Бога ајала,
Јокичину двору полетнула,
И дозивље Јокичину мајку:
„Зло ти јутро, Јокичина мајко!
„Јокицу су ране допануле,
„И болује без никога свога."

Мајка вели: „Куку мајци, синко!"
Браћа веле: „Куку наше крило!
„На јунаштво свуђе од освете!"
Јадна љуби: „Аох моја дико!"

8. *Опет шако.*

Јаох порастао зелен боре
У Јокице пред бијеле дворе,
Пустио је гране на све стране,
О њима су кључи од пазара.
Јаох Јокица, делијо пазара!
Остаде ти прежалосна мајка;
Како ће ти младост прегорјети,
Браћа твоја лијепу освету,
А љубовца таког господара?

9. *Опет шако.*

Стан'те мало боље и старије,
Да вас мало јадна одмијеним.
Што си ми се оборио,
мој делијо!
Што ли љепше изодио,
ох је мене!
У оћелу делијнскоме,
мој соколе!
У оружју јуначкоме,
мој јуначе?
Како да ћеш у сватове,
дивни свате!
За ђевера уз ђевојку,
за тебе је!

Страшно ли те прегледати,
дико брате!
Јадно ли те прегорјети,
ја ти јадна!
Сив соколе шестокрили,
брате, срећо!
Братска сабљо самокова,
мој Лазаре!
Златни ступче вас до неба,
брате роде!
Моје сунце од истока,
мој Лазаре!
Што си ми се ти понио?
мој поносе!
Е ћеш тамо добра наћи,
добра срећо!
Од твог рода гласитога,
гласит брате!
Све црковне свештенике,
од мог рода,
И земаљске капетане,
соколове.
Да их почнем спомињати,
горе мене!
Од сабаја јутрашњега,
зло ми јутро!
Да запада сунашњега,
жље ми садек!
Не би сестра побројала
многе јаде,
Што сам јадна изгубила,
прекукала!

Ах црковне свештенике,
ох стричеви!
Попа Вука и Николу,
јадној мене!
Попа Сима и Комнена,
оба добра,
За све ране што су јаде,
ја кукала!
Попа Јова, сваком мила,
бане попе!
Што остави своју кућу,
куку кући!
И нејаку ђецу своју,
јаок мене!
Ма искочи опет слава,
слава Богу!
Те се ђеца подигоше,
Богу руке!
Сад се Лазо тебе молим,
мој соколе!
Кад отидеш кроз градова,
граде брате!
Кроз градове тамо туђе,
тужној мене!
И окупиш браћу твоју,
скупна главо!
Кад будете на вијећу,
дико брате!
Биће кита соколова,
соко роде!
Шњима ће ти дика бити,
моја дико!

Ти си вазда братски био,
братска главо!
Св'јех научи и накарај,
мој соколе!
Мога Сима и Богдана
за највише,
Е су куће затрнули,
у дом куку!
Осташе им тужне сестре,
прекукале!
Без заклетве до камена,
ками њима!

10. Кад мртваца понесу из куће.

Вијећала господа банови
На утоку мора дебелога:
„Коме ћемо дати бановину?" —
Старом Јоку сребрну бакету *),
Ристу даше ћурка зеленога,
Јову даше токе на рамена,
А Лукети сабље позлаћене,
А Мићу ми калпак поклонише,
А Јокици црнога барјака,
Да га вије жалосна му мајка,
Жалосна му мајка и љубовца!

---

*) Јоко је отац покојника Јокице, а остали су му стричеви и друга ближа родбина. *Бакѐша* је ријеч Талијанска и значи *штап*, и Јоку се то даје као да буде старјешина и да управља; јер кад ко до смрти буде какав старјешина у општини (н. п. капетан), каже се: умрљо *под бакешом*."

11. Кад се послије укопа врати пот у кућу, мати или жена покојникова пануви му на ноге:

Сад што ћу ти, Богом свештениче!
Како ћу се у јад разабрати,
Како ли ћу јадна останути,
А од моје велике жалости?
Што ме ово јадно чудо нађе,
Ово јадно чудо изненада;
Како ћу ти тужна с јадом владат'?
Ко ћ' уздржат' ову сиротињу?

12. Пот јој одговори од прилике:

Свијетом се ваља разабрати,
Своју жалост ваља прегорјети.
Ко се роди свак ће умријети,
Неко прије, а неко послије;
Нег' се ваља у јад разабрати,
И чељацу своју утјешити.

13. Трећи дан покојнику на гробу.

С јадом сам ти на двор дошла,
јад је мене!
Да обидем бона тебе,
боре доме!
И да питам јадна тебе,
много јадна!
С чим си ми се ти понио,
добар доме!

Е си дворе саградио,
граде доме!
Нове дворе самотворе,
само јадна!
Па сам јутрос доранила,
ишла у јад!
Да те, доме, с јадом питам,
дуго јадна!
Како ти је у тамнилу,
тамној мене!
У тамнилу без виђела,
виђ' ме јади!
Без честога понуђаја,
доме славо!
Без промјене чисте твоје,
много јадна!
Куда ли ћу сад без тебе?
срећо доме!
Како ћу ти у дом стајат'?
с јадом стала!
Луду ђецу подизати,
прекукала!
Трајат' младост у нерадост?
знаш ти доме!
Ево идем кукавица
у дом куку!
Када дођем у дом тамни,
тамној мене!
Шта ћу ђеци каживати,
ђеци леле!
Кад ме срету ђеца у пут,
срећо моја!

Е су ђеца мила тебе,
дико мила!
Често плачу, споро расту,
чест мој јаде!

14. За попом Марком Комненовићем из Кривошија, којега су са још четири Кривошијанина Турци Никшићки у Омутићу убили на вјери 25 Јануарија ове године, нарицала удовица капетана Рисанскога Анта Ђеловића, који је с њиме у великој љубави живљео.

Свачему се могу чудит',
Ма се чуду не ишчудих
Што с' учини, што с' огради,
Од сокола попа Марка!
Ко превари тебе, попе,
Мудра главо изабрана,
И наш дивни свештениче,
Врсни бане од крајине,
Оглашени на све стране?
Куку кући, куку мјесту,
Ах без тебе, мудри попе!
Ти им бјеше управитељ,
И савјетник и бранитељ,
Код господе и код браће;
Ђегођ који, ти си први
И јунаштвом и бесједом.
Не чудим се ја крнику
Који те је преварио
И на вјеру измамио,
Но се чудим тебе, попе,

Ђе вјерова невјернику,
Те изгуби мудру главу.
Да ја могах доћи тебе,
Да те, попе, ја ожалим,
И жалосна ја оплачем,
И да, попе, молим тебе
Да поздравиш добра доста,
Мога, попе, домаћина,
Твог ваздашњег пријатеља,
Који сте се миловали,
На договор састајали,
Да крајине ви браните,
Да о миру ви радите.
Кад се тамо састанете
На вијећу с бановима,
Молила бих тебе, попе,
Да окараш срећу моју,
Што се тамо уставио,
Што ми ђецу заустави,
Што их у дом он не посла;
Е их бјеше оставио,
Мјешти њега у свом дому.
Ти си мудар и разуман,
Ја бих с' у те поуздала,
Да би ми их ти довео,
Е ти баста, бане попе.
Ал' ево нам зле узданце!
Немаш су што говорити,
На снаги ти главе није,
Крници је осјекоше,
На градове однијеше,
Те су града окитили

Ах лијепом главом твојом,
И свештенском златном брадом,
И с јуначком твојом браћом.

На завршетку овога народнога нарицања додаћу још из *Горскога вијенца* владике Црногорскога П. П. Њ. нарицање сестре Батрићеве за братом. Ја не ћу рећи да је ово сестра Батрићева или друга каква Црногорка све овако сложила или намјестила, али се за цијело може казати да овдје нема ни једне ријечи коју покајнице у Црној гори нијесу говориле. Камо срећа да сви наши списатељи сва дјела своја, барем кад пишу о народнијем стварима, овако пишу народнијем духом и језиком! Онда би се и њихове умотворине по свијету хвалиле и славиле као народне што се хвале и славе. Ево тога нарицања:

Куда си ми улетио,
мој соколе!
Од дивнога јата твога,
брате рано!
Да л' невјерне не зна Турке,
Бог их клео!
Е ће тебе преварити,
дивна главо!
Мој свијете изгубљени,
сунце брате!
Моје ране без пребола,
рано љута!
Моје очи извађене?
очни виде!
Коме браћу ти остави,
братска хвало!

И старога баба Пера,
куку Перо!
И три младе сестре твоје,
кукавице!
Седам снахах што ошиша?
њима празно!
Што не чува младу главу?
људска вило!
Што крвника њом наслади?
братска дико!
На вјеру те посјекоше,
невјерници!
Дивно л' Травник окитише,
то платили!
Са лијепом главом твојом,
куку! леле!
Ко ће чете сакупљати?
четовођа!
Ко л' крајини бранит' крило?
братско крило!
Ко ће Турске главе сјећи?
остра сабљо!
Да погибе у бој љути,
убојниче!
Ђе се Српски момци грабе,
младо момче!
Око главах и оружја,
просте ране!
Но на вјеру у невјере,
вјерна главо!
Да ми се је помамити,
сестри црној!

Да те како заборавим,
кукавица!
Е презгодна глава бјеше,
млади брате!
Да уз цара сједијаше,
мудра главо!
Шћаше царев везир бити,
сестри тужној!
Да код краља сједијаше,
мој младико!
Ґенерал му шћаше бити,
моја ружо!
Да се могу разговорит',
срце моје!
А са мртвом твојом главом,
кам да ми је!
Да ти црне очи виђу,
очи моје!
Да пољубим мртву главу
мјесто брата,
Да очешљам дуги перчин,
јаох мени!
И јуначку чалму свежем,
сестра грдна!
У крвничке сад си руке,
платили те!
Нагрдиће красну главу,
прекрвници!
Ти ћеш много браће наћи,
куку нама!
Биранијех соколовах,
куку браћо!

По бедему од Травника,
Бог га клео!
Главе братске познат' не ћеш,
нама празно!
Јере су их нагрдили,
невјерници!
Куд ће твоја млада љуба?
куку њојзи!
Двоје ђеце твоје лудо?
сирочади!
Што ће јадни ђед ти Бајко?
мој Батрићу!
Који те је одњивио,
тешко њему!
Просте твоје љуте ране,
мој Батрићу!
Ал' не прости грдни јади,
куку роде!
Е се земља сва истурчи,
Бог је клео!
Главари се скаменили,
кам им у дом!

IV.

Српске здравице.

Ја сам најприје у рјечнику код ријечи *напијаши* напоменуо како Срби напијају. У првој најновијој књизи нашијех народнијех пјесама од стране 77 до 84 казао сам како Паштровићи напијају. Ево сад

још већијех здравица, које се напијају о крснијем именима, особито у Херцеговини и у Босни. Ове је здравице мени послао двапут већ у овој књижици споменути пријатељ мој поп *Вук Поповић* из Рисна, а он их је писао од покојнога попа *Марка Комненовића* из Кривошија, којега су Турци ово дана у Омутићу убили на вјери, и од *Баја Станића* из Грахова. Напоменуто је и прије да напијати обично почиње онај који сједи у горњему челу, и да од срамоте не смије ондје сјести онај који не зна напијати; здравицу пријатељску (овдје на броју пету) напија домаћин, и наздрави је своме сину или брату. Кад ко напија, остали престану и јести и говорити, па слушају: само гдјекоји полако рече: „амин да Бог да!" или: „амин Бог те чуо!" И овијех је здравица на број седам, колико и онијех Паштровскијех. Ево их редом:

1. У добри час од обједа.

„Све с часом добријем а миром Божијем, да пи„јемо у добри час од обједа, да се намјери добри час „на обједу и по обједу, нашему брату домаћину и ко „је у његовом поштеном дому!"

2. У бољи час од обједа.

„Писмо у добри час, а сад ћемо и у бољи; до„бри помагали а бољи прискакали нашему брату до„маћину и ко је на његовом поштеном обједу."

Послије ове здравице устаје се у славу, па пошто свештеник сврши своје онда се, док још сви гологлави стоје на ногама, напија:

3. *У славу Божју.*

„Писмо у добри и у бољи час, а сад ћемо у пре-„лијепу славу Божју. Да нам поможе Бог и лијепа сла-„ва Божја! Којигод у славу Божју устајао, те је „спомињао, и њој се молио, њему и помогла души и „тијелу; који ли је заборављао ил' у страху ил' у сти-„ду ил' у своме сагрјешенију, те је не споменуо, Бог „и лијепа слава Божја њега не заборавила, но била „му најбоља помотњица души и тијелу!"

Послије ове здравице гдјешто и пјевају по два и два ову пјесмицу:

Ко пије вино за славе Божје,
Помоз' му Боже и славо Божја!
А шта је љепше од славе Божје
И од вечере с правдом стечене?

4. *У здравље домаћиново.*

„Здрав си ми брате (поименце)! Писмо у добри, „у бољи час, и у Божју лијепу славу, а сад ћемо „пити за здравље нашега брата домаћина од овога по-„штенога дома, живота и лијеног његова здравља. За „здравље његове поштене главе, његове браће и бра-„тучеда, синова и синоваца, његових унука и одмла-„дака, и за здравље свакога од његова дома рода и „порода! За здравље његова стада широкога, и рала „дубокога! За здравље његова тврдога и високога пље-„мена, и свакога роднога и беріћетнога сјемена; што-„год му је Бог даровао и удијелио, то му уздржао, и „к ономе придао, колико је воља и милост његова! Сва-

„што му Бог дао што у њега жудио, и за што му „се молио то му удијелио, а највише срдачнога весеља „и јуначкога здравља, који ће јунаци *) свуд на добро „потећи и сваку срећу стећи и у свом дому донијети. „Кудгод наш домаћин и његова ђеца из дома посту„пали свуд на срећу наступали! кудгод ходали хода„ли путем широкијем а с образом свијетлијем! међу „туђом браћом и крајином били стимани и прибрани, а „од Господа Бога помиловани и пољеговани! Наш се „брат домаћин свуда међу људма браћом својом фалио, „а синовима фалио и одмијенио, унуцима поносио и „дичио, одмлацима дичио и китио како што се дичи „и кити Ђурђев дан листом и зеленом травом, а Спа„сов дан љетом и цвијетом и Божијем свакијем благо„детом! Да Бог да нашему брату домаћину у свачем „срећу добру, сретну и беритетну, пуну и богату, да „му рало оре у дубоко, а стадо иде у широко, да му „је шљеме тврдо, од земље високо, на зиду стасито, „а на далеко гласито! било му темељито, прије зема„на непромјенито, а кад би се са земаном и промије„нило, Бог га споменуо, Бог му помогао, и нико му „наудит' не могао! Да Бог да и велика милост Бож„ја, којегод наш брат домаћин сјеме из дома износио, „и преко кутњег прага преносио, те га десном руком „махао, махао га десно, било му сретно, махао га „лијево, родило му лијепо! Господ му Бог пуштавао „и угађао по њему, од неба му росјело, те му добро

*) Т. ј. поменута домаћинова родбина. Јамачно би се од каквога другог напијача, а може бити и од овога истог други пут, ово могло чути љепше и разговјетније.

„и лијепо родило! у дно му се бусало, у сриједи тр-
„сало, на врху класало! на гумно много било а у кућу
„споро и беријетно, а од Господа Бога благословено!
„Да Бог дарује да наш брат домаћин у свом дому а под
„кутњем крову сабира и дочекива врсне и изабране
„људе, патријаре и владике, попове и калуђере, ку-
„мове и пријатеље, добре јунаке своју браћу Србље,
„ниште и убоге, сузне и невољне, и свакога по лицу
„брата који се крстом крсти а Бога вјерује; врсни и
„изабрани доходили на глас и на његову лијепу част,
„а ништи и убоги на глас и сретњи удјелак! Жедна на-
„појио, гладна напитао, гола ризом приодио, а свакоме
„дао добар час и вољни напитак, ове године како мо-
„гао, а до године како би сам хтио и мислио! Когод
„му из дома ходио, лијепи глас по свему свијету носио,
„како што носи чела по медену цвијету! Са сваким се
„право љубио, и братски грлио! и већ куд ћемо даље?
„но нашему брату домаћину и његовој браћи и ђеци,
„роду и породу дај Боже лијепо и дуговјечно здравље!"

5. *У здравље пријашељско.*

„Здрав си ми брате (поименце или сине поименце)!
„За здравље нашега свакога кума и пријатеља, ортака и
„побратима, старога и младога, милога и драгога! ђе-
„гођ нам је који, што нам их је ђед и отац стекао, и
„ми млади након њих, од сињега мора до тихога Ду-
„нава, и од којегођ који вјере и закона био, а нашему
„дому и нашему роду добра хтио, свакоме Бог помогао
„и свакога унапријед помакао, колико је воља милога
„Господа Бога, ако Бог да! За здравље све господе ове!
„који су доспјели и приспјели ове године, да Бог да и
„лијепа милост Божја да дођу и приспију и до године,

„и много љета и година, а све за нашега живота, ако „Бог да! Који ли ни кум и пријатељ није дошао и при„спио ове године а жудио да дође и приспије, Бог уди„јелио да дође и приспије на свако мјесто ће он срећу „и благо дијелио, ако Бог да! Вазда, мој брате, наши ку„мови и пријатељи напијали и Бога молили у наше до„мове за наше здравље, а ми са земаном Божијем у њи„хове домове за њихово здравље! Помогао Господ Бог „и нас и наше кумове и пријатеље, ћегоћ ми и наша „ћеца и наша браћа за њих чули, отоле се поздрављали, „ће ли се на путу ил' на дивану виђели и састали, и „отоле се поздрављали, и један другом о части и добру „радили, у лице се љубили, један другог за здравље „питали добријем срцем а правом љубави! Да Бог да и „лијепа милост Божја да за наше кумове и пријатеље „вазда чујемо добри и честити глас, и у њима да имамо „добру узданицу, а такођер и они у нас! Да Бог да ће„гоћ био врсни род, а богати дом, прави Ришћанин, а „снажни Србин, неки нам био суђени кум, а неки прави „пријатељ, неки ортак, а неки побратим! помогао јаки „Господ Бог и нама и њима са сваке стране а с небеса „најбоље! Да Бог да и милост Божја, с кумовима се ку„мили, све с драге воље, без никакве невоље *), с при„јатељима се пријатељили с чистом љубави по ћару, по „гласу и по закону Ристову! старе да држимо што нам „је стекао ћед и отац, а нове и сретне да прифатимо по „заповијести и вољи Божјој. Да Бог да и милост Бижја да „се наши кумови и пријатељи кажују и познају на дива„ну господскоме, на мегдану јуначкоме, на сабору брат-

*) За невољу се ко куми с киме н. п. кад човјек убије кога па се послије моли за мир и опроштење.

„скоме, по имену поштеноме, по кољену јуначкоме, по „ћеси пуној, по сабљи бриткој и по свакој доброј и че„ститој срећи, каконо се познаје и даница звијезда ме„ђу свијем звијездама на истоку јутреноме! И већ куд „ћемо даље? но нашијем кумовима и пријатељима дај „Боже лијепо здравље, на путу добри ћар, међу људма „поштени глас, а најбоље Боже помози нас који смо „овђе данас! И здрав (по имену)! надај се (по имену)!"

6. За честитости збора и сабора.

„За славу и похвалу нашега збора и сабора светога „(поименце свеца који се слави)! Ђегођ се састајали и „радили, добро сатворили и учинили, збор ни био збором, „а договор договором као међу сретном и честитом бра„ћом Ришћанима, ако Бог да! Ни којој се крајини ријечима не молили, ни аспрама откупљивали, ни са сна„гом покорили, но свакој обранили и осветили, прија„тељима језиком из уста, душманима оружјем из рука, „оштром сабљом, јаком мишком, добром згодом, а све „с помоћу Божјом, ако Бог да! За здравље нашега цви„јета насред бијелога свијета, цркве Јерусалимске, „дивне наше Ришћанске богомоље, за коју се сваки „прави Ришћанин Богу моли и у њу прилог носи! да јој „јаки Господ Бог поможе и избави из пексијанске руке, „ако Бог да! За здравље свијех нашијех околнијех цр„кава и манастира! ђегођ је која, сваку ни Бог помо„гао, да нам буду бијеле и лијепе, окићене и оружане, „с двора клаком и каменом, а изнутра сребром и зла„том, крстима и иконама, а најбоље милом браћом „Ришћанима, као у права и сретна мјеста Ришћанска, „ако Бог да! За здравље нашијех свештеника, који на„пријед иду, цркве отворају, летурђије поју, и за нас

„грешне Богу се моле! молитва им пријатна била у „Господа Бога, ако Бог да! За здравље нашега око„лишног капетана *), кнежева и витезова, брзића и „младића, трговаца и путника, копача и орача! И за „здравље свакога јунака брата Ришћанина вољнога и „невољнога! који је у вољи, Боже га подржи, који ли „је у невољи, Боже га из невоље избави, да се браће „нагледа, да се сунца огрије, да се винца напије, и да „му Бог да власт и област како данас нама у нашега „брата домаћина, ако Бог да!"

7. *За софре, образа и устанка.*

„Здрав си ми брате, здрав! За здравље ове поштене „софре и поштених образа! Ко је ову софру поставио, „поштен му образ био! Да Бог да, ко је поставио ове го„дине, постављао је и до године пуну и честиту, сретну „и богату, много љета, а све за његова живота, он и „његова ђеца након њега, ако Бог да! врхом је стављао, „равну је дизао, пуну и богату, сретну и честиту, ако „Бог да! И часно сјели а поштено устали! помогао Бог „сједећи и устајући, и вазда на оном мјесту сједали с „ког могли лако устати! И кад ти дође ова чашица и „ова здравица, по ње попиј сједећи, а по ње стојећи, и „здрав си ми, здрав!"

Овијех седам здравица преписане су овако од поменута два човјека. Други би казали на много мјеста друкчије, гдјешто горе а гдјешто и боље. Осим крснијех имена, о другијем зборовима и гозбама, н. п. о свад-

---

*) Ово је казао поп Марко из Кривошија, а Херцеговац из Турске земље мјесто *околишнога капетана* рекао би *војводе*.

бама (као што смо видјели напријед), дућама, о мирењу и т. д., друкчије се и напија. Ево још неколика комада од различнијех напијача:

а) Гости домаћину на растанку.

„Здрав, брате домаћине, здрав! За нашега доброга „пута, а вашега доброга останка! и фала на лијепој „части и братској љубави!"

б) Кад се пије у друштву какоме.

„С ким данас, и вазда, ако Бог да! Часни брате, „лијепа ти фала! Богородица ти сваку срећу дала! Ти „вазда пријатељу служио, а никад код браће не тужио! „Помогао ти јаки Господ Бог и сваки Божји дан и год! „Окле ову чашу наточио, Бог ти самоседном наспорио! „свети Саво руку наслонио *) на свако мјесто с ког свога „частио! Бог ти даровао свега доста, да се не стидиш „честита госта! Ти примицао чашама пуним, тебе јаки „Бог здрављем добрим! Ти мене помакао с овим цвије„том, а тебе Господ Бог житком и напретком! Ти мене „пружио у руку, пружио и тебе Бог срећу у дому, при-

---

*) Приповиједа се да је негда некакав Турски зликовац осјекао светоме Сави у ћивоту руку и понио је са собом. Кад дође некакој Српкињи крчмарици на конак, она познавши свету руку купи је у њега, и не имајући је на љепшему мјесту гдје оставити метне је у пивницу на бачву, гдје јој је вино било. Пошто је дуго времена вино из бачве точила, стане се чудити како вино једнако тече. По том негдје узме руку те премјести на друго мјесто, али вина у бачви у један пут нестане. А како руку опет на бачву метне, одмах вино из ње потече.

„макли ти коњи на путу, а волови кад били на тегу, „овце и кравице на млијеку, а челе с медом у уљанику, „и свака честита срећа на свијету!"

в) *Домаћину.*

„Помози Боже, у име Божје, састали се код тебе „брате домаћине! Бог ти даровао шеницу до шенице, „житницу до житнице, мало текао а пуно стекао, а што „стекао све изио и попио с кумовима и с друговима, у „твојој кући за софром сједећи а милога Бога фалећи! „Красио Господ Бог дом твој, плодио ти се у земљи „плод, стадо ти се ширило, и из њега вадио сир колико „брашњени млин, увијек частио, а Бога фалио, увијек „точио а никад источио! браћа те миловала и издалека „тебе долазила, коње добре доводила и срећне гласове „доносила: од Бога милост, од срца радост, а од старих „свештеника благослов! Чуј брате домаћине! ђегођ хо„дио свуђ срећу находио, и твом дому доносио! на дому „ти двоје врата било, на која ти врата приступали ку„мови и пријатељи, она ти врата вазда отворена била; „а на која ти врата приступали злотвори, она ти врата „драчом зарасла, тер не могли приступити ни тебе нау„дити! Бог те сачувао каловита луга, мало вриједна „друга, Турчина зулумћара и његова белаја и свакога „зла! И ова мени а друга теби. И здрав!"

И ова је здравица на крају мало смијешна а још је смјешнија на гдјекојијем мјестима ова (Паштровска):

г) *Домаћину.*

„Здрав брате домаћине! Бог ти дао част папе Рим„скога и владике Цетињскога, два бана Паштровића и „четири властелиновића! Колико је на ову мајулику

„писми толико ти Бог дао сини, колико ли шари толико „Бог ти дао снахи, да се њима дичиш како море дубином, „како небо висином, како поље ширином, како лисица „мудрином, како зец брзином! Бог те сачувао Османа „диздара и крива кантара, попузљива моста, подруг-„љива госта, пртене вреће и зле среће! Више куће ти „стог, на њему ти сједио Господ Бог, свакоме дијелио, „некоме капом, некоме шаком, некоме врећом, а тебе, „домаћине, и капом и шаком и врећом и сваком добром „и племенитом срећом!"

Млада момчад у шали између себе напијају још смјешније, н. п. „Сачувао те Бог кратких гаћа, дугачких „коприва, пса гарова и Турчина манова, тијесна сокака, „бијесна Бошњака!" и тако још даље; па најпослије благослов обрну на клетву, н. п. „Бог ти дао ћелаву „главу и орлове нокте!" и т. д.

Кад је остало ово мало бијеле хартије, ево ћу додати још оно што је наштампано у рјечнику код ријечи *напијати*, надајући се да ће и то читатељи с радости читати.

Неки почињу напијати овако: „Прва за помози Боже: „Боже помози, Боже дај добар час и добру срећу! Ко о чем, „ми о добру, о лијепу разговору: дао нам се Бог радовати „и веселити, пити а добро бити, зла никад не имати!" и т. д. Ако ли је ујутру рано: „Срећан уранак, миран данак, „од Бога живот и здравље!" Кад је на каквом раду: „За „сретна рада: који рад радили, радом се хвалили, као срет-„на и честита браћа!" Кад се састану пријатељи или по-знанци: „Сретно виђеније, срећан састанак, дугу љубав, „од Бога живот и здравље!" Уз другу чашу: „Чашом дру-„гом: да Бог подужи живот и здравље, срећу и напредак „и свако добро!" и т. д. Уз трећу: „Чашом трећом, добром „срећом (или: трећом а сретном), у име Бога и свете Тро-

„јице (овдје се треба прекрстити), живоначелне Богоро-„дице, која може да нам поможе: сваком брату на свом за-„нату, а и нас грешне да не заборави; ђе ми њу забора-„вили, она нама најбоља помотњица била!" и т. д. Уз вино: „Винце кисело, срце весело; веселио Бог и овај дом, и у „дому домадара кутњег господара!" и т. д. Кад пију коме у здравље, н. п. домаћину: „Домаћине! за твоје добро здрав-„ље: прво твоје главе, твоје домаћице, твојих старих ро-„дитеља (ако их има), синова, кћери, браће, братучеда, „кумова и пријатеља, и свега рода и порода: што ти Бог „дао, Бог ти удржао (гдјекоји још наставе: „За кутњега „шљемена и конопљана сјемена, виторогијех волова и ду-„горепијех крава, трмака и крмака, тора и обора)!" и т. д.

Кад онај што напија, нагне чашу да пије онда (кашто) који други метне прст у ухо, па запјева из гласа:

У чије се здравље вино пије,
Све му здраво и весело било!
Домаћине! све у твоје здравље,
Бог ти дао и срећу и здравље!

Кад полазе на пут: „Ко ће на пут, срећан му пут, „ко остаје у дому, остао у велику добру, ако Бог да!" Кад хоће да устају: „Часно сјели, поштено устали!" Кад у вече хоће већ да спавају, или да се растају: „За лаке „ноћи, од Бога помоћи!" и т. д.

Кад онај што држи чашу у руци напија, остали кашто реку полако: „Амин да Бог да (или: амин Бог те чуо)!" Кад већ хоће да пије, онда рече ономе коме наздрави (који ће да пије послије њега): „Здрав буди!" или: „Спа-„сиј се!" А онај му одговори: „На спасеније Христово!" Кад већ нагне чашу и пије, онда остали подигну капе (ако не сједе гологлави), па полако говоре: „Христе Бо-„же наш! помилуј нас амин!" Кад већ престане пити и одујми чашу од уста, онда остали повичу: „На здравље!" А он одговори: „Бог вам здравље дао!" или: „Од Бога вам здравље!"

ИМЕНА ГГ. ПРЕНУМЕРАНТА.

[Многи од ове господе нијесу се пренумерирали управо на ову књигу, него на пословице (јер су ми многа имена дошла прије него је ова књига и оглашена); али ја и њихова имена овдје штампам надајући се да ће и ову књигу радо узети].

Берлин.

(*од Г. Ранка Алимпијћа*).

Г. Док. Петерман професор источнијех језика у Берлинскоме универзитету	1
— Ранко Алимпијћ	1
— Ђорђије Д. Ценић	1
— Петар Протић	1
— Антоније П. Книћанин	1
	5

Беч.

Његова свјетлост кнез Михаило М. Обреновић	
Његово сијателство Јефрем Т. Обреновић	10
Г. Александ. Константиновић	1
Госпођа Ана Константиновић, рођена Обреновић	1
Г. Јан Колар	1
— Људевит Штур	1
— Михал Милослав Хоца	1
— Јозеф Милослав Хурбан	1
— Ондреј Хоца	1
— Михаил Теодоровић Рајевски, прото у капели Руске посаобине	1
— Јосип Штросмајер ћ. к. дворски капелан	1
— Фрањо Миклошић	1
— Метело Ожеговић Барлабашевачки	1
— Иван Даубачи Дољски	1
— Светозар Кушевић	1
— Др. Карло Пацек	1
— Александ. Костић	1
— Васо Васиљевић, свињарски трговац из Новога сада	1
— Милош С. Руменкић	1
— Панто Петровић	1
— Павле Стоић из Даровара	1
— Лазо Станојевић	1
— Саво Стакић	1
— Петар Козлер	1

Г. Др. Теодор Петрановић	1
— Теодор Павловић	1
Госпођица Милева Нако	5
Г. Исидор Николић	1
— Анте Чанћ	1
— Стјепан Пејаковић	1
— Јур Јенко.	1
— Др. Фр. Дворачек	1
— Теодор Д. Тирка.	1
— Христомано	1
— Ј. Г. Захаријадес	1
— Пфлук	1
— Амброз Враницањ	1
— Иван Кукуљевић	1
— Иван Мажуранић	1
— Фрањо Жигровић.	1
— Јулије Радишић	1
— Нико Ивановић	1
— Иван Бурати	1
— Александ. Рајовић	1
— Ђорђије Д. Кода	1
— Јован Шупљикац	1
— Јаков Живановић	1
— Ђорђије Натошевић	1
— Косто Панић	1
— Косто Воиновић	1
— Стефан Палковић трговац из Пеште . .	1
— Тошо Барбуловић	1
— Конст. Мировић	1
— Нико Ставра	1
— Павле Таназовић из Кикинде . . .	1
— Милан Миловук	1
— Јово Вулетић III. г. акад. худож. родом из Вршца	1
— Тошо Мандић за себе и за Перу Даду . .	2
— Ђ. Даничић	1

(*од Г. Н. Т. Петровића*).

Г. Никола Т. Петровић, докторски помоћник из Земуна	1
— Стефан Срдић „ „ . .	1
— Гавра Сушман „ „ . .	1
— Ђорђије Поповић „ „ . .	1
— Глигорије Ђагул, „ „ .	1
— Матија Трначић, „ „ из Пожеге	1
— Јован Ђурђијан, „ „ . .	1

Г. Петар Вунић докторски помоћник . . 1
— Матија Петровић „ „ из Карловаца 1
— Петар Кнежевић „ „ Карловчанин 1
— Стефан Милутиновић, грађанин Великобечк. . 1
— Теодор Поповић „ „ . 1
— Ђорђије Даниловић „ „ . 1
— Димитрије Кудић „ „ . 1

Биоград (у Србији).

(*од Г. Ивана Мркшијевића*).

Високородни Г. Стефан Стефановић предсједатељ совјета, генерал-мајор и кавалер. . 1
— — Милосав Здравковић Ресавац совјетник, полковник и кавалер . . 1
— — Стефан Стојановић совјетник, полковник и кавалер 1
— — Павле Станишић совјетник, полковник и кавалер 1
— — Стојан Јовановић совјетник, мајор и кавалер 1
— — МилутинПетровић совјетник и кавалер 1
— Јован Вељковић совјетник, подполковник и кавалер 1
— — ЈефремНенадовић совјетник и кавалер 1
— — Стефан Марковић совјетник и кавалер 1
— — Илија Новаковић совјетник и кавалер 1
— — Стојан Симић, бивши предсједатељ совјета и различнијех ордена кавалер 1
Г. Александар Ђурић столоначалник . . . 1
— Михаил Ј. Радивојевић протоколиста . . . 1
— Никола М. Јоксић архивар 1
— Мато Миливојевић, протоколиста при апелацији 2
— Иван М. Мркшијевић канцелиста . . . 2
— Александар Л. Лазаревић канцелиста . . . 1
— Андрија П. Сокољанин практикант . . . 1
— Илија Маргетић књиговодитељ главне контроле 1
— Симеон Весовић столоначалник 1
— Михаил Петровић експедитор 1
— Коста Х. Брзаковић канцелиста . . . 1
— Коста Д. Сретеновић 1

(из војске).

Високоблагор.	Г. Стефан Миљковић подполковник и командант артилерије и кавалер	1
—	— Јован Лукавчевић мајор II. бат. коман. и кавалер	1
—	— Риста Теодоровић мајор II. бат. коман.	1
—	— Милоје Марковић, штапс-капетан командир III. роте II. баталиона	1
Благор.	Г. Јефрем Махаиловић штапс-капетан командир 4. роте I. баталиона . .	1
—	— Махаило Савић поручик 4. роте I. баталиона	1
—	— Митар Раић поручик II. роте I. баталиона	1
—	— Глигорије М. Божић поручик III. роте II. баталиона	1
—	— Милош Петровић, поднаред. I. бат. I. роте	1

(из попечитељства финанције).

Високородни	Г. Паун Јанковић попечитељ финанције, полковник и кавалер . .	1
Високоблагор.	Г. Јован Гавриловић началник одјелениија промишљености . . .	1
Благор.	Г. Данило Данић пр. глав. казначеј . .	2
—	— Милан Д. Давидовић, II. казначеј . .	1
—	— Владимир Јакшић, II. књиговодитељ .	1
—	— Ђорђије Милановић практикант . .	1

(потписали се у читалишту).

Г. Јефрем Грунђ, I. године слуш. права . .	1
— Ђорђије Станишић	1
— Милан А. Симић	1
— Љубомир П. Ненадовић професор . . .	1
— Димитрије Аврамовић молер	1
— Андрија Стаменковић секретар суда . . .	1
— Јован Мариновић секретар совјета . . .	1
— Димитрије Матић професор	1
— Теодор Петровић член суда	1
— Јован Ђ. Јевтимијевић пост-официр . . .	1
— Ђорђије Нинић протоколиста	1
— Павле Арс. Поповић, секретар . . .	1
— Александар Васојевић, практикант . . .	1
— Јован Марковић, рачуноиспитатељ глав контроле	1

Г. Петар Милошевић практикант 1
— М. П. Кованови̇ć 1
— Филип Христић, секретар попечитељства просвјештенија 1
— Гаврило Поповић, архимандрит . . . 1
— Милан Стојковић, протоколиста и архивар попечитељства внутрен. дјела 1
— Стефан Радоичић канцелиста 1
— Стефан Ковачевић из Дубровника . . . 1
— Јевтимије Аврамовић 1
— Константин Бранковић, проф. филозофије . . 1
— Милош Макс. Мачванин, слуш. I. фил. . . 1
— Стефан Андрејевић Перовић, Црногорац, слуш. филоз. 1
— Петар С. Протић Сокољанин, слуш. I. год. права 1
— Рад. Пав. Шарчевић, слуш. II. год. филоз. . . 1
— В. Димитрије, слуш. II. год. права . . . 1
— Јован Мостић трговац 1
— Димитрије Исаиловић, начаник одјел. попечитељства просвјештенија 1
— Гаврило Протић, канцелиста попеч. финанције 1
— Димитрије Радовановић, слуш. II. год. филозоф. . 1
— Конст. Ђорђевић, професор послено-трговачке школе 1
— Новица Лазаревић ђакон и учитељ Биоградски . 1
— Илија Хранисављевић, слуш. III. год. богословије 1
— Василије Стефановић, слуш. III. год. богословије 1
— Јован М. Николајевић, ученик II. предуготовничке класе 1
— Недељко Одабашић 1
— Јован Стеић, главни секретар совјета . . 1
— Лазар М. Живковић практикант суда вар. Биоград. 1
— Николај Поповић клирик 1
— Јанићије Ђ. Петровић 1
— Јован Ристић, слуш. филоз. 1
— Никодин П. Ђирић, II. рачуноводитељ попеч. внутр. дјела 1
— Димитрије Ђ. Плавинић трговац . . . 1
— Владимир Васић, практикант суда окруж. Шабачк. 1
— Живко Ц. К. Стефановић 1
— Ђорђије Ј. Павловић, практикант попеч. внутр. дјела 1
— Живојин Стојановић, практикант попеч. внутр. дјела 1
Дружина младежи Српске у Биограду . . . 1

(*из суда вар. Биоград.*).

Г. Светозар Д. Давидовић, секретар . . . 1
— Милан Антоновић, архивар 1
— Јован Топал Павловић, рачуноводитељ . . 1
— С. М. Богдановић, писар старији . . . 1
— Тодор И. Тодоровић, писар млађи . . . 1
— Риста И. Миловановић, практикант . . . 1
— Новак Јеремијић, препишчик 1
— Мијанло Ђ. Ћелешевић, практикант . . 1
— Ђорђије Николић 1
— Милан Јоксимовић 1
— Сава М. Грујовић, писар суда окружног . . 1

Г. Јован Познановић, адвокат 1
— Коста Буић, слуш. филозофије 1

Г. Николај Мандић, слуш. I. год. богослов. . . 1
— Конст. Поповић, „ „ „ . . 1
— Лазар Герасимовић „ „ „ . . 1
— Н. М. из Доросаве „ „ „ . . 1
— Христофор Н. Поповић, слуш. I. предуготовн. године 1
— Василије Симић из Голубака „ „ 1
— Глигорије Златковић „ „ 1
— Јефрем Протић „ „ 1
— Милош Попов из Скакаваца „ „ 1
— Стефан Поповић „ „ 1
— Лазар Вучићевић из Давидовице „ „ 1
— Милош Петровић „ „ 1
— Тодор Николић „ „ 1
— Живко Ћурчић, искушеник манастира Раковице 1

119

Водице.

(*од Г. Јосипа Мркице*).

Поштовани отац Серафин Шарац од трећега реда Словинског свет. Фране у Првићу . . 1
— поп Јосип Рајмондић мјесто-жупник у Тисному на Мортерском отоку . . . 1

— Мате Чавлина од реда свет. Фране у Шибенику 1
— поп Иве Беламарић мјесто-жупник у Врпољцу 1
— Господин Јосип Мркица . . . 1

5

Вуковар.

Г. Јустин Михаиловић трговац 20
— Глишо Пецикозић, кујунџија 1
— Васо Марковић, трговац 1

22

Грац.

J. Fr. Dirnböck's Buchhandlung 2

Дубровник.

(*од Г. Ђ. Николајевића.*)

Преч. Г. Ђорђије Николајевић, прота . . . 1
Високородни Г. Јеремија Гагић, надворни совјетник, консул и каваљер Руски . . 1
Г. Михаил Кристовић 1
— Спиридон Опуић трговац 1
— Јоко Лајновић 1
— Ђуро Ковачевић 1
— Ристо С. Ковачевић 1
— Јевто Периновић 1
— Божо Бошковић 1

9

Земун.

Г. Васо Васиљевић 10

Златни праг.

(од Г. В. Душана Ламбла.)

Г. Михаило Панић из Биограда	1
— Перац Каменко Францесхини	1
— Винко Пацелић, Карловчанин	1
— Вилем Душан Ламбл	1
— Конст. Панић Чаковац из Баната . . .	1
— Јан Јаромил Ламбл	1
— Херменегилд Јиречек	1
— К. Хавличек	1
— Јос. Новак	1
Г. Др. Кашпар	1
Студентски сполек Славија	1
Г. Др. Чејка	1
— А. Мусил	1
— М. Лауерманова	1
— Кн. Либлински	1
— Др. Подлипски	1
— Вацслав Ханка	1
— Фр. Ламбл	1
— Фр. Резач	1
— К. М. Млада	1
— Фр. Хајниш	1
— Др. Шпот	1
— Фран. Племел	1
— Јос. Шпулак	1
— Боисл. Застјера	1
— Тонер	1
— Јан Поливка	1
— Ант. Достал	1
— Ферд. Красосл. Кошин	1
— Фр. Ферил	1
— Ферд. Рајман	1
— Јос. Пекарек	1
— В. Ј. Пицек	1
— Карел Јаромир Ербен уредник архиву мусејниго в Празе	1
— Фр. Ладисл. Челаковски	1
	35

Карловац.

(*од Г. Др. Н. Иванчевића*).

Славна читаоница Карловачка	1
Г. Јово Дијаковић прото	1
— Јанко Павлешић парох Дубовачки . . .	1
— Адолф Вебер капелан Дубовачки . . .	1
— Никола од Враницани властелин . . .	1
— Мато Зубчић парох од св. Петра . . .	1
— Ђорђије Костић фишкал градомеђе Загрепске .	1
— Драгутин Шоштарић фишкал града Карловца .	1
— Александар Мусулин трговац	1
— Михаило Миличевић трговац	1
— Коста Барако трговац	1
— Јандро Кунић трговац	1
— Мијо Крешић трговац	1
— Јосо Фабек физикус градомеђе Загрепске . .	1
— Матија Радаковић трговац.	1
— Емануил Солар трговац	1
— Васо Тулић трговац	1
Госпођа Марија од Теодоровић генералица . .	1
— Ана Матијевић капетаница . . .	1
— Марија Симић рођена Милеусниħ . .	1
— Христина Живојновић	1
Јован Живојновић ученик	1
	22

Карловци.

(*од Г. Славка Злашојевића*).

Преч. Г. Прокопије Ивачковић архимандрит Крушедолски	1
— — Сергије Каћански архимандрит Беочински	1
— — Никанор Грунић архимандрит Кувеждински.	1
— — Стефан Пашић прота Жабаљски . . .	1
— — Павле Стаматовић прота . . .	1
— — Антоније Нако архиђакон. . . .	1
Г. Ђорђије Радак из В. Кикинде	1
— Ђорђије Бошковић Фрушкогорац . . .	1
— Дане Медаковић	1
— Стево Владислав Каћански	1

— Славко Златојевић 1
— Мијо Влашкалић 1
— Младен Мацаревић 1
— Илија Вунѣ 1
— Ђорђије Камбер 1
— Светозар Свеслав Милетић Шајкаш . . . 1
— Стефановић мајор 1
— Ђорђије Јанковић из В. Кикинде . . . 1
— Срђ Биримац „ „ . . . 1
— Ђорђије Станковић „ „ . . . 1
— Аркадије Веселиновић „ . . . 1
— Стеван Стоинов адвокат 1
— Илија Захаријевић 1
— Аркадије Николић 1
— Др. Милош Радоичић 1
— Петар Нинковић 1
— Васо Јанковић 1
— Петар Марковић 1
— Лазо Јовановић 1
— Гласник Јовановић 1
— Данило Рајачић адвокат 1
— Јован Пасковић савјетник при струци правосуд. 1

32

Котор (у Боци).

(*од Г. Вука Врчевића*).

Преосвештени Г. Антун Башић, тајни камаријер св. папе, каноник Дубровничке кат. цркве, доктор богословије и философије и директор школа норм. 1
Преч. Г. Виценцо Ћубранић, пропозит кат. цркве у Котору 1
Благор. Г. Бергнер, I. савјетник у трибуналу Которск. 1
— — Спиро Грати, ц. к. окружни тумач језика 1
— — Михаило Ивелић, подестат Рисански . 1
— — Марко Ћеловић, подестат Будвански . 1
— — Лесо Папреница, асесор . . . 1
— — Стефан Љубиша, ревносни родољуб . 1
— — Ђуро Ђурановић, асесор . . . 1
— — Ђуро Вукшић, одлични добротвор . 1
— — Крсто Лазаревић, добростојник и родољуб 1

Преч. ГГ. пароси и игумни:

Хрисантије Николајевић, Которски . .	1
Крсто Лубардић, Топалски . . .	1
Инокентије Павловић, Будвански . .	1
Јово Аврамовић, Рисански . . .	1
Филип Костић, Кртољски . . .	1
Филип Тановић, Маински . . .	1
Митар Васиљевић, Убаљски . . .	1
Нико Берберовић, Мориньски . . .	1
Трипко Комненовић, Кривошијнски .	1
Митар Ковач, Пријеворски . . .	1
Синексије Давидовић, Прасквички . .	1
Герасим Раповац, Савински . . .	1
Нико Цвјетковић, Баошички и Кумборски	1
Стефан Вуковић, Ластавски . . .	1
Арсеније Папић, Бањски . . .	1
Андрија Лазаревић, Мокриньски . .	1
Вук Поповић, ђ. к. катихета . . .	1
Косто Јовановић, учитељ и појач Которски	1

Благород. ГГ. капетани поморски Ришњани:

Марко В. Ђурковић	1
Петро В. Ђурковић	1
Трипо Берберовић	1
Јово Драгов Катурић . . .	1
Лазар Драгов Катурић . . .	1
Андро Ђ. Јовановић. . . .	1
Андрије В. Поповић	1
Марко А. Ђурковић за сина Велимира	1
Јово Л. Папреница	1

Поштенород. ГГ. трговци:

Стефан Ђурковић, за унука Милиноја	1
Алексије Ђеловић . . .	1
Крсто Поповић, за сина Јова .	1
Никола Ђурковић, љубитељ Српске књижевности	1
Ђуро Ђурковић	1
Нико Властелиновић . . .	1
Никола Угриновић . . .	1
Никола Поповић	1
Дреко Лучић	1
Мићо Ћатовић	1
Симо Ивелић, за сина Никицу .	1
Марко Јовановић за сина Владимира	1

	Вук Врчевић, секретар и учитељ у Рисну за сина Стефана . .	1
	Криле Милиновић, тутор и љубитељ Срп. књижевности . . .	1
	Јоко Букилица, отлични ревнитељ рода и књижевности . .	1
	Лазар Влаховић, за сина Јовицу .	1
	Лука Нетовић	1
	Стефан Греговић	1
	Милош Перазић	1
	Филип Франићевић . . .	1
	Петар Мицор	1
	Ђорђије Папан	1
	Коста Греговић	1
	Јово Мицор	1
	Никола Суђић	1
	Саво Поповић, учитељ, за своје братаниће: Љубомира, Јовицу, Светозара, Веселина, Младена и Уроша	3
Нормалисте:		
	Марко Давидовић	1
	Киријак Томановић	1
	Нико Отњеновић	1
		69

Крагујевац.

(*од Г. Ник. Ђорђевића, практ. началн.*)

Високород.	Г. Ранко Матић окружн. началник, подполковник и кавалер за сина Милана ученика у I. разреду . . .	1
Благород.	— М. Божић, помоћн. началн. и поручник	1
—	— Милош С. Радивојевић, писар началн.	1
—	— Н. Ђорђевић, практикант началн.	1
—	— Јован Мићић, член суда . . .	1
—	— Јован Николић, секретар суда . .	1
—	— Димитрије Протић, други писар суда	1
—	— Стојан Обрадовић, други писар суда	1
—	— Јаков Жабарац, практикант суда .	1
—	— Филип Ракић, „ „ .	1
—	— Владимир Шоповић „ „ .	1

— — Јеремија Аксентијевић, писар среза Јасеничког 1

12

Крушевац.

(*од Г. Миленка Тимића, практ. суда окр. Крушев.*)

Високоблагор. Г. Милосав Браљинац, председатељ суда, подполковник и кавалер . 1
— — Симеон А. Прокић, член суда и штапс-капетан 1
— — Лазар С. Морић, секретар суда . 1
Благород. Г. Милован Пантелијћ, први писар окр. суда 1
— — Јован А. Щурдановић, други писар окр. суда 1
— — Александар Ђорђевић, други писар окр. суда 1
Високоблагор. Г. Јевта М. Тодоровић, помоћник начал. 1
— — Милајко Дунчић, практикант начал. 1
— — Јован Миловановић, практикант начал. 1
— — Милан Николић, практикант начал. 1
— — Павле Мутавџијћ, началник среза Крушевачк. 1
— — Михаило Ћирић, практикант окр. суда 1
Преподоб. Г. Јеромонах Нацпарски . . . 1
Поштенор. Г. Живко В. Виторовић, терзија и житељ Крушевачки 1
— — Коста Стефановић, трговац . . 1

15

Лијевно (у Босни).

(*од Г. Хаџи-Јова Кујунџијћа из Сиљеша*).

Г. Хаџи браћа Кујунџијћи, трговци . . . 1

Лозница.

(*од Г. П. Ј. Козељца*).

Високоблагородн. Г. Илија Чворић, окр. началник, мајор и кавалер . . .

Високоблагор. Г. Миливоје Јовановић, помоћник окр. началн. мајор . . . 1
Благород. Г. Петар Јов. Козељац, началник среза Јадранског, поручник . . . 1
— — Милан Јанковић, писар началн. . 1
— — Петар Марковић, практикант началн. 1
— — Гајо Марковић, член окр. суда за сина Светозара 1
— — Ђорђије Јездимировић, поштар . . 1
Преч. Г. Игњатије Васић, прота окр. . . . 1
— — Алекса Павловић, парох Јошевачки . 1
— — Петар Николајевић, парох Тршићки . 1
— — Марко Стевановић, парох Текеришки . 1
— — Ранко Тривуновић, парох Ковиљачки . 1
Преподоб. Г. Петар Стевановић, игуман ман. Троноше 1
Високоуч. Г. Димитрије Ђурђаковић, учитељ старије норм. школе у Лозници . . . 1
— — Коста Маринковић, учитељ Текеришки 1
— — Сава Давидовић, учитељ Недељички . 1
— — Стеван Лазић, учитељ В. Крупањски . 1
— — Милош Секулић, учитељ Зајачки . 1
Благород. Г. Теша Чотрић, марвени трговац за синовца Милисава из Љешнице . . 1
— — Живан Милетић, трговац Лозничкн . 1
— — Луко Зебић, марвени трговац Лознич. 1
— — Бајо Лукић, „ „ „ 1
— — Илија Бошковић „ „ „ за сина Јована 1
— — Петар Станојевић марвени трговац Лознич. 1
— — Мићо Јевтић марвени трговац Крупањски 1
— — Лука Јевтић, предсједатељ пр. суда Јошевачког за синовца Марка ученика 1
— — Петар Арсеновић, предсједатељ пр. суда Бадањског 1
— — Станко Степановић, капетан Шорски за сина Станоја 1
— — Никола Петровић, предсјед. пр. суда Грнчарског за сина Јована . . 1
— — Марко Бркић, писар пр. суда Добрићког 1
— — Коста Аврамовић, писар пр. суда Коренићког 1

— Милош Арсеновић, писар пр. суда вар. Лознице 1
— — Стеван Станић, писар среза Јадранскога 1

33

Макарска.

Г. Стјепан Ивићевић 10

Мостар.

(*од Г. Ђорђија Николајевића, проте Дубров.*)

Препод. Г. Серафим Шолаја ефимер . . . 1
— — Јоаникије Памучина ефимер . . . 1
— — Петар Чокорило ефимер . . . 1

3

Нови (у Боци).

Г. Христофор Лазаревић. 1

Обровац (у Далмацији).

Г. Јосиф Валенчић ћ. к. Обровачки претур . . 1

Осијек.

Г. Моцо Ђорђијевић 20

Петербург (у Русији).

Његова Свјетлост, кнез Милош Т. Обреновић . . 100
Г. Косто Хадија, секретар кнеза Милош Т. Обреновића 10
— Милован Пенчиновић, родом из Србије из Бруснице 5
— Миленко Теодосијић, родом из Србије из Станине ријеке 1

116

Петриња.

(*од Г. Павла Кушића*).

Г. Павле Кушић, ћ. к. фурир 1
— Павле Перенчевић, ћ. к. форстпрактикант . . 1
2

Пешта.

Свијетли Господин Јосип Јелачић Бужимски, бан Хрватски, Славонски и Далматински
Г. Димитрије Вељко 1
— Александар Вељко 1

Пашки.

Његово Високопреосвештенство Господин Евгеније Јоановић, православни епископ Карлштатски и пр. за своје свештенство 10

Плоча.

Преч. Г. Стефан Лустина, парох Плочански . . 1

Подравина Хрватска.

(*од Г. Богдана Курешића*).

Г. Јосип Балашко, управитељ госпоштине Буковца 1
— Н. Малар, благајник госпоштине Буковца . . 1
— Виктор Сомођи, судац котарски жупаније Крижевачке 1
— Драгутин Стражимир, капелан у Св. Ђурђу . . 1
— Фрањо Шимаговић, парок „ „ . 1
— Јосип Шавор, капелан у Буковцу . . . 1
— Људевит Вукотиновић, мајор шесте чете (баталијуна) народне 1
— Ферко Бубановић, лаћман шесте чете народне . 1
— Иван Стражимир, капетан шесте народне чете 1
— Н. Щенк, лаћман шесте чете народне . . 1

— Молнар, капетан шесте чете народне . . 1
— Ђуро Фемеиић, капетан шесте чете народне . 1
— Драгутин Пајановић, капетан народне чете шережанске 1
— Камило Струпи, капетан шесте чете народне . 1
— Андрија Зидарић, лаћман шесте народне чете . 1
— Векослав Молнар, лаћман шесте народне чете . 1
— Фрањо Жигровић, главни бански комесар . . 1
— Мирко Боговић, комесар бански 1
— Славољуб Гргић, сукапетан шесте народне чете 1
— Јосип Рукавина, оборлаћман Оточке регементе . 1
— Јакоп Хадровић, лаћман шесте чете народне . 1
— Драгутин Цекуш, бански повјереник . . . 1
— Иван Ткалец, биљежник града Копривнице . 1
— Јосип Ференчић, вијећник „ „ . 1
— Павао Кушце, парок у Иванцима . . . 1
— Лавослав Шрам, оборлаћман шесте народне чете 1
— Фрањо Кеменовић, судац жупаније Крижевачке . 1
— Драгутин Божински, капетан пете народне чете 1
— Ферко Краљ, сукапетан пете народне чете . 1
— Фрањо Перековић, сукапетан пете народне чете 1
— Славољуб Ковачић, капетан пете народне чете . 1
— Славољуб Шек, биљежник опћински . . . 1
— Јосип Вуковић, лаћман пете народне чете. . 1
— Фрањо Соларичек, капетан пете народне чете . 1
— Винко Томашеговић, лаћман пете народне чете 1
— Фрањо Урбан, сулаћман пете нар. чете . . 1
— Михо Бујић, оборлаћман „ „ „ . . 1
— Стево Добровој, научитељ опћине Ђелековца . 1
— Андрије Ухерник, биљежник жупаније Крижевачке 1
— Скандер Фодроци, „ „ „ 1
— Димитрије Бубановић „ „ „ 1
— Мирко Дреновачки, судац жуп. Крижевачке . 1
— Лазо Сомоћи, пољски судац жуп. Крижевачке . 1
— Мартин Антолковић, кастелан жуп. „ . 1
Госпођица Зорица Антолковића 1
Г. Драгутин Вилем, лаћман нар. хусарске регементе 1
— Драгутин Коритић, сужупан жуп. Крижевачке . 1
— Нико Ловренчић, инцинир жуп. Крижевачке . 1
— Ђуро Шафарић, инцинир и надзиратељ друмова у жуп. Крижевачкој 1
— Иван Ожеговић, суфишкал жуп. Крижевачке . 1
— Фердинанд Бреговић, редовник реда Капуцинског 1
— Богдан Куретић, доктор жунанијски . . . 1

10 52

Пожаревац.

(*од Г. Петра Шљивића*).

Високоблагород.	Г. Д. Здравковић, началник окр. Пожаревачког, мајор и кавалер за своје кћери Ефимију и Настасију	2
—	— Никола Христић, предсједатељ суда окр. Пожар. . . .	1
—	— Коста Јанковић, помоћник началн. за супругу Катарину . .	1
Благород.	Г. Аћим Медовић, окружни физикус .	1
—	— Јован Шљивић, началник среза Кључког окр. Крајинск. за кћери Милету и Ацу	1
—	— Мијаило Ранчић, началник среза Омољског за синове Петра и Павла .	1
—	— Илија М. Ракић, секретар суда, за себе и супругу Јелисавету. . .	1
—	— Јован Милинковић, секретар суда окр. Подринског за сестру Милицу .	1
—	— Јован Радонић, писар први окр. суда .	1
—	— Вуле Јанковић, писар началн. за сина Александра	1
—	— Димитрије Дуголић, практикант началн. за сина Стефана	1
—	— Петар Шљивић, практикант суда, за кћер Драгињу и сестрића Петра Симића, ученика у III. разреду . .	2
Поштенород.	Г. Сава Савић, трговац, за себе и супругу Јулијану	2
—	— Петар Протић, трговац . .	1
—	— Јован Нешковић, учитељ . .	1
—	— Јован Радовановић, учитељ . .	1
—	— Василије Јанковић, учитељ Кличевачки	1
—	— Милош Јосифовић, учитељ Печански	1
—	— Живота Јевтић, учитељ Брежански	1
—	— Стеван Јовановић, учитељ Ораовачки	1
—	— Никола Марјановић, учитељ Четережички, за сина Јована . .	1
—	— Јохиф М. Бркић, практикант .	1
—	— Алекса Стојковић, практикант .	1
—	— Милић П. Петровић, „ .	1
—	— Ђорђије Петковић „ .	1
—	— Нико Поповнć, шећерџија .	1

Поштенерод.	Г. Станисав Јовановић, абација .	1
—	— Стефан Нозић, абација . .	1
—	— Мијаило Јовановић, абација . .	1
—	— Мијаило Козић, абација . .	1
—	— Алекса Матејић, абација, за сина Михаила	1
—	— Петар Лалковић	1
—	— Мирко Радојковић, за сина Димитрија	1
—	— Милан Стефановић, абација . .	1
—	— Цветко Миленковић, терзија за сина Константина	1
—	— Петар Митровић за сина Милоша .	1
—	— Сава Вучковић, терзија . .	1
—	— Милутин Ђорђевић, калфа болтацијски	1
		42

Р у м а.

(*од Г. Ђ. Лазаревића адв.*).

Преч. Г. Урош Милутиновић, прота Шидски . .	1
— — Станимир Крстић, парох Румски и асесор конс.	1
— — Јован Поповић, парох Петровачки . .	1
Г. Ђорђије Контић, вел. биљежник. . . .	1
— Јован Стојчевић, вел. судац	1
— Јован Маринковић, окруж. судац . . .	1
— Никола Војновић, присјед. великог суда . .	1
— Ђорђије Сарајкић, „ „ „ . .	1
— Живко Кирјаковић „ „ „ . .	1
— Јован Младеновић, помоћник окр. суд. . .	1
— Димитрије Марковић, „ „ „ . .	1
— Игњат Здравковић, сенатор. маг. Румск. . .	1
— Петар Тошковић, трговац	1
— Радован Вујановић, биљежник Добриначки .	1
	14

Р и ј е к а.

Г. Антун Вакановић	1

Сењ.

Његово Високопреосвештенство Господин Мирко Ожеговић, бискуп Сењски и т. д. . . . 1

Сплет.

(од Г. Хаци-Јова Кујунџијћа).

Г. Хаци-Јово Кујунџијћ трговац 2
— Лука Ристић трговац 1
— Христ. Н. Тузлић трговац 1
— Костантин Вучковић аџенте 1
— Петар Марић шавац 1
— Спиридон Кујунџијћ ученик у 4. норм. класи . . 1
7

Столац.

(од Г. Ђорђија Николајевића, проте Дубров.).

Г. Ђуро Пецел трговац 1

Темишвар.

Г. Тодор Радичевић 10

Трст.

(од Г. Д. Владисављевића).

Преч. Г. Никола Вуиновић свештеник . . . 1
— — Данило Вуић свештеник 1
— — Герман Анђелијћ ђакон 1
Г. Димитрије Ћирковић 1
— Александар Бајовић 1
— Никола Рађенковић 1
— Димитрије Рајовић 1
— Александар Мариновић 1
— Лука Трипковић 1
— Андрија Стојковић 10

Општина Српска	20
ГГ. браћа Никола и Јован Квекић . . .	1
Г. Никола Шкуљевић	1
— Драго Павловић	1
— Димитрије Владисављевић	1

Познији:

Преч. Г. Мих. Верне домпропст . . .	1
— — Симон Рудмаш	1
Г. Јован Весел савјетник камер. . . .	1
— Матија Доленц	1
— Неданел Анђело Докт. Леви . . .	1
— Едвард Филипи капетан пјеш. помор. . .	1
— Иван Мацун привр. учитељ . . .	1
— Н. Франовић	1
— Емилије Репешић	1
— Евгеније Поповић	1
	53

Целовац.

Г. Јарнеј Францл богословац	1
— Лавослав Сеуник богословац	1
— Гашпар Ценц богословац	1
— Драгутин Симандл богословац	1
— Јозип Келич богословац	1
— Фрањо Фресл богословац	1
— Ламберт Ферчник богословац	1
— Антун Јанежић слуш. наровосл. и привреме. учитељ Словенског језика	1
— Плацид Јаворник учитељ богословије . . .	1
— Андраш Ајншпилер капелан	1
— Јакоб Маснар богословац	1
	11

Чачак.

(*од њег. Високопреосв. Г. Н. Максимовића епископа Ужичког*).

Његово Високопреосвештенство, Господин Никифор Максимовић, епископ Ужички и кавалер . .	1

Преч. Г. Радован Поповић, прота Чачански и члан конзисторије 1
— — Филип Радуловић, прота Ужички . . 1
— — Петар Протић, прота Руднички . . 1
— — Вукосав Атанасијевић, прота Карановачки 1
— — Јоаким Марковић, намјесник Врдиљски и парох Чачански, за сина Илију, ученика 1
— — Игњатије Попа Павловић, парох Врдиљски 1
— — Јосиф Протић, парох Јежевички . . 1
— — Видосав Вучетић, парох Рујачки . . 1
— — Јосиф Протић, парох Тијањски . . 1
— — Јован Протић, парох Цветачки . . 1
— — Милош Вујовић, парох Жички . . 1
— — Миленко Левојац, парох Драгосински . 1
— — Михаил Стефановић, парох Врпски . . 1
— — Аврам Кнежевић, парох Властељички . 1
Преподоб. Г. Викентије Пешић, игуман Студенички 1
— — Јосиф Милошевић, игуман Вујински . 1
— — Гедеон Ивановић, игуман Сретенски . 1
— — Матеј Поповић, настојатељ манастира Клисуре 1
— — Василије Нешић, настојатељ манастира Благовјештенија у Стргарима . . 1
— — Никодим Павловић, настојатељ манастира Тројице 1
Преподоб. Г. Константин Гавриловић, јеромонах Сретенски 1
— — Мелетије Миливојевић, јеромонах ман. Тројице 1
— — Мелетије Петровић јеромонах Никољски 1
— — Венедик Рафаиловић, епископски јеродијакон 1
— — Рувим Николајевић, испосник манастира Преображенија између Овчара и Каблара 1
Благородни Г. Миленко Ђорђевић, предсједатељ суда окруж. Чачанскога 1
— — Васа Григоријевић, члан суда окруж. Чачан 1
— — Јевтимије Весовић члан суда окруж. Чачан 1
— — Јевтимије Весовић, за сина Атанасија члан суда окруж. Чачан . . . 1
— — Христофор Петровић, секретар суда окруж. Чачан 1

Благородни Г. Симеон В. Симић, старији писар суда окруж. Чачан 1
— — Крста Николајевић, млађи писар суда окруж. Чачан. за сина Светомира . 1
— — Гавриловић, практикант суда окруж. Чачанск. за брата Стефана . . 1
— — Петар Перуничић, практикант суда окруж. Чачан 1
— — Ананија Весковић, учитељ Врдиљски . 1
— — Гаврило Поповић, учитељ Арнљски . 1
— — Стефан Х. Јосифовић, трговац Чачан. за сина Светозара 1
— — Иван Трнавац, трговац Чачан. . . 1
— — Радосав Бојовић, калфа чаручцијски . 1
— — Милош Милошевић, ученик и љубитељ књига 1
— — Стефан Туцовић, љубитељ књига . 1
Благородна Г. Маца Паво, супруга П. И. писара К. Е. Уж. 1

43

(*од Г. Јов. М. Перуничића*).

Високоблагород. Г. Милија Драгићевић, началник окр. Чачанског, мајор и кавалер, за сина Милана . 1
Благородни Г. Јован М. Перуничић, помоћник окр. Чачанског и штапс-капетан, за сина Петра . 2
— Г. Димитрије Савић, казначеј окр. Чачанск. 1
Високоблагород. Г. Милован Недељковић, началник среза Драгачевског окр. Чачанск., мајор и кавалер 1
Благородни Г. Јован Енглезовић, писар началнич. окр. Чачан. 1
— — Милош Јелић, млађи писар начал. окр. Чачан. 1
— — Ђока Миленковић, практикант начал. окр. Чачан. 1
— — Панта Обрадовић, практикант начал. окр. Чачан. 1
— — Глиша Благојевић, началник среза Карановачког и подпоручик . . . 1
— — Стефан В. Поповић из Карановца . . 1
— — Васа Илијић, поштар Чачански . . 1
— — Бранко Душманић, писар среза Студеннч. у окр. Чачанск. 1

Поштенород. Г. Ђока Перуничић, трговац и житељ села Слатине среза Трнавскога окр. Чачан. 1
— Г. Љубомир Радовановић из села Трнаве, писар општине Трнавске . . 1
15

Шибеник.

Г. Спиро Поповић 1

Шид.

(*од Г. А. Драгосављевића*).

Г. Адам Драгосављевић, бележник и месни школа Шицки управитељ за сина Николу . . . 1
— Тома Симуновић 1
— Петар Цвеић 1
— Коста Станић за сина Симу 1
— Стојан Форишковић 1
5

ПОЗНИЈИ.

Карловци.

(*од Г. Саве Аранитскога*).

Г. Сава Аранитски, ц. к. поште Карлов. отправник 1
— Ђорђије Илић 1
— Александар Јовановић 1
3

ЈОШ ПОЗНИЈИ.

Брод.

Преч. Г. Матеј Лазић 1
Г. Игњ. Ал. Брлић 2

3

Задар.

(од Г. Ив. Брчића).

Г. Нико Валентић, учитељ богослов. и надбискупов тајник. 1
— Људевит Толмарчић, духовни управитељ у богосл. сјеменишту 1
— Петрановић, професор у Ришћанск. сјеменишту 1
— Доминико Папафава, биљежник . . . 1
— Иван Брчић, катекет 4
— Петар Маупас, учитељ богосл. и управитељ Задарск. малог сјеменишта 1
— Кршеван Сокота, слуш. богосл. у сјеменишту . 1
— Мато Воларић „ „ „ . 1
— Данијел Марин „ „ „ . 1
— Јадре Илијћ „ „ „ . 1
— Клеме Паулиновић „ „ „ . 1
— Иван Љубановић „ „ „ . 1
— Иван Барбалић „ „ „ . 1
— Мате Ковачевић „ „ „ . 1
— Шимун Жупановић „ „ „ . 1
— Паве Господнетић „ „ „ . 1
— Кажимир Форлани, уљудних књига ученик . 1
— Нико Гршковић, слуш. богосл. у сјеменишту . 1
— Анте Милатовић, „ „ „ . 1
— Вице Грубешић, слуш. мудрознања . . . 1
— Иван Бакула, „ „ „ . 1
— Стипан Бузолић, уљудних књига ученик . . 1
— Антон Брчић 1
— Никола Градић, властелни Дубровачки . . 1
— Јован Божић 1
— Марко Мариновић, декан и парок од Кожина код Задра 1

Г. Марко Марковић	1
— Фране Милковић	1
— Давид Илијћ	1
— Теодор Јурковић	1
— Иван Брозовић	1
— А. Лушин	1
— Спиридон Петрановић	1
— Никола Вуковић	1
— Петар Славновић	2

(од Г. А. Кузманића).

Г. Иван Периновић Францески, професор . .	1
— Вуиновић, ћ. к. катихет	2
	43

Цетиње.

Његова свјетлост, високопреосвештени владика и господар Црногорски и Брдски, Петар Петровић Његош II.	5
Високородни Г. Перо Петровић, президент сената	1
— — Стефан Вукотић, сенатор . .	1
— — Филип Ђурашковић, сенатор и сердар Ријечке нахије . . .	1
— — Мило Мартиновић, сенатор и сердар Цетињски	1
— — Андрија Перовић, сенатор и сердар Цуцки	1
— — Рамо Бошковић, сенатор и сердар Бјелопавлићски	1
— — П. Јован Кнежевић, сенатор и војвода Мартинићски . . .	1
— — Димитрије Милаковић, секретар правитеља и кавалер	1
Високопр. Г. Петроније Лујановић, архимандрит Цетињски	1
— — Никодим Ранчевић, „ Острошки	1
— — Димитрије Липовац, „ Морачки	1
Преподоб. Г. Мојсеј Станковић, јеромонах Острошки	1
	17

У БЕЧУ
У ШТАМПАРИЈИ ЈЕРМЕНСКОГА МАНАСТИРА.
1849.